

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ—ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1956

17961

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΑΤΑΚΣΟΖΙΑΝΗ ΑΡΙΘΜΗΤΟΣΙΑ

ΠΡΟΣΕΥΧΕΤΕΣ

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ — ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1956

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΝΕΟΒΑΛΝΙΚΑ

ΣΤ ΤΥΜΑΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΒΗΘΙΑΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1952

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Παῦλος εἰς ἔκτακτον δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25/3/54, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόμενος Αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλουσίου εἰς ὅλως ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμοὺς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκη τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαιτέρα διάκρισις μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἰδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνας διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξιδίον μου ἡ σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κῦρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέῃ Ὑόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν Ἅγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἠσθάνθην ἐμαυτὸν προνομιοῦχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι ἠρχόμενη ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπὶ τινῶν ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ιδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικὰ ταραχὰ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὀρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνικὴ, πολιτικὴ, οικονομικὴ. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματικὴ.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικὰ διαφοραὶ, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οικονομικὰ ἀντιλήψεις συνοδεύονται εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἑλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὠρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρίσιμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὁφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινουῦσαν δύναμιν.

Ἄλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δεόν ἢ σκέψιν ἡμῶν νὰ ὑψωθῆ ἑθραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὔρη τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Τὸ γεγονός τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῆ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμόν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἕξαφνα ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὑλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἄς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἄς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἡ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀγγελμα ἀρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ;

Σᾶς προσκαλῶ νὰ εἰσελθῶμεν μὲ πίστιν εἰς ἓνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δεόν νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικὴν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ σταθῆ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἴστανται ἀπηνῆ ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

νοντα απάντησιν. Καί τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιώδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ ὕλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν ;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καὶ δύναμις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολοντί κατὰ τὴν μορφήν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νοουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ μόνον τὸ ὄρατον μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὅποιον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὄρατου σύμπαντος. Τώρα ὁμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὑλικὸν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὑλικὴ μας ὑπαρξις ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφάνερωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θεῖαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς υπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς υπάρξεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὕλης καὶ δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὀ λ ο κ λ η ρ ω μ ε ν η ν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τ μ ἦ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο ἐννοῶ, ὅτι δεόν νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἣτις εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Θεῖα δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιάν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὄρατον αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὀρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς δλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδή τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἄν ὄχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσο ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένης θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρεῖτο παραλογισμός. Ὅτι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἀνθρώπος ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ μορφήν ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπεία τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὠδήγουν εἰς ἐσφαλμέναις κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὁρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἄλυτα εὔρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῆ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν της πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρως εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὕλικόν καὶ τὸ αὔλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικῆ ἢ ἀποστολῆ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνότης θὰ ἀποβῆ συνειδητῆ ἔκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχη ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον όταν η έλευθερία θά μάς έχη καταστήσει τόσοσιν ώρίμους, ώσπε να έχωμεν βαθείαν έπίγνωσιν τής ευθύνης μας άπέναντι τής έλευθερίας του πλησίον, θά δυνηθώμεν να άξιοποιήσωμεν τó μάθημα, τó όποιον θά λάβωμεν άποδεχόμενοι τήν νέαν αντίληψιν περι νέας μορφής του κόσμου. Μόνον τότε θά δυνηθώμεν να ένώσωμεν όλοι έθελουσίως τήν ψυχήν και τó πνευμά μας προς έπιτέλεισιν του κοινού μεγάλου σκοπού.

Πιστεύω ότι η ένότης είναι η έννοια έντός τής όποίας ό κόσμος θά ευρη τήν νέαν του έρμηνείαν και ό άνθρωπος τήν όρθήν θέσιν και ίσορροπίαν του.

Ή έννοια τής ένότητος ταύτης δέν είναι μόνον άνάγκη, είναι η πραγματικότης. Ή πηγή τής σημερινής κακοδαιμονίας έγκειται εις τó ότι ταυτίζοντες έαυτούς με μέρος μόνον τής άληθείας ήγνοήσαμε τήν άνάγκην τής ένότητος και δέν ένηρμονίσασμεν προς αύτήν τήν ζωήν επί τής γής. Σημειωτέον ότι η έλλειψις ένότητος έχει επί τής καθόλου προόδου τής ανθρωπότητος άρνητικήν έπιρροήν, τήν σημασίαν τής όποίας έπαυξάνει η σημερινή τεχνική πρόοδος.

Ήφθασεν όμως ό καιρός, καθ' όν δέον να άναγνωρίσωμεν πλέον τήν ένότητα όλων τών πραγμάτων, όρατών και άοράτων. Ήχοντες ούτως έπίγνωσιν τής δυνάμεώς μας και άπηλλαγμένοι άπό τους φανταστικούς φόβους, τους όποιους μάς προκαλεί η έσφαλμένη έννοια, τήν όποίαν άπεδίδομεν εις τήν υλικήν ήμών ύπαρξιν, δυνάμεθα να έργασθώμεν με νέας, άπείρωσ μεγαλυτέρας δυνατότητας δια τήν δημιουργίαν μιās καλυτέρας α υ ρ ι ο ν.

Τί είναι όμως αύτή η αύριον; Είναι όλόκληρον τó προ ό ήμών μέλλον, δηλαδή η νέα δημιουργημένη ανθρωπότης.

Ή ποιότης, η κανονική λειτουργία και έπομένως η ευτυχία μιās δημοκρατικής κοινωνίας δέν δύναται να ύπερβαίνη τās δυνατότητας τής ήγεσίας της. Ή ποιότης δέ τής ήγεσίας έξαρτάται άπό τήν πολιτικήν άγωγήν και τó ήθικόν και πνευματικόν έπίπεδον τών άτόμων, τά όποια τήν άπαρτίζουν.

Δημιουργία μιās καλυτέρας αύριον σημαίνει να προετοιμάσωμεν δια τά τέκνα ήμών συνθήκας καλυτέρας τών σημερινών, και επί πλέον να τά καταστήσωμεν ικανά να άξιοποιήσουσιν και να βελτιώσουσιν τās συνθήκας αύτάς. Να καλλιεργήσωμεν δηλαδή με φρόνησιν και άγά-

την τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικῆ καὶ οὐχὶ ὑλικῆ, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπάθειάς μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρείαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμάς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν: πρῶτον ὅτι ἡ ἐν ὁ τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουσιν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐνότητά, δέον νὰ διδασχθοῦν τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης τῶν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὄταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δέον ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δέον νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἄλλοια χρῆσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικόν τμῆμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὀλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἄλλοια χρῆσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θεῖαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλῆγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συναθρώπους ἡμῶν.

Ἴδου τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εις τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐ γ ώ του.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματική. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, « Ἄναστας πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου », ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προὔπαντησιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἰδοὺ ἡ εὐθύνη, ἰδοὺ ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζη πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΙΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα « Αἰὼν » τὴν 13 Νοεμβρίου 1888 μετὰ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν. « Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρῶνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἡεροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσοῦτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὀμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασιν τοῦ αὐτὴν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μετὰ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἑορτασίου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πινύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὁπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσέκλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρῶνην εἰς τὴν Πινύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἠγνούουν μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελματιῶν καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρῶνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς καὶ ἀπὸ τοὺτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πινύκας ὡμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγυώμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν.

Παιδιά μου!

Εἰς τὸν τόπον τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἔπατοῦσαν καὶ ἐδημιουργοῦσαν τὸν παλαιὸν καιρὸ ἄνδρες σοφοὶ καὶ ἄνδρες με τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνός μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἔπαρατήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμοὺς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν σας, μολοντί ὁ Θεὸς μόνος ἤξεύρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιοὺς Ἑλληνας, ὁποίας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀρκετός. Σᾶς λέγω μόνον, πῶς ἦταν σοφοὶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπῆραν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἔκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἑλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθεν στὸν κόσμον ὁ Χριστὸς, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδωλα. Δὲν ἐπῆρεν μαζί του οὔτε σοφοὺς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλοῦς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαρᾶδες, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλώσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι, μολοντί ὅπου καὶ ἂν εὗρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστιν.

Οἱ παλαιοὶ Ἑλληνες, οἱ πρόγονοὶ μας, ἔπεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ῥωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὑστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμᾶνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. Ἐκοψαν γλώσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθῃ ἀδύνατον νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἕνα ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρὸ του ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτᾶνος, διώρισεν ἕνα βιτωσερὲ (ἀντιβασιλέα), ἕνα πατριάρχη καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ἔκαμαν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ὁ σουλτᾶνος. Ὑστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν ἔφευγαν καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπήρσαν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των, καὶ ἔτσι ὁ λαὸς, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάστασι, καὶ αὐτὴ αὖξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὕρισκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγη μάθησι, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθὸς του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξας καὶ τὲς ἡδονές, ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστι τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμᾶνοι. Καὶ τοιοῦτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνενε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχισμένην κατάστασι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστειλναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εὐθύς ὅπου κανένας ἀνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, διάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὕρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἤλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροώδευσεν ἡ Ἑταιρεία.

Ὅταν ἀποφασίσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάστασι, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πῶς δὲν ἔχομε ἄρματα οὔτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε «ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα», ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κλῆρός μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸν καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάστασι.

Εἰς τὸν πρώτον χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπήγευ εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ἀδελφὸς του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναῖκά του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμὶ καὶ μπαρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὐτὴ ἢ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἠθέλαμε κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἴσως ἐφθάναμεν καὶ ἔως

τὴν Κωνσταντινούπολι. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουσαν Ἕλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρὰ. Ἑκατὸν Ἕλληνες ἔβραζαν πέντε χιλιάδες ἔμπρός, καὶ ἓνα καράβι μίαν ἀρμάδα. Ἄλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδη τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγες τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δὲν ἠθελε οὔτε νὰ συνδράμῃ οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλή. Ἄλλὰ ἓνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκῶνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔρριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἠθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουσε πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει, ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορέα, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπᾶ καὶ νὰ γυρίζῃ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀρχιτέκτων, ὅπου νὰ προστάζῃ πῶς θὰ γενῆ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓναν ἀρχηγὸ καὶ ἓναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάξῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάστασι, ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκιὰ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασι ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήσῃ καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήσῃ. Ἄλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξι τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπο μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστι σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα, εἶπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατρίδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστι τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπυλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδὰς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιᾶσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τῆ νεότητά σας καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμία, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησί σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζη τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας.

Ἐγώ, παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρησι, διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποῖαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸ τόπο, ὅπου ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Ἐθρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερίαν.

Τελειῶνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία!

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Ἐξεφωνήθη τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α' Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος Μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἥρωικῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὐ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἄν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνήν μου τὰ δάκρυα, ἀναπολῶντος, ὅτι ἔσβησε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μείδιμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὠραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἡπείρου, μείδιμα, ὅπερ ἀνέβαιεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χεῖλη του, ὡς ἂν ὀμίλει περὶ πατρίδος.

Ἄλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυν ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ἡ ἐπιτακτικὴ, ὧ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνησωμεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παριλίσσιον δάφνην ἐκείνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δευράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθῆ πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρῶσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρῳσιν παντὸς ὅ,τι ἐλληνικοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν,

νῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφραγισθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάραθρα ληστροικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἦλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμη- τοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἄβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσα- λία, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματωλοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινή του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐ- τὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα Ἕλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὀλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐδῶ ἀποθαυμάζοντες τὸν ἠρωισμόν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικὸς του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀνα- μενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμο- νημένην, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνα- τολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλ- ληλεγγύη μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγι- ζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἐλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελά θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημῶδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματωλῶν. Ὁ νεανίσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστροικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἔθνολογικὸν καθεστῶς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἅμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς ποτε ὁ βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποῦ διήρχοντο ἔντρο- μοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιούτου θανάτου τοιαῦτα ἐπαγγελλομένοι καὶ παρασκευ- ᾶζοντες δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιούτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συν- δέει αὐτὴν εἰπέρ τινα καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. Ἡσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαί, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἔθνικόν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερόν ἕαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἦν δὲν περιορίζει ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάβῃ ἢ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὄλης Ἑλλάδος, ἦν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἡπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθη τοῦ θεοῦ του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξε συμφοιτητῆς σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ ὅσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγιγνώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμούς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὠραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ᾧ ἀκαδημαῖκοι πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑποῦνται τὰ μασωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετε ν' ἀναπαυθῆ ἔγγυς ἐκείνων νικηφόρος, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακράν, ὄνειροπόλος λυτρωτῆς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνὴ σας ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἄς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβῶν μέλλοντος εὐτυχστεροῦ, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχη ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκείνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

ὑμῶν καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἑλαφρὰ ἢ καλύψασα τὸν πολῦτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προσήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἑορτάσουν. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μὲ τὴν νεωτέραν δόξαν ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἑορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι ἑλληνικαί, ποτισμένα μὲ τὸ τίμιον αἶμα καὶ μὲ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εὐρίσκονται δέσμιαι. Μυρίοστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἢ Ἐλευθερία ὀλόρθη πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μὲ τὰ πτερά της τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχὴ, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπίς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς $\chi \alpha \rho \alpha \varsigma$ καὶ τῆς $\epsilon \lambda \pi \acute{\iota} \delta \omicron \varsigma$ τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμίνας τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροῖνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μὲ τοὺς ἥρωισμούς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς $\pi \acute{\iota} \sigma \tau \epsilon \omega \varsigma$, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν $\epsilon \lambda \epsilon \upsilon \theta \epsilon \rho \acute{\iota} \alpha \nu$ ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωισμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χινοσμένα ἠπειρωτικὰ βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάσσουσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῆ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἄς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ἔρθιοι προσευχηθῆτε.

Ἄς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποὺ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἄς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμα τῶν. Ἡ ἄνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἄς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικὰ βουνὰ τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἄς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἄς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῆ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀ λ η θ ε ἰ α ς, τὸ φῶς τῆς π ἰ σ τ ε ω ς καὶ τῆς ἐ λ π ἰ δ ο ς. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἐθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἐχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζ ω ἡ ν καὶ τὴν ἐ λ ε υ θ ε ρ ἰ α ν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἔθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' αἱ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱ σ τ ο ρ ἰ κ ῆ ν σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ἰ ν τ ο ῦ Ἐ θ ν ο υ ς. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων, ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θ ρ ὕ λ ο ς καὶ γίνεται τ ρ α γ ο ὄ δ ἰ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὐρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰδέα.

Ἰδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταὶ, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχιῶν πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπὴ ἢ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῶ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν του τῆς αὐτοκρατορίας ἢ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφεύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἄλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμούς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτὰ καὶ θρυλικά τῶν ἔθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρημοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ δράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ « ἔσχατα τῆς πόλεως ». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἐξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἶδασι πολλοί, κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπη.

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός; Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. Ὅταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου « φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου ». Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν « ἄχρις ὀρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μοβοδενδρίῳ ».

Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἥρωική μορφή τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιότερους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμοὺς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἀρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἤρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθεν τὴν κουρσεμένην χώραν, ἔχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινάς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, « ποὺ καρτερεῖ τὴν ὥρα νὰ ῥθῆ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασιλισσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἄς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἄς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναὸς ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσουνύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ « ἤκουσαν ψαλμωδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ ». Ὁ θυμὸς ἐγέμισε τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, « εὐθύς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμωδία ». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χεῖρι ἀνθρώπινον. Ἦτο

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον κατηύ-
γαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλή-
ρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία

μέ τὰ τριακόσια σήμαντρα κι ἐξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν ἑλληνικῶν
γενεῶν.

Ἐνῶ δὲ ἡ βασιλις τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατίας τῆς
ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς
Ἁγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετε-
ρίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, πού τὸν εἶχε ἡ Ῥωμισοσύνη

κι ἀπ' τὰ θρονιά τὰ ρήγικα,
πού ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιᾶδες βασιλιᾶ,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς ἀν-
δρείας. Ὁ στόχος μετουσίωνε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἦρωσ καὶ
σύνητροφος, μορφή ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ
γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιον καὶ τὸ κοῦρσος,
κατέβαινε εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγένετο νανούρισμα:

Κοιμήσου, γυιέ μου, καλογυιέ, ὄμορφε, διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοξυπνήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλληκάρη,
νὰ κτενιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, πού περπατεῖ καὶ δρέμει,
μέ τὰ σελλοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μέ τ' ἀσημένια πέταλλα καὶ μέ τὰ φταρμιστήρια,
πού στέκει καὶ χιλιομιντρᾶ στὸ πέργερο δεμένο,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμον νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὐλοὺς σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλοὺς τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιον πόλεμον βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλαιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριά καὶ κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισούρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριά τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ζάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἥρωικόν στοιχείον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρίται καὶ ἄρματωλοί, γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιάς τὰ σύμβολα τὰ ἥρωικὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὀλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικὴν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεροι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μουσῆς. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχη εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἥρωικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς δυῖσμός τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὔρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχὴν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἐλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζεῖδωρος αὔρα τοῦ Ταυγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένοι, ἐσύ, ποὺ μελέτησες
 νὰ τὸν ὀρθώσης ἀπάνου στοὺς ὤμους σου
 τὸ συντριμμένο νὰὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μυστρᾶ: « Ἐσμέν γὰρ οὖν ὦν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ », λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος: « Ἕλλην ὦν τὴν φωνὴν, οὐκ ἄν ποτε φαίην Ἕλλην εἶναι... εἴ τις ἔροϊτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός... ».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἐνῶ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλλην ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτεῖας. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἔδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐθνικὴ δράσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρύτερων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντουῆς, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἰκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. Ἄφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνώσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὐριον θὰ στραφῆ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Ἄγῶνες τραχεῖς, πικρία καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μάρκον Μουσοῦρον καὶ ὀλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχὰς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητάς: vox diversa sonat. Ἄλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαϊκὸν ἢ λατινικὸν περιβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπνον τοῦ σκλαβωμένου Ἔθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βάρβαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχὴν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχιῶν τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικά καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητής, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618:

Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
νὰ ἴθωῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

Ὁ δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκῶνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλὰ :

Ἄκομη τοῦτ' τὴν ἀνοιξι,
ραγιᾶδες, ραγιᾶδες,
καημένη Ρούμελη,

ὄσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιᾶδες, ραγιᾶδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μωριᾶ καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῶ ὁ Βολταῖρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερινὴν τὴν Β' ἀρχαιοπρεπεῖς ῥόδας. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν « ταῖς σαῖς ἀκτίσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαιμών διὰ τὴν Ἀθηναίων καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο...». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκιπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντῆς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ « ἑλληνικοῦ σχεδίου » τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασύστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ' παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς βυζαντινῆς ιδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὠριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὁραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ιδέας, τὴν ὁποίαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

που και τοῦ πολίτου. Καί ὅμως οὐδεμία ἄλλη μορφή κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφή λογίου, μορφή λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ιδέαν καὶ τὸ τραγοῦδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ιδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι « αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων », αἱ ψυχὰι τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἕλληνες πρόκριτοι ἐξελεθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiph, ἄσσημον καὶ ὀμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιοι ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὁποῖοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικὸς ἑρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς Ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαρῖα τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν βράχον, εἰς τοῦ Ταυγέτου τ' ἀντερίσματα μὲ τοῦ Μυστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι· τῆς Πίνδου θ' ἀντικρύσῃ τοὺς πολιοῦς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην πού

ξέφωτη στυλῶνει τὴν κορυφὴν τῆς
μεσουρανίς...

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ ἁγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι τῆς ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Και ό ιστορικός, τών έρχομένων δραματιστής, τών ιδεών και τών όνειρων πλάστης, θά σταματήσει εις τά πετάγματα του χρόνου. Είπεν ό σοφός: « τó πνεύμα τών λαών ύποχωρεί εις τήν ξένην επίδρασην, αλλά και πάλιν άνορθώνεται· διότι ή βία του κατακτητου είναι πρόσκαιρος και τó πνεύμα άϊδιον » (Η. Taine).

Ήθάναν τó πνεύμα του Έλληνισμού, αίωνων άγώνες, αίωνων τó έθρεψαν δοκιμασίαι. Κι άν πρòς στιγμήν έκάμφθη, κι άν έκλονίσθη και έλύγισεν, άδάμαστον και πάλιν θά άνορθωθή. Αύριον τά νώτα τής θαλάσσης καράβια πρωτοτάξιδα θά φέρουν εις τά μακρινά άκρογιάλια. Ήμποροι και ταξιδευτάδες τής Ήνατολής θά φέρουν τά άρώματα τά έξωτικά. Θά φέρουν και τής Ήθηνάς τά δώρα, τής ειρήνης και του άνθρωπισμοϋ τó κήρυγμα:

Ής σταματήσει τά δάκρυα τών σκλάβων.
« Ήχος, γλυκύτατος ήχος » άκούεται.

Δέν είναι άηδόνι κρητικό, που παίρνει τή λαλιά του σε ψηλούς βράχους κι άγριους...

Είναι του ποιητή ή φωνή, είναι ό χρησμός ό ιερòς βγαλμένος άπ' τά τρίςβαθα του Ήθνους. Είναι μαζί και προσευχή και προφητεία:

Κι άν πέσαμε σε πέσιμο πρωτάκουστο
και σε γκρεμό κατρακυλίσαμε,
που πιò βαθύ καμμιά φυλή δέν είδ' ως τώρα,
είναι γιατί με τών καιρών τó πλήρωμα
όμοια βαθύ εν' άνέβασμα μās μέλλεται
πρòς ύψη ούρανοφóρα.

Δ. Ζαωνθινός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἦς εἰσδύη μία μόνη ἀκτίς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκοὺς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἄμαυρόν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλάδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῶον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάντως, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθέρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾶν εἰς ὄλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καὶ, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχυσίαν ὕalon, διὰ ν' ἀπολαύη τις ὄρθιος εἰς τὰ βασιλεια τοῦ βορρᾶ τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἕκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιὰν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπασζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ἀπὸ τὰ βουνα τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὀλυμπον· φρίσσει τὸ κύμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικιᾷ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταϊαν αὔραν, ρυτιδοῦται ἢ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται ἢ καταγιγίς, ρήγνυται τὸ κύμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἰδοῦ, ἢ ἀκτὶς θά διώξη τὸ ἕρεβος, ἢ γαλήνη θά ἐξώση τὸν τυφῶνα. Ὁ φαινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυῆς θέαμα, τὸ ὅποιον ἐρρίζωσεν ἐν ριπή ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ σίφων ἐξεργάγη, ραγδαῖος ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἢ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἤχεῖ παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπίεσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστεράς τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμμα ἀντηχεῖ διακεκομένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνήλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχώδους προβλήτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλιν τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερως, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβάς πρὸ μικροῦ, διὰ νὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἐλιγμῶν καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἐξέβαλε ἓνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἶτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὄλον τὸν κρῦνον λουτήρα τῆς καταγιγίδος. Ἐὰν ἔβλεπέ τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλिकाτζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὅποια ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὄργυιῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβόλους, αἵτινες ἠσυχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἄλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά. / 4

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωϊαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

εἶχαν βραχῶθῃ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἔσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγές καὶ ἔσοχη στεγανή. Ἦωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κύμα, πολλῶν ὀργυῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἡδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχωμένοι αἶγες, συνηθισμένοι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνούς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει, ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποίαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἦσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὅπου ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γλυτώσεν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχωμένοι.

Ἄφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμένοι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς, ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἑβδομάδας ἢ μῆνας τινάς, ὥσπου ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθεν ἄλλην φορὰν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εὐρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιολοῦ. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλύτωναν, διὰ νὰ βάλουν γινῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένος τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ πολυῤῥοιβδον κύμα, νανουριζόμενον ἀπὸ τὰ ἔξσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ηχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σφάζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικὴν.

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλές ἀκτίνες ἐκ σκληρᾶς καταστανάεας. Ὅλογυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γείσοια τῆς στέγης, ὠραῖα μικρὰ πινακία παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ χιβόδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Τ ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιαῆς τῆς εἰσόδου, δυσμόθεν.

Τὰ ὠραῖα παλαιὰ πιατάκια ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάσμα ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρῆχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμη τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῆ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειᾶν μὲ παρειᾶν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθείου Βρέφους τῆς,

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ῥθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισσαγαπημένα,
ὅπου μὲ πόθο ἀχόρταγο τὸ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιωτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῆ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὑρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοθητὸν τοῦ παπα - Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδόνι βρῆκε φωλιά καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια, νὰ πλαγιαίσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὔρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῆ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἔμπρὸς εἰς τὴν ὠραίαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλαῖν, Ἡπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστὴν, εὐπαιδευτον, πολὺγλωσσον, ὠρολοποιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὄλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερενενηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξιν του.

Ἡ ὠραία μικρὰ εἰκὼν, μὲ τὸ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας ἐνούμενον κατὰ παρεῖαν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους τῆς, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθύς μὲ τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανόμενης μὲ τῆς ἀνατροπῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν·

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες·
 στὸν ἴσκιο ἅς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἁμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ, ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστασίς τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστάτις τῶν ὠδινουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ

τά χαντζάρια των, με τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακὰς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρὰ καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ με τοὺς σταυροὺς καὶ με τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι με τὰ κουκούλια, με τὰς λευκὰς γενειάδας των, με τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυροὺς των, ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὅσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητὴς, με τὸ λόγιόν του : « Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε » καὶ με τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθῶου ἀνεπιούτου, « εἰ μὲν εὖρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῶον, ὡς θέλεις πράξον ». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἤττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. Ἦτο καὶ ὁ Ὅσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, « ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν ». Μωϋσῆς δεύτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δις καὶ χιαστί τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν με σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχῶν αὐτὸν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λῆσταρχος ἔγινεν ἅγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχνό του, ἐκείνον τὸν ὁποῖον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἢ Παναγία.

Δεξιὰ τῶ ἐισερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἢ φαρμακολύτρια κρατοῦσα με τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερον εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητρίας καὶ νὰ ἔλεγεν : « Ἐλάτε, ἐγὼ εἶμαι πού χαλνῶ τὰ μάγια ». Τὸ παρεκκλήσιον ἐώρταζε, τῇ 26 Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἦτοι τὰ Ἐπιλόγια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνας, ἐπὶ λευκῆς μεταξοῦφοῦς ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρητημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἐνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον ἔφερον ἄλλο σχῆμα, ζῶον, ὁμοίου σχεδὸν με ἄρνα κερασφόρον ἢ με ἔριφον. Ἐπὶ τινος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερόν τοῖχον ἔβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ

κουκουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνά κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερά λευκὰ κρανία μικρῶν παιδιῶν.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδιῶν ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρὰ τῶν ἦσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναὸν τῆς μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζῆφου ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἣτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρὸς, ἣτις ἀπέθανεν ἴσως λεχῶ εὐθύς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερῶματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδιῶν ἀποθανόντων εὐθύς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερά ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδιῶν, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκῆσει νὰ καλέσῃ ἐνωρίς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Υἱοῦ τῆς εἰπόντος: « Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά », ἡ Παναγία ἢ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικὰ κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἢ θεῖα Ἄρετώ, ἡ Χρονιαρά, ἡ ἀφιλοκερδῆς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὄλων τῶν ἐξωκκλησιῶν. Ἦρχετο τακτικά, δύο φορές τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι τῆς, τὸ ὅποιον ἀπέιχεν ἡμισεῖας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτὴν, ἤρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονῆρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἁγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τῆς τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακὸρρεμμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχὴν τῆς μὲ τὸν ἔλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν τῆς κι ἐζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια τῆς, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ τῆς, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεύτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οι γονείς των είχαν αποθάνει νέοι πρό δεκαπενταετίας και πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτὴ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειά Ἄρετῶ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὁμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καί, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁμως εἰς ὅλα ἔλεγε « Δόξα σοι ὁ Θεός ». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρῶ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρό τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντῆ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνουμιηλικούς της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῆ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. « Ζήσης, χρονίσης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴ πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴ κοιτάζης τί κάνει ἢ πλαγινὴ σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῆς, νὰ μὴ βλαστημήσης ».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχὴ, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πράξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλὰς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά. Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δωδεκαήμερον. Ἄφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειά Ἄρετῶ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς « φωτεινοὺς χιτῶνας » καὶ τὰ « κουκούλια ἀγαλλιάσεως » τοῦ μικροῦ, καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας. Ἔλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἁμοιρῆς καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπαΜπεφάνην, τὸν συνήθη ἱεουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ ἱερεὺς ποδῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστάνιου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα, πλατύ, μὲ ἀδράς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσοῦν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὀσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφανα προμά-

νικα τοῦ βαβουκλιοῦ, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὠραῖον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμε νερὰ νερὰ εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαίλονιον, διὰ νὰ σκέπη ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὄλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιά τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα - Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορές τὴν ἑβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι τῆς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι τῆς εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβροσκεν ἡ ἴδια, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσόπληκτον ἀκτὴν καὶ ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφὼν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαίλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χρωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χεμάρρων, καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μιανθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦταν νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλκατζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτούσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμαν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὅλοι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολισκὸς τελείως ὠργανισμένος, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη, καὶ στραφεὶς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αἱ αἴγες τοῦ Στάθη Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσω διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σφρζόμενον ἀκόμη τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλευόντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἅμα ἡ καταιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης, ὁπότεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηῦραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσι. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουριά μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξευρένητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὄρφος ἡ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυριδερὴ, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουριά τροβᾶται καὶ τευντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ φαρᾶς μένει μὲ δύο πῆχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὅμοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αἴγας, τὰς ὁποίας ἐβλεπεν ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἔμπρὸς του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἔσοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινόμενη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἔχαμήλωνεν ὄλονεν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχήν τοῦ κρημοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνηματικῶν μονοσυλλάβων :

—"Αἰ, αἰ! οἰ! Ψαρή! ὦ, χῶ, Στέρφα!

Εἰς μάτην ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάλογητοι, ἀναίσθητοι, καὶ οὐδ' ἀπήντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἄβυσσον ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν ἴλιγγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδῃ καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσαντο

καὶ ἐκάθητο καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἢ μία, ἢ Ψαρή, ἀπήντησεν τέλος διὰ παραπρονετικού βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου τῆς.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετό τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει γιὰ τὴν Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ὅς ἤμποροῦσα νὰ γλυτώσω!...

Ὁ μπάρμπι Ἄναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναῖσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα-Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἑσπερινὸν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτό, ἀλλὰ γερὸ σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἴγας. Ἡ θειά Ἄρετώ, ἡ Χρονιάρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιοῦτω τρόπῳ, ὥστε νὰ εἶναι ἐλπίς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἶτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θειά Ἄρετώ διηγεῖτο, ὅτι παρόμοιον τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν τῆς πρὸ ἐξήντα χρόνων, καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὡσὰν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου, καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι, καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἴγας, ὥστε, ἐνῶ αὐταὶ θὰ ἐμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφερὰν βοσκὴν, τὸ ὄξύ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῆ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας, καὶ τότε αἱματωμένας μὲν, ἀλλὰ σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας· ἔλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω...

Ἡ θειά Ἄρετώ ἤρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένα διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γυιέ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα ἠνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρέπη τὸν Στάθη τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λέει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ’ς κεῖ δὰ κάτ’ εἶν’ οἱ γίδις στριμυμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσης νὰ τσ’ δέσης, νὰ τσ’ ἀνεβάσης ἀπάν’;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασεν καὶ ὁ παπα-Μπεφάνης μὲ τὴν λευκὴν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλὴν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν τῆς μία ἰδέα.

— Ἀμμή σὰν τὸ ἀποφασίσης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξῃ.

— Ἐταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλυτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλύτωνα!

‘Ο ἱερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινοῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν... Τὸ τάξιμο εἶναι προαιρετικόν... «Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις», ποὺ λέει καὶ τὸ τροπάρι... Μὰ ἄς εἶναι... ἂν ἤθελε νὰ κάμη καμμιὰ λειτουργία...

Εἶτα ἐπανέλαβε :

— Καὶ τὸ καλύτερο ποῦ ἔχει νὰ τάξῃ κι αὐτὸς κι ὄλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκλήσια... Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας... Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τὶς ἐλιές καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

— Τάζω, εἶπε ὁ Στάθης.

— Καλά, νὰ ἤχῃς τὴν εὐχή... Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— Ἡ εὐχή σ’, παπᾶ μ’.

Ἐφαίνεται ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβάζετο διὰ σχοινοῦ εἰς τὸν βράχον, διὰ τὴν ζήτησιν τὰς δύο χαμένες αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιος ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὀρίσου, ἀπ' λείει οὐ λόους, παπαῦ μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ', αὐτό, τί λογατε, εἶναι, ἀποῦπτε κι ἡ αἰώσῳνη τ', ἀπ' λείει κι ἡ θειά τ' Ἄρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. Ἐνα πάτ'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἔν' ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρῶνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' τσ' γίδις νὰ τσ' δέσ', ἀπ' λείει οὐ λόους, νὰ σ' ὀρίσου, παπαῦ μ';

— Ἐγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβη, εἶπεν ὁ ἱερεὺς... Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζη τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπαῦ μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἠρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἴσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησιά!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐπιθύρῃσεν ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναῖσκου.

— Κανεὶς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῆ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἄχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι... Ἄχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἦταν ἀνθρώποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειά τὸ Ἄρετώ.

— Ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγᾶτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπαῦ, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσὺ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορὰ... Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα...

— Ἐχομε ταμένα μαζί μὲ τὸν Κωνσταντῆ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' Αἰ-Παντελεῆμονα... Τὴν εἶχε ὄνειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναῖκα.

— Ἄμποτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιῶσῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθὸς σας, εἶπε καὶ ἡ θειά τὸ Ἄρετώ.

Ὁ Ἄγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτῆτης ποιμνίων οὔτε γεωργὸς οὔτε κἄν βοσκὸς οὔτε οἰκίαν εἶχεν οὔτε φημιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄσπεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγυιὸς εἰς τοὺς βο-

σκούς, διὰ τὴν φυλάγην τῶν αἰγῶν. Τὸν περισσότερον καιρὸν ἐγύριζεν ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κὶ ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγον :

— Δὲν πᾶς, καημένε Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ ρέμμα μέσα.

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον, ὅτι τὸν ἔδιωχναν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κὶ ἔφευγε.

Καλὰ πού μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.

— Κὶ ἦτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῆς ;

— Ὅχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλήν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἤμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἔλεγεν, ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κὶ ὅλος ὁ καιρὸς, ἐκτὸς ὀλίγων ἑβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἐφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάθην, ὀπίθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινε εἰς ἄλλην στάθην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὔρε δὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμήν ἡ θεὰ τὸ Ἀρετὼν ἤρχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιός ὁ μισθὸς του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκας, τοῦ ὁποῦ ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἠλιοκαὲς καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρος ἐπ' ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τσ' ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ξεῖς γ'ναῖκα καὶ πιδιά... Ἄφσε νὰ κατιβῶ ἐγὼ, ἀπ' δὲν ἔχου στοῦν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης ἐσιώπα.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τὴ μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-
ρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ το' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.
'Ο Ἀγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. 'Η Ψαρή ἐμένα μ'
χρειάζεται.

'Ο Ἀγκούτσας ἔμεινε ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύννους.

— Ἄς εἶναι, μ' δίνεις τὴ Στέρφα... Καλὴ εἶναι καὶ ἡ Στέρφα... Ἄ
δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτσ'λήκι, τὴν ξεφαντώνουμε
κανένα μεσ'μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλάτε
παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

Ἐφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὄργυιῶν. Ἔδεσαν τὴν μίαν ἄκρη
εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου θάλλοντα δίπλα εἰς τὸ παρεκ-
κλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκανε θηλειὰν κι ἐδέθη
μοναχὸς τοῦ ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκιος, ὁ ἄλλος βοσκὸς, ὅστις ἦτο ὁ Ντά-
νας, ὁ συμπέθερος τῆς θειάς Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν
ἐμνησικάκει διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες
σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ
ἰλιγγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς
ἀβύσσου.

'Ο Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ' ἀρχάς. Ἐκαμε τρεῖς σταυροὺς
καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσ-
παθῶν νὰ ψαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρὸν ἔχι πολὺ σφοδρῶς
κατὰ τοῦ βράχου.

— Ἀγάλια ἀγάλια! μαλακά, παιδιά· ἐκέλευεν ὁ Ἀγγοῦτσας.
Λάσκα, λάσκα καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ караβᾶδες, διαόλ' Ἀγκούτσα;
εἶπεν ὁ Περηφανάκιος.

— Σιώπα, μὴ βλαστημῆς, λάσκα, λάσκα.

'Ο Στάθης κατέβαινε εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὀδόντας, ἀνοι-
γοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφιχτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν
ἐφαίνετο νὰ ἐδειλίασε.

— Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμαρωμένη.

Τέλος ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἣτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἔλυσεν τὴν θηλειάν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδωσε καλὰ τὴν Ψαρήν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἐκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγὰ σιγὰ τὴν Ψαρήν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατήλθεν πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔδωσε τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτήν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔμεινε μοναχός του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας χωρὶς τὴν Ψαρήν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ ἴλιγγος ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἐκλείει τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἐσφιγγε τὰ δόντια. Ἔλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ὁ ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὠτὰ του. Ἀνέπνεε δυνατὰ, ἤσθμαινε, καὶ ἡ καρδιά του ἔπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. Ἐξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ἠσθάνθησαν τὸ βᾶρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ὁ Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἢ τρεῖς φοράς τὴν κεφαλὴν, τοὺς ὤμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸν σχοινίον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πῆν ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

Ἡ Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐξέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

Ἡ Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

Ἡ θειά Ἀρετῶ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη :

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

Ὁ ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Ὁ Περηφανάκιος ἔλεγε :

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἶδία τέτοιου πρᾶμμα, ἀπ' λείι οὐ λόους. Κακὴ δ'λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

Ὁ Ἀγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— Ἀξιζεν, ἀξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ'νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

Ὁ Ντάνας εἶπε :

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικά νάναι.

Ὅταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε :

Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἓνα κατσικάκι, πού μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. Ἐλᾶτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέψω.

« Τὰ Ἀπαντα »

Ἀλέξανδρος Παλαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάιδευσε τὰς μαύρας κόμας των, ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων των τὰς

λαβρός. Καί τώρα δύνω ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαιρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργὰ ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβήνον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτιν μὲ τὴν φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπειρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς παλάσκες των, ἀφοῦ ἔρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὅπλου των ἡ κάννα, ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιαταγάκι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν χαμαὶ ἄψυχοι ναί, ἡττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπαφλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τιῆμα, αἰμοστάζον, μὲ σφιχτὰ δάκτυλα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊράκια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἀνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύσεως. Μυρμηκιᾶ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανή ὁ συρφετός, καὶ βαρὺ ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄραβες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλυστροῦν. Ἄλλ' ἢ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκη εἶναι τόση, τόση εἶναι ἢ μετὰ τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον, ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγός των ἔφθασεν εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκίνισαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαϊμάργως τὸ αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε κύκλῳ τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτος ἀναμετρᾷ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βραχίονάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν βραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρχεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἑλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾷ τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γῦρο, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσὰν νὰ μὴ πιστεῦθῃ πὼς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κοίτονται ἀναίσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται, μόνον διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ Παπαφλέσσας ;

Οἱ ὁδηγοὶ του ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἰδρώτους τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκώστε τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε το τὸ παλληκάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβαν αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του κι ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἰδρώτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχώρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα κι ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

— Στήστε τον ἐκεῖ ἀπὸ κάτω...

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἑκατέρωθεν αὐτὸν ὤδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὑψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἔστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορρόπησαν, ὡσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χεῖρα μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἴσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἦτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὡσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἷτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὄρθιον νεκρόν.

« Φιλολογικά ἔργα », τόμ. Β'

Μιχαὴλ Μητσάκης

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις άράξαμε στη Στένη, ό καπετάν Ζυρίχης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφείο. Δύο ήμέρες τώρα δέν ήβρεσκε ήσυχία. Τρίαντα μίλια έξω από το Μπουγάζι άντάμωσε τον «'Αρχάγγελο», το μπάρκο του, πού ήταν μέσα κυβερνήτης και γραμματικός τά δυό του άδελφια. Δέν πρόφτασαν νά καλοχαιρετηθούν, νά είπουν για το φορτίο και το ναυλό τους και τους χώρισε ό χιονιάς. Κατώρθωσε τέλος νά όρθοπλωρίση το δικό μας, και δλάκερο ήμερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' άνοιχτά. Μά όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τους βαρκάρηδες, τους πιλότους, άκόμη τους κουμπάρους και τις κουμπάρες· άλλά τίποτε δέν έμαθε για τον «'Αρχάγγελο». Τί νά έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά! Πρόφτασε νά όρθοπλωρίση και κείνος ή έπεσε άπάνω στους βράχους; Κι άν τσακίστηκε το μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' άδελφια του; Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο το μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

Όταν έφτασε στο τηλεγραφείο, ξέχασε μιá στιγμή τον πόνο του έμπρός στον πόνο των άλλων. Κάτω στην αύλή, άπάνω στις σαρακωμένες σκάλες και παραπάνω στ' άσάρωτα πατώματα κόσμος σαν αυτόν άνήσυχος· γυναίκες, άντρες, παιδιά πρόσμεναν νά μάθουν από το σύρμα την τύχη των δικών τους. Και κείνο σώριαζε με την ταρναριστή φωνή του άκατάπαστα θλίφι. Ψνόμαζε πνιγμούς, μετρούσε θανάτους, έλεγε ναυάγια, περιουσίας, χαμούς, συνέπαιρνε χαρές κι έλπίδες σαν δρόλαπας. Και κάθε λίγο άπάνω στα πατώματα, στις σκάλες κάτω και παρακάτω στην αύλή θρήνοι άκούονταν, κορμιά έπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλούσε το δάκρυ.

Ό καπετάν Ζυρίχης δέν μπορούσε νά ύποφέρη περισσότερο το βάσανο. Βιαζότανε νά μάθη και τή δική του μοίρα. Έσπρωξε τον κόσμο ξερβόδεξα, άνέβηκε δυό δυό τά σκαλιά, έφτασε με κόπο στη θυρίδα και ρώτησε με δλότρημη φωνή:

- Για τον «'Αρχάγγελο»... το μπάρκο... μη άκούσατε τίποτε;
- Τίποτα· του άπαντ'ξ ξερά ό τηλεγραφητής.
- Τίποτα! πώς είναι δυνατό; Ξαναρωτάει:
- «'Αρχάγγελο» το λέν· έχει φιγούρα δέλφινα.., έχει στο μεσανό κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Και κολλάει περιέργα τά μάτια στού ύπαλλήλου το πρόσωπο,

ἀποτιάζεται τοὺς κρότους τοῦ βγάζει ξερούς, συγκρατητοὺς σὰν δοντοχτύπημα κρυωμένου ἢ μηχανῆ. Τὰ σώθικα τοῦ λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾷ τῆ θέσι τοῦ. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμὴ καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορο :

— Ναί... « Ἀρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἢ πρῦμνη τοῦ ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

— Τὰ ὀνόματα ; λέει μὲ φωνὴ σὰν χὰδι· δὲν μποροῦμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα.

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια τοῦ. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὀλοκαίνουργο σκαφίδι ! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός ! Φτειάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὀμορφότερο. Φιλεῦει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἕνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα : — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλά εἶναι· ὅλα καλά !

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ ; ρωτᾷ πάλι.

Ὁ ὑπάλληλος σκουντουφλιάζει ; Μὰ τὸν παρασκότισε ! Γῦρο ἀκούονται φωνές ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τῆ θυρίδα. "Εμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια τοῦ· δὲν τὸν φθάνει ; Εἶναι κι ἄλλοι τοῦ λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. "Ας μάθουν καὶ κεῖνοι κάτι τι ! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τῆ θέσι τοῦ.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα ; ξαναρωτᾷ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια τοῦ δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπ' εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλὴ, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπεία. Ἀπὸ κεῖ μ' ἕν' ἄλογο φτάνει στὸν Ἀϊ-Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια τοῦ ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφερένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ μοσχοβολᾷ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζὶ χέρια, πόδια, κορμιὰ δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιὰ, ἄδεια καύκαλα,

τρίχες χωμένες στις σκισμάδες, μυαλά στουπιασμένα σαν πέτρα. Ένα τρεχαντηράκι όμορφοφκειασμένο, άγγελος, πρόβαινε με πανιά και ξάρτια, λές κι άρμένιζε άνάερα. Και όμως ήταν καρφωμένο στο βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλά στην πέτρα, που ούτε νερό ούδ' άνεμος μπορούσε νά περάση. Κι ένα σκυλλί στην πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε την άλυσίδα του και τó νερό κοιτάζοντας άλύχταγε κι άλύχταγε, σαν νά τó ξβριζε, που χάλασε τ' όμορφοκάραβο.

Έκαμε άκόμη μερικά βήματα ό καπετάν Ζυρίχης και άξαφνα βρέθηκε μπρός στο μπάρκο του. Έπρεπε νά είναι δικό του ξύλο, για νά τó γνωρίση. Ούτε κατάρτια ούτε πανιά ούτε σκαφίδι άπόμνε πλιά. Μονάχα ή πρύμνη του, και κείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σέ δυό χάλαρα. Και γύρωθέ της πικρή νεκροπομπή, άλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιά και άρμενα· άλλες καρίνες φαγωμένες· άλλα ποδόσταμα και σωτρόπια και σταύρωσες. Κι άκόμη γύρωθέ της άλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τó ναύκληρο νεκρό στο πλάγι· βλέπει τούς ναύτες πέρα δώθε σκορπισμένους, άλλους κολλιτσιδά άπάνω στα κοτρώνια, άλλους μισοσκεπασμένους με τόν άμμο, άλλους παιχνίδι του νερού, δαρμός και φτύμα του. Κι άπάνω στα τουμπανιασμένα κουφάρια, στα πρόσωπα τά χασκογέλαστα τά όρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τó ράμφος στη νεκρή σάρκα, και στόν κρότο του πέταξαν κρίζοντας σαν νά διαμαρτύρονταν, που τά ένοχλούσε στο πλούσιο φαγοπότι.

Άρχίζει τώρα φριχτότερο του καπετάνιου τó βάσανο. Έκείνα τά κουφάρια δείχνουν πώς κοντά βρίσκονται και τά δικά του. Θέλει νά δράμη, νά ψάξη όλοϋθε, μά δέν τολμᾷ. Κάτι μέσα του τόν κρατεί, τά πόδια του καρφώνει στ' άχνάρια τους. Τέλος πάει και ψαχουλεύει. Βρίσκει άσούσουμα και τ' άδέλφια του. Τό ένα κοιτέται με τó κεφάλι συψαλιασμένο, τó άλλο έχει και τά δυό πόδια κομμένα στα γόνατα. Άν δέν του τó λεγε ή ψυχή, βέβαια δέ θά τά γνώριζαν τά μάτια του, όπως και τó μπάρκο. Άλλά του τó είπε και τά καλογνώρισε. Και τότε τά μάτια του στέρεψαν· ούτε δάκρυα βγάζουν ούτε σπαρταροϋν. Τή θάλασσα μόνον κοιτάζουν πεισμωμένα. Άξαφνα ό γρόθος σηκώνεται και πέφτει με όρμη, που λές τρόμαξε και πισωπάτησε εκείνη φοβισμένη.

Έπειτα σκύφτει και γλυκοφιλεί τ' άδέλφια του. Χαϊδεύει τους τά

χτυπημένα κορμιὰ ἀνάλαφρα, σὰν νὰ φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήσῃ· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικά στ' αὐτί, θὲς παρηγοριά, θὲς μακρινὴν ὑπόσχεσι. Ἐπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφτει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἀνοίξε καλά· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸν ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλισε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἐπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπεία. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρκο του.

—Ἔτοιμα; ρωτᾷ τὸ γραμματικό.

—Ἔτοιμα.

—Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ζυρίχης ἀμίλητος ἔπιασε τὴ θέσι του στὸ κάσαρο καὶ ἐξακολοθήσαμε τὸ ταξίδι.

« Λόγια τῆς πλόρης »

Ἀνδρέας Καρκαβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσίς)

Ἀναφέρεται εἰς ἄγαλμα κολοσσικὸν τῆς Δήμητρος κοινῶς λεγόμενον ἐκ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἐλευσίως. Τοῦτο ἰδρυμένον εἰς ἄλώνιον πλησίον τοῦ Τελεστηρίου μετεκομίσθη τὸ 1801 εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἀπέκειτο ἐν τῷ προδρόμῳ τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Κανταβρυγίας.

Σ' ἓνα ἀλώνι στὴ Λεψίνα ἦταν ἓνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθειά του πηγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ τὸ πάρῃ, ὅποιος ἐδοκίμαζε νὰ τὸ κουνήσῃ ἀπὸ κεῖ ποῦ ἦταν στημένο, τοῦ κορότανε τὸ χέρι. Μιὰ φορὰ τὸ πῆραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιालὸ καὶ ἤθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχὸ του στὴ θέσι του.

Ἦξευραν ὅλοι πῶς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἄλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατώρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας, ποῦ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἓνα βόϊδι ἔκοψε τὸ

ζυγό, έχουμισε καταπάνω στο μάρμαρο και τὸ χτύπησε με τὰ κέρατά του, κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς εὕρη μεγάλο κακό, ἀν τὸ ἀφήσουν, και δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἄλλὰ οἱ Ἑγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲν θὰ πάθουν τίποτα· και τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπαῆ με τὸ πετραχήλι και πρῶτος με τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα, πού ἦταν γῦρο στοῦ μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στοῦ καράβι τους και τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τὸ βάλαν σ' ἓνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὁμως, πού τὸ φόρτωσαν, πραγματικῶς ἔπεσε ἔξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν σοδεῖά και οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἀγαλμα θὰ γυρίσει πίσω. Ὅστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι και εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατί ἄφησαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἀγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάρabo (Πόρος)

Συγγενῆς φαίνεται και ὁ ἀρχαῖος μῦθος περὶ τῆς κυνηγέτιδος Ἀργῆς, ἥτις διώκουσα ἔλαφον εἶπεν ἀλαζονευομένη ὅτι θὰ τὴν φθάσει και ἀν ἐφαιμίλλως πρὸς τὸν Ἥλιον τρέξει, ἐφ' ᾧ ὄργισθεις ὁ Ἥλιος μετεμόρφωσεν αὐτὴν εἰς ἔλαφον.

Ἀντίκρου στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου και στὸν Καβαλλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἓνα ξερονήσι μοναχικὸ και ἔρημο, τὸ Πετροκάρabo. Αὐτὸ ἔναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη και πέραγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μία Νεράϊδα, πού τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνεια. Γιατί δὲν τὴν ἔσωνε πού ἦταν ἡ πρώτη στὴ θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνη και ἡ πρώτη τ' οὐρανοῦ. Και γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάσει και τὸ φεγγάρι κι ὠρκίστηκε ἡ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ.

Και μιὰ βραδυὰ ἡ Νεράϊδα, ἀφοῦ ετοίμασε τὸ καράβι της, λέγει στοῦ φεγγάρι: « Ἔλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνη ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας »! Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχα τὸ δρόμο του, και ἡ Νεράϊδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φθάσει. Τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες ἐπάλευε, ὅσο πού εἶδε τ' ἄσπρα της πανιά νὰ γίνουν κουρέλια. Ἀπὸ τὸ θυμὸ και τὴ ντροπὴ της ἄρχισε νὰ βρίζη και νὰ καταριέται τὴ μάνα της. Τότε

σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχή, κι ἔνα ἀστροπελέκι ἐπέτρωσε τὸ καρόβι.

*'Αν τύχη καὶ ζυγώση κανεὶς ἐκεῖ καὶ βάλῃ τ' αὐτί του σὲ μία τρῦπα, πού εἶναι στή μέση στὸ Πετροκάροβο, ἀκούει κάτι σὰν φωνές, σὰ μοιρολόγια· ἐκεῖ λὲν πὼς ἦταν ἡ κάμερα τῆς Νεράϊδας. Καὶ πολλὰ καράβια, ὅταν περάσουν ἀπὸ κεῖ νύχτα καὶ κἀνῆ μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστὰ στὴν πλώρη ἕνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό· μερικοὶ μάλιστα, ἀλαφροίσκιωτοι, βλέπουν καὶ μιὰ γυναῖκα μὲ κάτασπρα ντυμένη νὰ κρατῆ αὐτὸ τὸ φῶς στὸ δεξιὸ της χέρι.

γ) Ὁ δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)

Προτοῦ νὰ γίνῃ τὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἦταν ὁ τόπος ἀγριος κι ἔβρασκε ἐκεῖ τὰ γίδια του ἕνα κορίτσι ἀπὸ 'να χωριὸ ἐκεῖ κοντά. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν πολὺ καλὸ καὶ θεοφοβούμενο καὶ μὲ τὴ χάρι τῆς Παναγίας ἀγίασε καὶ τὸ λὲν 'Αγία Κόρη. Ἐνα μεσημέρι, πού καθότανε ἐκεῖ πού εἶναι ἡ ἐκκλησιὰ τῶν 'Αγίων Πάντων, βλέπει ἕνα ἀπὸ τὰ τραγιά της καὶ ξεκόπη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ προχώρησε στὸν γκρεμῖο, ἐκεῖ πού φαινότανε ἡ τροῦπα μιᾶς σπηλιάς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μὲ τὸ γένι του βρεμμένο καὶ ἤρθε καὶ στάθη μπροστὰ της. Δὲν ἔδωσε καμμιά προσοχή, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ ἄλλο μεσημέρι τὸ τραγὶ ἔκαμε τὸ ἴδιο, καὶ τρίτη φορὰ πάλι τὸ ἴδιο.

*Ἐγινε τότε περιέργη καὶ τὸ ἀκολούθησε. Καὶ μπῆκε μέσα στὴ σπηλιά, πού ἦταν ὅλη κρυμμένη ἀπὸ τὰ βάτα καὶ τοὺς κισσοὺς καὶ τ' ἄλλα φυτὰ, κι ἐκεῖ βλέπει μιὰ βρύσι νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ βράχο, καὶ ψηλὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού τὴν ἔχει ἱστορισμένη μὲ μαστίχα ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς. Καὶ ἄκουσε νὰ τῆς φωνάζῃ ἡ Χάρι Της καὶ νὰ τῆς λέγῃ πὼς θὰ 'ρθοῦν δύο καλόγεροι (καὶ εἶπε τὰ ὀνόματά τους) καὶ νὰ τοὺς δείξῃ σ' αὐτοὺς τὴν εἰκόνα, νὰ χτίσουν μοναστήρι.

*Ἐβγῆκε ἡ 'Αγία Κόρη καὶ πραγματικῶς σὲ λίγο εἶδε τοὺς δύο καλογέρους, κι ἦσαν οἱ ἅγιοι, πῶχτισαν τὸ μοναστήρι, τοὺς εἶπε τί εἶδε καὶ τοὺς ὠδήγησε καὶ πῆγαν καὶ πῆραν τὴν εἰκόνα. Καὶ ἐσκέφτηκαν νὰ βάλουν φωτιά νὰ κάψουν αὐτὸν τὸ λόγγο καὶ νὰ καθαρίσουν τὸ σπήλαιο. Ἐκεῖ πού εἶναι τῶρα τὸ μεγάλο βαγένι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἕνας φοβερὸς δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἄναψε ἡ φωτιά,

πήγε να βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, πού τὴν κρατοῦσαν οἱ ἄγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπή καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαψε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο πού ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, πού ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τὰ ἔκαψε κι αὐτά.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐγκλείει ἡ παράδοσις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ οἴνου, πολλαπλῶς ἐπαναλαμβάνουσι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ὁ Πανύσιος, ὁ ἐποποιός, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, τὴν μὲν πρώτην πόσιν ἀπονέμει Χάρισιν, Ὁραῖς καὶ Διονύσῳ, τὴν δευτέραν Ἀφροδίτῃ καὶ πάλιν Διονύσῳ, ὕβρει δὲ καὶ ἄτη τὴν τρίτην. Ὁμοῖον εἶναι τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Ἀναχάρσιδος, ὅστις ἔλεγε « κερναμένον κρατήρος ἐφροστίου, τὸν μὲν πρώτον ὑγείας πίνεσθαι· τὸν δὲ δευτέρον ἡδονῆς· τὸν δὲ τρίτον ὕβρεως· τὸν δὲ τελευταῖον μανίας...».

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀλληγορικὴν παρομοίωσιν τοῦ πίνοντος πρὸς ζῶα, κατὰ λόγον τῶν βαθμῶν τῆς πόσεως, ἀνευρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐπίγραμμα τι Αὐτομέδοντος τοῦ Κυζικηνοῦ λέγει :

*Ἄνθρωποι δειλῆς ὅτε πίνομεν ἦν δὲ γέννηται
ὄρθρος, ἐπ' ἀλλήλοις θῆρες ἐγειρόμεθα*

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἔταξίδευσε, γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀζιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἓνα κοτρώνι, γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Ἐκεῖ πού κοιτάζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρῶνῃ ἓνα βοτάνι, πού τοῦ ἔφάνη τόσο πολὺ ὄμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ μεταφυτέψῃ. Τὸ ξεριρίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἄλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῆ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀζιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἓνα κόκκαλο πουλιοῦ, τὸ ἔβαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἄλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, πού ἔβγαине κι ἀπὸ πάνω κι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κόκκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογιότανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἓνα κόκκαλο λιονταριοῦ, πού ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαине ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκκαλο. Βρῆκε μιὰ

γαϊδουροκοκκάλα, πού ήταν μεγαλύτερη από αυτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκκαλο, κι ἔτσι ἔφτασε στὴν 'Αξιά.

Ὅταν ἠθέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι, ἐπαρτήρησε πῶς οἱ ρίζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκκαλα καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὸ βγάλῃ χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. 'Απ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καί, ὦ, τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοὶ σὰν λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

« Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης
τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ », Β'

N. Γ. Πολίτης

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρό, ὅπου ἔταν πνιμένος ὄλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὄλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλήθος Τουρκία καὶ πασάδες καὶ ὄλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσουμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ σουλτᾶνος.

Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανῖτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτοὺς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἡμαστέ ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλήθος.

Ἀφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖοι, μιλήσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφὸ, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμε τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμε οὔτε ὄπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὄλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖοι ὅτι ἡ τυραννία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια — δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτὴν τὴν τυραγνία, ὅπου δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἡμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου), ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα ὅπου ἀρχίσαμεν νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιὸν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους, ὅπου δὲν ἔχουν τὸν τρόπο, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπο τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιο.

Και αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἁρμονίαν εἶχαμεν, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφοσύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσὶ εἰς τὴν Μεθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ σουλτάνου, τοῦ Μπραϊμή, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουινῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μισαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσὶ εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραϊμή, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διωρισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου :

— Τί ὀρίζεις ;

— Ὁ πασσᾶς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε.

— Δὲν πρέπει ὁ πασσᾶς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾶση νὰ τὸ πάρῃ μὲ πόλεμο κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ εὐσπλαγχνία του. Καὶ σῦρε εἰς τὴ δουλειά σου.

Ἐφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πηγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησί εἶχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἐπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικο, τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησί κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευεν ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὁποῦ ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησί νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅς ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πὼς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμά μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου βγαίνουν κι ἐκείνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ

κάστρο νά βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαῖνη μὲ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρῖστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἄβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦσαν ἐκείνους εἰς τὸ νησί μὲ τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλήθος μὲ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου στοῦ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλύτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἄβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσαν κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκείνοι γλύτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαῖνης, ὁ Σίμος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πῆγε κι ὁ Μπραῖμης μ' ὅλες τὶς δυνάμεις καὶ πολέμαγε τοὺς Ἄβαρίνους μὲ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ μᾶς βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου ἔχαν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἀναντίον μας καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. Ὁ Μπραῖμης πῆρε καὶ τοὺς Ἄβαρίνους μὲ συνθήκες· κι ἄλλοι φύγαν μὲ γιουρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν. Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρῖστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου ἔταν ἐκεῖ· κι ἐκείνον ὅπου ἔχα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου ἔρθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος· μπῆκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπῆκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα ὁ φρουράρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμῶντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μὲ μεγάλον κίντυνο καὶ μὲ ἀπερίγραφη γενναιότητα, ὅπου ἔδειξαν αὐτῆνοι οἱ ἀνθρωποὶ τοῦ караβιοῦ. Ἄλλο νὰ τὸ βλέπη ὁ ἀνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτῆνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνώστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου ἔχασε τόσα παλληκάρια καὶ σημαντικοὺς ἀν-

τρεις, στεργιανούς και θαλασσινούς, διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦσαν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα και διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Δέρνης

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομαῦτο ζαϊρέδες και πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραϊμη και ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τούρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαϊρέδες τους και τὰ πολεμοφόδιά τους, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας. Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους και ἔφκειασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν και τὸν ἀσφάλισα καλά. Ἔπιασα και τὴν κούλια, ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, και τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνω εἰς τὸ πάτωμα και εἰς τὸ κατώγι. Ἔκοψα και νερό ἀπὸ τὸ μυλαύλακον και τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτω ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ τὸ νερό εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἀφοῦ ἔφκειασα αὐτά, ἔφκειασα και ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, και τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλά νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραϊμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο μὰ μὲ πάρη μαζί του. Ὅτι μ' ἠῦρε νηστικὸν και διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφοδιάσα τὶς κούλιες ἀπ' οὐλα τ' ἀναγκαῖα, και κρέας και κρασί και ρακί, και τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφέκι ἑλληνικόν!

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραϊμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἕνας τράβηξε τῆς στεργιαῖς, κι ἄλλος τοῦ πελάου και εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Και ἦρθε ὁ ναύαρχος ὁ Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα και τὸ ἔκαμα βίζιτα και μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραϊμη. Τοῦ εἶπα: « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα, ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαϊρέ ἐκεῖ και θὰ τὸν πολεμήσουμε ἐδῶ, νὰ εἴμαστε και τὰ δυὸ μέρη χορτᾶτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νὰ πολεμήσουμε ἐκεῖ ὅσο νὰ λειώσουμε. Ὅτι, ἂν μᾶς πάρη αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει και τ' Ἀνάπλι.

Ἐκεῖ ὅπου ἴφκειαινα τίς θέσεις εἰς τοὺς Μύλους ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει: Τί κάνεις αὐτοῦ; Αὐτὲς οἱ θέσεις εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραίμη αὐτοῦ; Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσεις κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει, καὶ θὰ δειξοῦμεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τίς θέσεις τίς ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραίμη, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτήνη τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορές χάνουν καὶ πολλές κερδαίνουν. Ἡ θέσι, ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. « Τρὲ μπιέν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐιδέκ

Ἅ Μακρυγιάννης ἦλθε εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεῖαι ἄδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνώσεις αὐτές, εἶναι ἀλλοῦνῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τὸ εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἀϊντέκ ἐπειράχθη καὶ μὲ ἔκρινε μὲ πολὺν φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε αὐτὸ θὰ κάμετε καὶ γνώμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες μπαγενέτα καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέσι δεινὴ νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν κατημένων! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ « μπαγενέτα ». Σᾶς λέγω ὡς φίλος νὰ πασκίσετε καὶ τὸν βασιλέα κι ἐσᾶς νὰ ἀγαποῦμε, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβώμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορές νὰ τὸν εὔρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάει καλά, μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Καὶ αὐτήνη ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μὲ αἵματα καὶ θυσιές· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασιλείον—κι ὄχι νὰ βραβεύονται ὀλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι, ὅταν σκο-

τώνονταν οἱ ἀγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμῶνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νά ῥθῃ ἓνας νά μοῦ εἰπῆ ὅτι θά πάγῃ ὀμπρὸς ἡ πατρίδα, στρέγομαι νά μοῦ βγάλῃ καὶ τὰ δυό μου μάτια. Ὅτι ἂν εἶμαι στραβὸς καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλά, μὲ θρέφει· ἂν ἡ πατρίδα μου εἶναι ἀχαμνά, δέκα μάτια νά ᾄχω στραβὸς θά νά εἶμαι. Ὅτι σ' αὐτῆνη θά ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νά πάγω ἄλλοῦ. Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾷς; Ὅχι τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέμματα. Ὅταν χαθῆ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μὲ ἔχει ὑπήκογόν του οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὄχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες.»

« Ἀπομνημονεύματα »

Ἰωάννης Μακρυγιάννης

2. ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) Ὁ Κολοκοτρώνης κατὰ τοῦ Ἱμπραήμ

Πολλοὶ ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἰδίᾳ ἡ Κυβέρνησι μὲ ἔγραφε νά συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νά κάμω ἓνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἤξεραν τὴν κατάστασί μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηναν ποτὲ νά συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νά ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισί της. Ἐπειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, ὁ πόλεμος δὲν ἄφηνε νά καλλεργῆται, ψωμί δὲν εὐρίσκαμε, ἡ Κυβέρνησι ἦτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκείνη καὶ δὲν μᾶς ἔστειλε, μόνο μὲ ἀστάχια, ψάνι καὶ μὲ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἂν ἐκάμαμε καὶ ἓνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατο νά μεταμαζεύσω στρατεύμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καὶ δέκα δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφενεν ὁ Ἱμπραήμης ἄλλους.

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασι οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολὺ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβασπίετο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικοὺς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι πλὴν κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ Ἄρ-

κουδόρρεμμα, ό παπα-Δημήτρης από τó Χρυσοβίτσι· έσκότωναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Είς όλες τές έπαρχίες άπαντούσε άντίστασι. Οί Άρκαδινοί και οί Κοντοβουνήσιοι και όλοι οί Μεσσήνιοι έπήγαιναν είς τά Μοθωκόρωνα και τούς έκτυπούσαν τούς Τούρκους και τούς έσκότωναν και τούς έπαιρναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, και έτσι έζούσαν, διατί μισθόν οί Πελοποννήσιοι δέν έπήρην, παρά από τά τούρκικα λάφυρα έζούσαν. Οί κάτοικοι τών έπαρχιών έπήγαιναν είς ένα βουνό, έρχόντανε οί Τούρκοι, έφευγαν και έπήγαιναν είς άλλο βουνό· όλα αυτά έγίνοντο είς τά 1826.

Ήπειδή του έχάλασα τούς μύλους του Ήμπραίμη, δέν είχε πλέον πώς νά έχη ζωοτροφίες. Άνοιξε δρόμο από τά Μοθωκόρωνα έως τήν Τριπολιτσά, και από τήν Μεσσηνία έστειλε φορτηγά με ζωοτροφίες, έπιασε είς του Ήσαρι και έκανε στρατόπεδο. Άφου με αυτό τόν τρόπο έφωδιάσε δια κάμποσο καιρό τήν Τριπολιτσά και άφηκε και πέντε χιλιάδες φρουρά, αυτός έσυνάχθηκε είς τά Μεσσηνιακά φρούρια.

Άφου έμαθα από ζωντανούς Άράπηδες, που έπιαναν οί Έλληνες, ότι ό Ήμπραίμης έτοιμάζεται δια νά περάση από τή Γαστούνη και νά υπάγη είς τó Μισολόγγι, έγραψα είς τήν Κυβέρνησι και τούς έδίδα γνώμη με δυό γράμματά μου, ότι νά μου δώσουν τήν άδεια νά υπάγω είς τήν Γαστούνην ή άλλον νά στείλουν, δια νά σηκώσουν όλες τές ζωοτροφίες, όπου εύρίσκοντο είς τήν Γαστούνη, και νά τές έμβάσουν είς τó Μισολόγγι, και άν ήθελαν με άκούση, ό θεός ήξεύρει πώς ήθελε πέσει έχοντας ζωοτροφίες. Είχαν καιρόν είκοσι ήμέρες. τούς έδωσα τήν είδησι πρωτύτερα. Έφωδιάσε τά τρία φρούρια με στρατεύματα και ζωοτροφίας, και έκίνησε δια τήν Γαστούνη. Οί Γαστουναίοι, άλλοι έπήρην τά βουνά και άλλοι εκλείσθηκαν είς τó Χλομούτσι· από τές ζωοτροφίες άλλες έκαψε και άλλες έβάσταξε και τές έπήρε στο Μισολόγγι.

β) Ή έντύπωσις από τήν πτώσι του Μισολογγίου

Τήν ήμέραν τών Βαίων έκαμαν γιουρούσι στο Μισολόγγι οί ήρωες του Μισολογγιού, σε τόσες χιλιάδες άσκέρι, σε τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλλαριά· έγλύτωσαν δυό χιλιάδες και τó γυναικόπαιδο έγινε θυμα. Μάς ήλθε ή είδησι Μεγάλη Τετράδη· είς τó

δειλινό, πού εἶχε παύσει ἡ Συνέλευσι καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἤλθε ἡ εἶδησι, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὄλοι, μισὴ ὥρα σιωπὴ, πού δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴν σιωπὴν, σηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὠμίλησα λόγια, διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνῃ αἰῶνας αἰῶνων ἡ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὄλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν: « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη »; « Τί νὰ κάμωμε; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάμωμε συνέλευσι, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνησι πέντε, ἕξι, ὀκτῶ ἄτομα, διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι)· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ νὰ δίνῃ λόγο εἰς τὴν κυβέρνησι καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὲς ἐπαρχίες καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάστασι ».

Γεώργιος Τερτσέτης

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὲς φαμελιὲς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μιὰ Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἣτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν της Μῆτρον, ἐτελείωσεν τὴν τροφὴν της καὶ μυστικά, μαζὶ μ' ἄλλες δύο φαμελιὲς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἕνα γαϊδουράκι, πωλάρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ηῦρα ὁποῦ ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ηῦραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦταν γαϊδουρί.

Μιὰ συντροφιά στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἕνα σκύλλο καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν ἐμαγεύρουν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσεν καὶ ἡ πρόληψις κί ὄλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδουρία καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μιὰ λίρα τὴν ὁκῶ οἱ ἰδιοκτῆταί των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν!

Τρεις ημέρες έπέρασαν και τελείωσαν και αυτά τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἀλεύρι καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οικογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὐρεθῆ νὰ τὸ συνάξῃ, γιὰ νὰ διανεμηθῇ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφήν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ἦνεν 600 ὀκάδας· καὶ ἕως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὐρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἐν φλυτζάνι ὡς μέτρον. Ἐμοίρασαν καὶ ἀπὸ ἐν φλυτζάνι κουκκιά. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκκί καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέτζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντάς τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Γ. Μεσθενέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν καὶ ἔφαγεν μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογυιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησε εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἄγιομαυρίτης ἱατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσε τὸν σκύλλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχαμε ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσεν τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἀρχίσαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλήθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἕως ὅτου ἔβγαιεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμι ἀπὸ καβούρους, ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλην εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἕναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὖξαιναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμασταν, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλιον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρας καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

IV. Κασμοῦλης

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

«Ὅ,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — «θηρίον βαρύτατον» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἔπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατὰπλου εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

«Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

«Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαϊότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός».

Καὶ πάλιν :

«Ὅσα εἶδη ἰδικὰ μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἶπέ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὥρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

«Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὥρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθύς τὸ ὥρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντήν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὥρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν».

Ὁ ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων, ἀπέστελλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολάς κατόπιν ἑορτῆς ἤσχαλλε καὶ ἠγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσοῦτω μᾶλλον ὄσω ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικά καὶ πολεμικά συμβάντα.

«Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρτατον πενίαν, ἧς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἔξωλέστερον». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην «νὰ γράψῃ εἰς χάριτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον)».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιέ διατριβῆς του ἠγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

«Προσπαλαίω μὲ δύο φοβερὸς καὶ ρωμαλέους ἐχθροὺς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος; ὄχι κανέναν Ἑρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κρᾶσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια».

Καὶ αὖθις:

«Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκειται καλά, ὅστις εὐρίσκειται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσῃ στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινε σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαιρετὸν πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἤξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερὸς ἢ ὁ Γκαίτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι «καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος».

Ἄλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὠρολόγιον; Ἔτι ἐπὶ ἔτεσι παρήλθον, ἀλλ' ὁμως ἔμενε ἀπρατον.

«Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασα διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃ ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆς μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἄφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὠρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια».

Χαλεπῶς καὶ περιλύτως μνημονεῦει ἐκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραΐς, λέγων ὅτι «ἐορτὴν ἐορτῶν καὶ πανηγυριῶν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιώσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του». Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

«Ἦναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ ἔτους 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἱμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν «οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος» ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστιζέτο δεινῶς ὁ Κοραΐς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλὰς αὐτοῦ χρεῖας.

«Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7 Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρῶταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἴδου τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴν τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων, ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσῃν ἀνάγκην».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπίγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα «σοφοὶ συγκρούπουσιν οἰκείας βλάβας», τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπὴς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔσπεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῆ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῆ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

«Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάξῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου».

Οὐδεμίαν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

«Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἐγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν γενικὸν γραμματεῖα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλήρων βοήθειαν».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσι εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

«Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλήτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ».

Ἐνίοτε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χιοὶ ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δὲ, ἵνα μὴ λυπήσῃ εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀναπαύστανε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

«Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερο εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βραχείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας».

«Ἡ πενία μου, τὴν ὅποιαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ κατασχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὗτ' ἀπ' ἀργίαν οὗτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκίτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρά τινα εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλάν-

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἄν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὅπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πεινίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὧων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς.

« Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πεινία τὴν μεγαλοπρέπειαν της, ὡς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεων του. Ἐπὶ τῶ εὐφήμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα νῆ προσβληθῇ ἡ φιλοτομία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἐξ ἄλλοι Χίοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεων του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίνωσκον ὅτι τιμῆν καὶ δόξαν περιεποιοῦν πρὸς ἑαυτούς, τιμώντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

« Ἀδαμάντιος Κοραῆς »

Δ. Θερινῶς

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τήνη γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού' κανε τ' ὀλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυσήν τὴν σπαθάτην σιλουέτταν του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμιάς εἶχε σηκωθῆ κίολας ἡ βουὴ τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περισσότερα πετοῦσαν πάνω ἄπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι, κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραψε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι άπ' έξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά άπό τό πράσινο φανάρι τής μπούκας.

Κάθε καράβι έχει τή μοϊρά του. Ποιός θά μπορούσε ποτέ νά βάλει με τό νοϋ του, πώς αυτό έδω, σκαρωμένο στην Άμερική για λογαριασμό τών Κινέζων, πού τό 'θελαν σχολή πυροβολικοϋ, θά ξεκινούσε άπό τά μακρινά νερά του Ειρηνικοϋ, με τό έξωτικόν όνομα « Φέι-Χούνγκ », για νά 'ρθη μιá μέρα νά βρῆ τάφο ιστορικό στο βυθό του Αιγαίου σαβανωμένο με τή γαλανόλευκη τών Έλλήνων, μ' ένα μυθολογικό μας όνομα στην πρύμνη του; Μά και ποιός άπό τή πλήρωμα τής « Έλλης », πού ήταν άραγμένη στον Άδάμη τής Μήλου, θά μπορούσε ποτέ νά φαντασθῆ, όταν ό στόλαρχος πρόσταξε τό καράβι νά φύγει αυτή τή νύχτα για τήν Τήνο, για τό πανηγύρι, πώς τό ταξίδι αυτό θά 'τανε τό τελευταίο της και, για μερικούς, και τό δικό τους;

Είχανε βγη άπό τό λιμάνι τής Μήλου στη μία μετά τά μεσάνυχτα. Άπόλυτη μπανάτσα. Έπλεαν με είκοσι μίλια σε θάλασσα γυαλί, πού θά μπορούσες νά μετρήσης τ' άστρα πού καθρέφτιζε. Και ήταν όλα τόσο ήσυχα, τόσο γλυκά, πού ύπαξιωματικοί και ναϋτες νά ρωτιούνται γιατί νά είναι τό καράβι σε πολεμική έξερσι. Αυτή δέν ήτανε νύχτα για σκληρά έργα πολέμου, αλλά γι' άγάπη.

Έλαφρός λίβας άρχισε νά φυσάει και νά τυλίγει τις μορφές με χλιαρό χάδι, άμα φουντάρησαν στην Τήνο. Η ώρα ήταν έξι και μισή. Ένα σάλπισμα εϋθυμο άντιλάλησε: Πρόσταγμα νά γίνη « άνάτασις σημαίων ». Τό πλοιο φόρεσε με μιás τό φαιδρό τρίγωνο του μεγάλου σημαιοστολισμοϋ του. Στα σκιοινιά, πού ήτανε τά σήματα, είχανε ράψη και τις λεγόμενες « όριζόντιες σημαίες άναγνωρίσεως », προωρισμένες νά δείχνουν άπό μακριά στ' άεροπλάνα τήν εθνικότητα του καραβιοϋ.

Στην προκυμαία και γϋρο άπ' τό ναό τής Μεγαλόχαρης ή κίνηση τώρα δυναμώνει. Οί άπειροι πραγματευτάδες άρχισαν νά ζουζουνίζουν σα σφήκες άνάμεσα στους πανηγυριώτες. Και τί δέν πουλούσαν! Σταυρούς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους άπό τ' Άγιονόρος, εικονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική, ξυλολεπτουργική, νταντέλλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικές, βραχιόλια, μαντήλια, ό,τι μπορεί νά ζαλίση τις γυναικούλες τών πανηγυριών. Κοντά στους έμποράκηδες, μέσα στα πλήθη, άπατεώνες και λωπο-

δύτες, άρσενικοί και θηλυκοί, προσπαθοῦν νά πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νά σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστή ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν « Ἑλλη » αὐτὴ τὴ στιγμή. Εἶχε λυθῆ στοῦ ταξίδι τὸ πολυθρύλητο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχηματίζαν τὸ τιμητικὸ ἄγλημα (ἔπρεπε νά εἶναι σαράντα), ποῦ θὰ συνώδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στοῦ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μὲ τοὺς ὀκτῶ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς, ποῦ εἶχανε ζητήσῃ μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νά τοὺς ἐπιτρέψῃ νά κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορά της. Ζυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἄστεϊα πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλύτωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στοῦ κατάσρωμα, μπορεῖ νά εἶχανε τύχη διαφορετικὴ. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρὰ τέταρτο, ποῦ ἀκούστηκε νά βουίξῃ κινητῆρας ἀεροπλάνου στὸν ἄερα. Μιά ἰταλικὴ ἀεράκατος, ποῦ εἶχανε σβῆσει τὰ ἔθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν « Ἑλλη ». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνσι πετῶντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμή βρέθηκαν στὴ θέσι τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητῆς πῆρε διαταγὴ νά παρακολουθῆ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου « Τέρνυ ». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστής πυροβολητῆς μὲ τὴν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων « Σκόντα ».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δύο μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποῦ ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴν λιτανεία, θαρρῶντας πὼς ἦταν ἑλληνικὸ χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκουμαῖα, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκόνια μὲ καπέλλα καὶ μαντήλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνῶντας ἀπὸ τὴν « Ἑλλη » σὲ κάποια ἀπόστασι, τράβηξε μὲ κατεύθυνσι τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος της.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία ποῦ εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νά κάμῃ ἀναγνώρισι, νά δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεσι. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴν λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στοῦ καράβι—ἐτοιμασία ἐξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στοῦ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὄπλισμό τους.

Ἦτανε πιὰ ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάσρωμα βρισκό-

ταν ὁ σηματοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπὸς κλίμακος», ὁ ἀγγελιοφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγῆματος, ποὺ εἶχαν ἔτοιμαστῆ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπὸ ὑπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει, γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

– Θὰ βγῆτε, θὰ πάτε στὴ Μεγαλόχαρη;

– Γιατί ρωτᾶτε; Εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς.

– Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἓνα κερὶ, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ карабиού, ποὺ στέκονταν οἱ σηματοροί, μιὰ δυνατὴ φωνή :

– Τορπίλλη δεξιά!...

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένος πάταγος καὶ βουή ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξι.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμι. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μὲ μιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεσι, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου σ' ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοὶ παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάρπησε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούργιο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, ποὺ κράτησε λίγες στιγμές. Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ карабиού, ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔσκασε ἡ τορπίλλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατὰστρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς, ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὄλο τὸν πόνο, ποὺ νοιώθει στὰ σώθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριά πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα, ὀλάκερη, ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξι ἀπὸ τὴ θέσι της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὀρμὴ καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

Ἄλλοι τρεῖς νεκροὶ κοίτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καρ-
βιοῦ, πού ἴσκασε ἡ τορπίλλα. Ἄπ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ
καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι
λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροὶ σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο
ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς
φροντίσουν. Ἦτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν
ἔκρηξι πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πε-
τρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες, πού εἶχαν ἀνεβῆ ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφρα-
γμα ἔτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματοῦροι ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπα-
ξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », οἱ ἄνδρες τῶν ὁμο-
χειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατάστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπαστοι. Μω-
λωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ' ἀρκετὴ
ἀπόστασι γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ
φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἀκούγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι
ὅσοι μπορούσαν ἔτρεχαν στὰ « ἐνθέμια » κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ
τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦτανε καὶ πολλοί, πού κο-
λυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν,
μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε,
λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβή-
σανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἶχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξι,
πού ἀκούστηκε δεῦτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυ-
τικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μωλόπετρές του
σὲ φάρδος τριάμισυ μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολώνα, πάνω ἀπὸ
ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες,
πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μώλου, πού τινάχτη-
καν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὀλοῦθε στὸ λιμάνι καὶ
στὰ σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τίς
γλάστρες μὲ τὰ φλογᾶτα γεράνια, πού τὰ στόλιζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς « Ἑλλης » φαντάστηκαν πὼς
μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ Ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἄπὸ τίς βάρκες,
ὅμως, πού πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπί νὰ βοηθήσουν ν' ἀνασυρ-
θοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

— Τορπίλλα!... Τορπίλλα!...

Ήταν ή τρίτη. Κρότος δυνατός άκούστηκε. Καί μιά κολώνα νερό, καπνός και τρίμματα βράχων τινάχτηκε πάνω άπό σαρανταπέντε μέτρα, κοντά στο πράσινο φανάρι τής μπούκας, άπό μιά ύφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τó ιστορικό στίγμα του Μουσσολίσι. Ήμοιαζε ή τρίτη τούτη κολώνα, σαν να τή φύσηξε άπό τή ράχι της ύπερφυσική, τιτανική φάλαινα. Στριφογύρισε στον άέρα κι έσπασε τέλος και κατάπεσε, σκορπίστηκε ήρριδίζοντας στον αύγουστιάτικον ήλιο.

Τά τζάμια των σπιτιών πέφτανε με πάταγο. Τά μαγαζιά τής παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τις πόρτες. Μιά γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγής άρμένικης, που περνούσε κοντά στο δυτικό μώλο, σωριάστηκε στον τόπο άπό συγκοπή. Μιά βοεή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τον άέρα του νησιού, όπου κυριαρχούσαν οι φάλτσες γυναικείες όξυφωνίες. Κι όλοι φεύγαν άλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, που τά σαλαγούσε φοβερός και άγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σαν κατσικία στους λόφους, που στεφανώνουν τήν πολιτεία. Ήλλοι — κι ήτανε κάμποσοι — άντρες, γυναίκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' άπίστευτα λίγη ώρα ως αύτή τήν πίσω μεριά του νησιού, κατά τó φράγκικο μοναστήρι.

Οί τρομαγμένες γυναικούλες ήστορούσαν πως ήτανε τó καράβι γεμάτο τορπίλλες που τρελλάθηκαν και φεύγανε μονάχες τους και χτυπούσαν όπου λάχει, γιατί, λέγανε, ή άμαρτία περίσσεψε κι ήθελε ή Παναγιά να μάς παιδέψη. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός φόβος των ανθρώπων που 'φεγαν ήταν μήν έπαιρνε φωτιά ή μπαραουτοθήκη του καραβιού. «Και τότε — χουχουλίζονταν τά φοβισμένα πλήθη — άχ, Βαγγελίστρα μου!...».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 — 41

α) Αί μεγάλοι δυσχέρεια του έλληνικού στρατού

Προηγείται ή εξιστόρησης των πολεμικών γεγονότων άπό τής 28ης Οκτωβρίου μέχρι τής 13ης Νοεμβρίου 1940, ότε ό ελληνικός στρατός είχεν άπωθήσει τους εισβολείς μέχρι των συνόρων.

Αί άνωτέρω έπιτυχία των ήμετέρων δυνάμεων εις τόν όρεινήν περιοχήν Πίνδου είναι τοσοϋτο μάλλον άξιοσημείωτοι καθ' όσον

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικὰ καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικὰ δυσχέρεια παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολάς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλ' αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοι εἰσβαλόντες ἐξήντησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἕκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερικὴ τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἦτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιορισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγείται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἀξιω-

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὀδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθοριῶν χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθιῶν διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ὅς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἐχθρικά ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσακις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὄχυρῶν ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφήν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωϊσμόν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὄχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικὰς τινὰς κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθεν Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὄχυρὸν Παλιουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῆ πρὸ τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὄχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσε ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιοῦτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβῶν τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

χάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμόν διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερῆφάνειαν ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἓνα τόσον ἥρωϊκὸν στρατόν. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερον ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μ α ζ ι ν ὀ καὶ ἰσοτίμος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζ ί γ κ φ ρ ι δ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμός διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διευπλώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ὁ Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὀμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὀμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμόν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὀποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὀχυρωμένη ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποιοῦσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺ μεγαλύτερας δυσκολίας.

Ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν: « Ἐπολεμήσατε θαυμάσια, τὸ πυροβολικόν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται, μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὀμάς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχημένη βολήν. Ἄν τὰ βλήματά σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσφύζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός ». Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν: « Εἶσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὀποία ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως ».

Γερμανός αξιωματικός τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατὸς, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως « Στούκας » δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. « Οἱ στρατιῶταί σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των », προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάϊντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνήκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίαις, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγεῖω, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσοσιν διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆρον ἰδιαίτερος τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐχαρακτήρισεν τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὄρον μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλλήλοτατον δι' ὄρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκῶς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἐχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοιώσιν τινὰ καὶ ἐλαφρὰς ρωγμάς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημποδίζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ συνέγγυς βολῆν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλιστα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύγχανε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐξῆρξεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὄχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὄχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διείπετε τὰς ὄχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαίτερος ἐπήνεσεν τὴν ὑπαρξιν εἰς τινὰ σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἐξοδὸν τμημάτων πρὸς ἐνέργειαν ἀντιπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐφεδρικῶν ὀπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἐκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄμυναν τῶν ὄχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιορισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἰνίγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῶ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὄχύρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοί στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτοῦς.

Οἱ Γερμανικοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά διέθετον ὄπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὄχυρώσεως, χρησιμοποίησάσης τὰ συνήθη ὄπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερο, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πολυβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὄρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθῆν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὄχυρῶν μας.

Ἀλέξανδρος Παπάγος

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἔστιαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ιδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ιδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκείνου ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἔθνικῶν ιδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἠύμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἐγίνε σὺν τῷ χρόνῳ προαγομένου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ, καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται, ούτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταυγίαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποιήσις τούναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτόν, καὶ εἰς τίνα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τοσοῦτο μεγάλῃς ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ἔσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποιήσιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνώρισμα, τὸ ἐξαίρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, ἀπειργάστησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἔσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπᾶσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτηρισμοὺς, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδῶσαντες μορφήν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εὐρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἐγκείται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀναμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποιήματα. Ἡ ὁμαδικὴ ποιήσις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνων παράδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιούνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἔσματα; Εἰς τῶν πολλῶν ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἶσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέικων εἰς ἐσωτερικὴν ὄθησιν, ἐν στιγμῇ

ἐξάρσεως, συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καί, ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλοδοξίας φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡ δύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, ποὺ φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου ». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἶπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητῆς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντά τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικόν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίσῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἶπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτηρὰ οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς

παραγωγός δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγή εἶναι ὁ κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαόν, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν σπλάχνων του.

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνη ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶ παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπάθει νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, πού μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, πού δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων· οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχογραφικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθῶντες καὶ περικοσμῶντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμελείαι, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητῆς, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξιστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του : « Ἄκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγοῦδι· θὰ τὸ ταίριασούν τὸν ἄλλο χρόνον »· ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγοῦδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτήμᾱ

του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ᾠσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ομάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὁμως, ὡς οἰκεία πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημώδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ᾠσμάτων. Τοιαῦτα λ. χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ᾠσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχύτεραν συντέλειον τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ᾠσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ᾠσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσει ὁ ποιητῆς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει...

Διότι τὸ κυριώτερον γνῶρισμα τοῦ δημοτικοῦ ᾠσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχη τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινῶ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητῆς τοῦ δημοτικοῦ ᾠσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἢ ὁποῖα ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προροφαρικῇ, καταθέλλει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἢ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραϊφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαί γενοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριτος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενὴς καὶ ἄμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν θρήνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιᾶν, τὸν ὁποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμβάχερ, ὁ Ρουῆσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως:

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοῖρου ἔθνους:

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιās συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, ὅποια δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

« Λαογραφικὰ σύμμεικτα »

Ν. Γ. Πολίτης

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ὅθι νῦν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ
ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ ἔψυχον κρίναν-
τες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.

Θουκυδ. II 43

Ἐπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιὰ νὰ μιλήσῃ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας σὲ στιγμές, πού αὐτὴ πιά δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία· στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμές, πού ἡ παρουσία της εἶναι ὀλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὀλοζώντανη, χειροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλουμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἤλων τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἢ ὀλοφεγγὴ ὄψι της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἢ κλαγγὴ τῶν ὄπλων, πού κρατοῦν τὰ ὅσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

Ὅ,τι ἐξοῦσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν, πού ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τίς τριζοβολοῦσες πύρινες γλώσσες, πού ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ λεηλατημένη μας ὑπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιά σὲ ὀλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρὸς μας. Μποροῦμε τώρα μαζί μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψι τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικὸ της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρύζομε πιά ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψι τοῦ νοῦ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴν φεγγοβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστειας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπῇ τῆς ἤτας καὶ τοῦ ἐξολοθρεμμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χώματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, πού ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιές, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἰαχὲς τῶν ἀγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθέρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, πού ὠραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοί-

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμαύ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίστασι.

Καί όμως σήμερα είναι ό άρμόδιος καιρός, για νά συγκεντρώσωμε τó πνεύμα μας στη θέση της, προσπαθώντας νά κερδίσωμε μιá γνήσια ένατένισι της. Λίγες μέσα στην ιστορία τών αίωνων είναι οι μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ή έλευθερία σέ αυτόπρόσωπη εμφάνισι, πολύ σπάνια γίνεται άληθινó βίωμα.

Ύπάρχουν εποχές, που δέν είχαν τήν ευτυχία νά τήν ιδούν κατá πρόσωπο, άλλες τή βλέπουν έλλειπτικά, άλλες μέσα από τó θαμπωμένο κρύσταλλο του νού, άλλες τήν ξαναφέρνουν στην ένόρασι με τήν ιστορική μνήμη κι άλλες χρησιμοποιούν τó δελεασμό τής φαντασίας καί τή μαγεία τής τέχνης, για νά μάς δώσουν κάποιαν εξεικονιστική της αναπαράστασι. Ούτε ή επάνω στην καλλιτεχνική μαγανεία στηριγμένη ένόρασι ούτε ή κίνησι του άφαιρετικού στοχασμού μπορεί νά μάς κάνη προσιτή τήν έλευθερία.

Ήλήθεια είναι πώς οι φιλόσοφοι έβαλαν τó νού τους σέ μεγάλο κόπο καί πολλά είπαν καί έγραψαν σχετικά με τó νόημα τής έλευθερίας. Τó έκπληκτικό όμως είναι πώς πολλές φορές προσπαθώντας νά αποδείξουν τήν ύπαρξι της έκατάφερναν νά αποδείξουν τó αντίθετο. Αυτό μάς κάνει νά σκεφτούμε πώς ή έλευθερία είναι μιá πραγματικότητα, που ή τήν ζούμε ή δέν τήν ζούμε. Δέν πρέπει νά τήν λογαριάζωμε ώσαν κάτι, που τó εύρίσκει ό άνθρωπος έξω από τόν έαυτό του, όπως κάθε άλλο αντικείμενο. Πρέπει νά τήν πάρωμε ώσαν κάτι, που πραγματώνεται μέσα στο βαθύτατο τής ανθρώπινης ψυχής στρώμα. Είναι κάτι που φυτρώνει μέσα στη ρίζα τής ανθρώπινης ψυχής, κάτι που μπορεί καί πρέπει νά ταυτιστή με τήν εύψυχία μας.

Ή έλευθερία δέν μπορεί νά χαρακτηρηιστή ώσαν κτήμα, που θα τó συναντήσωμε έξω από τόν έαυτό μας· αυτή έρχεται ή δέν έρχεται σέ μάς ανάλογα με τά έργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωής καί άγωνισμα. Δέν έχει κανένα νόημα νά ζητήσωμε από ένα άλλο άνθρωπο νά μάς δώση τήν έλευθερία μας, όπως θα του ήταν εύκολο νά μάς δωρίση ένα από τά στην κατοχή του υλικά αγαθά.

Ή επάνω στη γή έζησαν άπειράριθμοι σκλάβοι, που πολλές φορές έζήτησαν από τους άφέντες τους τήν έλευθερία. Κι επάνω στη γή έζησαν πολλοί άφέντες, που στάθηκαν πρόθυμοι νά τους κάνουν

αυτή τῆ δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δὲν κατελύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι πού ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία τὴν ἐπῆραν ὡσάν δωρημένο κτῆμα καὶ ὄχι ὡάν ἀγώνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερον ὡς εὐψυχον, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἄς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν σημαίνει ἓνα κάποιον ἐπένητο στοιχεῖο, πού ἔρχεται νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴν συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνες ἡ διατήρησις τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυασμένη μὲ τὴν προθυμίαν γιὰ διακινδύνευσιν καὶ ἀνάληψιν πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακέλευσις γιὰ κείνους, πού ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, ἦταν « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ».

Ἄληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἶμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι « αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος », « τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ » ἐστάθηκε ἡ αἰτία, γιὰ νὰ πῆσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξ αἰτίας μας καί, ἂν πρέπη νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσί μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχώμαστε ὡσάν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφασιν, πού λέει ὅτι « ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἄν καλοεξετάσωμε ὅμως τὰ πράγματα, θὰ εὐροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτησι ἐνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἦταν, ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμον μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ἄλυσσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιον ». Ὁ καθένας μας χρωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμὴ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωσιν. Τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς δούλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴν του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ἡ δούλωσις ἀπὸ τὴν τυπικὴν πράξιν τῆς κατάλυσης ἐνὸς ἔθνους ἢ ἐνὸς πολιτικοῦ καθεστώτος. Ση-

μαίνει πώς έστρέψαν οι πηγές του θάρρους και τής αγωνιστικότητας, πώς ή ψυχή έχασε την έγρηγορσί της.

Ο άγωνας είναι διαρκής, γιατί σε κάθε της βήμα παραμονεύει τὸ πολύμορφο τέρας τής σκλαβιάς, γιά νά μᾶς ξαναδουλώσει. Καί τῖς περισσότερες φορές ὁ ἄνθρωπος δέν ἀντέχει στόν πειρασμό, χαλαρώνει τήν αγωνιστικότητά του καί ζῆ μέσα στήν φαντασίωσι μᾶς ψευδοελευθερίας.

Τόν περισσότερο καιρό ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σέ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τὸ ἀληθινὸ βίωμα τής ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ μόνο σέ αγωνιστικές ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινή, γίνεται βολετὸ νά ὑψωθοῦν τὰ ἀνθρώπινα μάτια στήν ἐνατένισι τής ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τήν εἶδε καί ἡ ἐποχὴ τοῦ 21 καί τήν ἐτραγουδῆσε μὲ τὸν μεγαλόστομο ὕμνο τοῦ Σολωμοῦ. "Ὅλες οἱ γενεές, ὅσες ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ τήν ἐπαναστατικὴ γενεὰ τοῦ 21, κάθε φορά πού αἰσθάνονταν νά ἀδυνατίζῃ τὸ βίωμα τής ἐλευθερίας μέσα τους, ἐξαναγύριζαν στήν ἐποχὴ ἐκείνη. Καί θὰ ἔρθουν ἔπειτα ἀπὸ ἐμᾶς πολλές γενεές, πού θὰ ξαναγυρίσουν, γιά νά θερμάνουν τήν ψυχὴ τους μὲ ὅ,τι ἐμεῖς ζοῦμε στῖς ἡμέρες αὐτές.

Τὸ νά κρατηθῆ κανεὶς στήν περιοχή τής ἐλευθερίας εἶναι ἐπίμονο ἀγώνισμα. Ἐναφορικὰ μὲ τήν ἐλευθερία μας, ἡ ζωὴ μας εἶναι πάντοτε πεσιμένη σέ φανερὴ ἢ σέ λανθάνουσα κρίσι καί μέσα στὰ βᾶθη τοῦ εἶναι μας παραμονεύει πέρνοντας χίλιες δυὸ μορφές ἡ σκλαβιά ἔτοιμη νά μᾶς τραβήξῃ στοὺ σκοτεινὸ της βασιλείο. "Ὅταν μᾶς λείψῃ τὸ θάρρος καί ἡ θεληματικότης, χάνομε τὸ ἀληθινὸ της βίωμα καί ζοῦμε μὲ τὴ φαντασίωσί της πέφτοντας πραγματικὰ στήν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νά κραυγάζωμε καί νά χειρονομοῦμε γιά τήν ἐλευθερία, χωρὶς ὅμως νά ζοῦμε τὸ νόημά της. Τότε πιά εἶναι πού ἀπὸ ζωντανὸ βίωμα ξεπέφτει σέ κραυγὴ, σέ μορφασμὸ καί γίνεται χωρὶς νόημα γλωσσικὴ ἄρθρωσι καί ἀδειανὸ φώνημα.

Δέν εἶναι καθόλου περίεργο σέ μιὰ τέτοια παρακμὴ οἱ πιὸ ἀνελεύθεροι νά ξεπροβάλλουν διαλαλητὲς καί ἀπολογητὲς της. Αὐτὸ ὅμως δέν θὰ μᾶς ξαφριάσῃ καθόλου, ἂν σκεφτοῦμε πὼς πίσω ἀπὸ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά.

Ἡ πραγματικότης, ὅπως τήν ἐζήσαμε τῖς τελευταῖες δεκαετηρίδες, μᾶς ἔδειξε πὼς ὑπάρχουν ἄνθρωποι, πού τρέφουν μέσα στήν ψυχὴ τους ἀκατασίγαστη νοσταλγία ὄχι γιά ἐλευθερία, ἀλλὰ γιά

σκλαβιά. Ἡ πιὸ ἔντονη μέριμνά τους εἶναι νὰ εὕρουν κάποιον εἶδωλο, γιὰ νὰ τὸ προσκυνήσουν, ἕναν ἀφέντη, γιὰ νὰ τὸν στήσουν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ ἀνελεύθερο μεταξύ τους, ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ ἡ ψυχὴ του εἶναι γεμάτη ἀπὸ φόβους, ἀπὸ σφραδασμούς καὶ ἀπὸ ὀδύνες, καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του περνᾷ ἀπὸ τὸν τράχηλό τους τὰ δεσμὰ τῆς πιὸ φριχτῆς καὶ σκοτεινῆς σκλαβιάς. Ἄλλοι πάλι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν καμμιά δυσκολία νὰ θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάξιο μὲ τὴν ἐλευθερία τους τὴν ὑλικὴ τους εὐδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ἱστορικὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πὼς γιὰ ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἀξίζει νὰ λογαριασθῆ ἴσως μόνον ἡ ἐλευθερία. Προϋπόθεσι γιὰ τὴν ἐλευθερία δὲν εἶναι ὁ ὑλικὸς εὐδαιμονισμὸς, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ εὐδαιμονία μονάχα ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ πάνω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὑλικοῦ χορτασμοῦ καὶ ἡ οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἐλευθερία καθαρὴ, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμὸ, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἐξυπηρέτησι καμμιάς ἄλλης σκοπιμότητος. Οὔτε στὴ γνῶσι οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικὸ της ἀξίωμα.

Τὰ τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνῶσι καὶ ἐπιστήμη ὡσάν ὄργανα, ποὺ ἔρχονται νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρας καὶ ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ἡ δουλεία στὸν παλαιὸ κόσμον ἦταν σὲ θέσι νὰ σκοτώνῃ μόνον τὸ σῶμα, ἢ μὲ ἐπιστημονικὸ ἐξοπλισμὸ ἀρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολὺ, ὥστε ἐστάθηκε ἱκανὴ νὰ διαφθερῇ τὶς ψυχὰς καὶ νὰ σκοτώνῃ τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἦταν, ποὺ ἔκαμε νὰ ξεπέσῃ ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματη μηχανὴ χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἀτομικὴ σκέψι, ἐπαναλαμαβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἐξουσιαστές του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμὸ της ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, ποὺ ὁ λόγος τῆς ὑπαρξῆς της εἶναι ἡ διασφάλισι τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανὴ καταδούλωσης.

Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἐκεῖνο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, ποὺ εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχὰς, ὠρθώθηκε ὁ Ἕλληρικὸς λαὸς καὶ ἔδωκε τὴ μάχη του. Ὅταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφασιν νὰ μπηῇ στὸν ἀγῶνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὠκεανούς ἐνὸς ὀλοκλήρου γῆινου ἡμισφαιρίου, ὅπως οἱ Ἀγγλοσάξονες, οὔτε τὴν ἀνθρώ-

ποπλημύρα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὔτε τὴν τε-
χνοκρατικὴ ὀργάνωσι τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μὲ τὴν παρακέλευσι τῶν προγόνων του εἶδε τὴν εὐ-
δαιμονία του στὴν ἐλευθερία του, καὶ αὐτὴν πάλι τὴν ἐστήριξε στὴν
εὐψυχία του. Ἀνέλαβε τὸν πολεμικὸ κίνδυνο ἀπὸ δική του πρωτο-
βουλία, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στὴ στενὴ λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς,
ἀγωνίστηκε μὲ ἀπέραντη καρτερία καὶ ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτός,
νικητῆς, δείχνοντας καὶ στοὺς ἄλλους σύμμαχους λαοὺς ὅτι τὰ πόδια
τοῦ σιδερόφρακτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτειασμένα ἀπὸ
ἄργιλο. Γι' αὐτὸ ἀξίζει στὸ λαὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ π ρ ῶ τ ο ς ν ι -
κ η τ ῆ ρ ι ο ς σ τ ἔ φ α ν ο ς.

« Νέα Ἑστία »

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργοῦλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας « πνευματικὴ ζωὴ »;
Κατὰ τὴν γνώμη μου, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς
πρᾶγμα, ὅ,τι ὀνομάζομεν π ο λ ι τ ι σ μ ὸ ν, ἐφ' ὅσον οὗτος θεω-
ρεῖται ὄχι καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀντικειμενικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄποψιν
τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον εἶναι φορεὺς καὶ ἐργάτης τοῦ πολιτι-
σμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἂν [πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν δημιουρ-
γημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὁποῖα πραγματο-
ποιοῦνται καὶ λαμβάνουν μορφήν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἠθικαὶ π. χ.
θρησκευτικαί, αἰσθητικαί, γνωστικαί, οἰκονομικαί, δυναστικαί κλπ.,
πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὕτη αὕτη ἡ δημιουργία καὶ πραγματοποίη-
σις τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ προῖον τῆς ζωῆς, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ
σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννᾶται καὶ ἀπο-
κρυσταλλοῦται ὁ πολιτισμὸς.

Ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἓνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν,
ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτετελεσμένον εἰς ὠρισμένην στιγμήν,
ὄχι τόσο ὡς περιεχόμενον (ἄφ' οὗ τὸ περιεχόμενον του μεταβάλλ-
λεται διαρκῶς), ἀλλ' ὡς μορφή καὶ ὡς ἰδέα, εἶναι ἄλλως τε προῖον
λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἄμεσον πραγματικότητα. Τοῦναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποῦ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποῦ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἂν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας « πολιτισμός », φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θ ρ η σ κ ε ἰ α ν π. χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιοτήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ., θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ζ ω ῆ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποῦ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιοθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξύ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, ὁ ὁποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιών, ἔχει χαρακτηρὰ ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικὰς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας, δὲν ἔχει π. χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ κ α λ α ἰ σ θ η σ ἰ α ν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιών τῆς κοινωνίας, ἀξιών π. χ. θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.τ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐαν του τὴν ψυχικὴν—τὸ πνευματικόν του ἐγὼ—σύνθεσις ὄχι σταθερὰ καὶ μόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἄλλοιουμένη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαφή αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως, νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιών ἢ συνδυαστικὴ διαφορῶν τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτικὴ μεταξὺ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἐχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὁποίας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφή αὐτὴ διὰ τὸ ἄ τ ο μ ο ν, θὰ ὀδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιών, νέαν, ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιών τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἰκανότητας τοῦ ἀτόμου, μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὐταὶ κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

Ἐὰν ἀναφέρω καὶ ἐδῶ συγκεκριμένον παράδειγμα: Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, πού τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφήν πρὸς ὠρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π. χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. Ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ἰκανοτήτων θὰ ἀφομοιώσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς, θὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτήρα, πού ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθεϊστικὸν π. χ. ἢ μυστικοπαθεῖ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ τελετοφίλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικὴν του θρησκευτικὴν ζωὴν, ἢ ὁποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτήρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, πού ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτότυπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθήματα, ἀλλὰ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαίτερα μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαιραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

μένας, ἀξίας πού εἰσδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα π. χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποίθησίν μου, ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὀμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως. μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἔντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του, Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἕνα ἕκαστον ἄτομον ἦντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, ὅμοιοι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρξεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπὰς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὄλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοινὰ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμὸς, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἀλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἄν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικόν, διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ὁμάδων

προϋπαρξάντων ή συγχρόνων μόν, αλλά καρπός προγενέστερος. Αί άξίαι άλλως τε του πολιτισμου μας παρουσιάζονται εις την πραγματικότητα πάντοτε ως περιεχόμενα ώρισμένου ιστορικού περιβλήματος, συνυφασμένοι δηλαδή με ώρισμένης τοπικής και χρονικής συνθήκας τής ζωής των ανθρώπων, που τās έδημιούργησαν. Καθ' έαυτάς ουδέποτε τās συναντώμεν, πλην μόνον εις την λογικήν άφαιρέσιν. Κατά ταύτα πνευματική ζωή δέν είναι νοητή, παρά μόνον ως έπαφή προς την πνευματικήν ζωήν του παρελθόντος — του μακρινου ή του άμέσου παρελθόντος, άδιάφορον, πάντως του παρελθόντος — και έχει βαθείαν έννοιαν τó άπόφθεγμα ότι « πολιτισμός σημαίνει συναναστροφήν με τούς νεκρούς ».

Ή έπαφή αύτη προς την πνευματικήν ζωήν του παρελθόντος, ή όποια ως έκ τής φύσεώς της ως ζωής έχει πάντοτε τόν χαρακτήρα του άτομικού και έπικαίρου, είναι δυνατή, μόνον έφ' όσον αί άξίαι, τās όποιās πραγματοποιούν δι' έαυτούς τó άτομον ή ή κοινωνία, του παρελθόντος έξωτερικεύονται εις ώρισμένα ύλικά άντικείμενα ή αίσθητά φαινόμενα, έφ' όσον λαμβάνουν ώρισμένην άντικειμενικώς αίσθητήν μορφήν.

Αί μορφαί άποτελούν τó ύλικόν, ούτως ειπεΐν, επί του όποιου διενεργείται και δρᾷ ή πνευματική ζωή του άτόμου. Ή γνώσις τούτων προκαλεί και εις τó άτομον, που έρχεται εις έπαφήν προς τόν πολιτισμόν των παρωχημένων γενεών, τά αύτά ψυχικά φαινόμενα (ή περίπου τά αύτά), που έπροκάλεσαν τότε την γένεσιν και δημιουργίαν των μορφών. "Ενας καλλιεργημένος άγρός π. χ. ή ένα άγαλμα είναι άντικείμενα ύλικά, άλλ' ή αίσθησις τούτων επιτρέπει εις την ψυχήν μου ν' αναπλάση τās αύτάς ψυχικές λειτουργίας, που ώδήγησαν τόν γεωργόν εις την καλλιέργειαν του άγρου ή τόν καλλιτέχνην εις την πλάσιν του άγάλματος, και νά ζήση έκ νέου τās άξίαις τής ώφελιμότητος ή ώραιότητος, που έξεφράσθησαν διά του λίθου ή τής γῆς. Άπό τής άπόψεως αύτης και ό καλλιεργημένος άγρός και τó άγαλμα άποτελούν μορφάς.

Ίωάννης Σκουρτζής

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγούμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, γραμμένη τὸ 1913 μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

Ξεσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοσι καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρύσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

Ἔπειτα, καλλιεργῶντας τὴν παράδοσι αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γῦρό σου φύσι, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους, ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ, ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρῶτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βᾶσι τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατί εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἐθνικὴ κοινωνία, μολονότι ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτεῖες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατί δὲ μολεῦτήκε ὀλότελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμοὺς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικὲς, αἰσθαντικὲς, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοσι ἀπὸ τοὺς ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογικὴ.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίαι, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμῦθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικὲς, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατί μόνο μὲ δαύτη μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλῶσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἢ μάννα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξῃ τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκευή

του νοικοκυριού και ό,τι περιτριγυρίζει τον άνθρωπο στην καθημερινή του ζωή έχει όνομα. Ζερρίζωσε τη λαϊκή σου γλώσσα και θά χάσης τη ψυχή σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ασύνειδες θά απομένουν μέσα σου, πού θά ξεπροβάλλουν άξαφνα, για νά δείχνουν στους ξένους πώς δέν είσαι όλότελα δικός τους, και θά είσαι χωρίς πατρίδα, ως πού μέ την έπιγαμία τά παιδιά σου και τά έγγόνια σου νά ριζώσουν σ' άλλη πατρίδα και νά έξωτερικεύσουν τήν ψυχή τους σ' άλλη γλώσσα. Μέ τó νά μή γίνεται νά ξεφορτωθούμε όλότελα τή γλώσσά μας τή λαϊκή, όσο τουλάχιστο ζούμε στον τόπο μας, συνεχίζουμε τή ψυχή του έθνους μας σ' όλα τά ξένα ή τά παλιά πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπόν στα δημοτικά τραγούδια, στη δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και τή λαϊκή ζωή, για ναύρης τή γλώσσά σου και τή ψυχή σου, και μ' αυτά τά έφόδια, αν έχης όρμη μέσα σου και φύσημα, θά πλάσης ό,τι θέλεις, παράδοσι και πολιτισμό και άλληθια και φιλοσοφία.

Ή από τους σκοπούς τών δημοτικών τραγουδιών και από τήν έκκλησιαστική μουσική μπορείς νά προβλέψης πώς θά είναι ή έλληνική μουσική. Ή από τις έκκλησίες, τά άρχοντόσπιτα και τά χωριάτικα σπίτια θά προμαντέψης τήν άρχιτεκτονική. Ή από τις εικόνες και τις τοιχογραφίες και τά μωσαϊκά τή ζωγραφική. Ή από τά κεντήματα τών χωριών τήν ποικιλτική. Ή από τους στίχους τών τραγουδιών, από τά παραμύθια και τις παροιμίες και τις όμιλίες θά μαντέψης τή γλώσσα και τó πνεύμα και τή λογοτεχνία. Ή έτσι και τά άλλα. Και άμα γνωριστής μ' αυτά, πού πάσκισαν αιώνες τώρα οί γραμματισμένοι σου πατριώτες νά σ' άποξενώσουν, τότε προσέχοντας και τή φύσι θά ώριμάσης, για νά πλάσης και σύ κάτι πρωτότυπο και, αν έχης πνοή — όπως έχεις —, θά δημιουργήσης τόν πολιτισμό σου. Θά προσέξης και τή γύρό σου πλάσι, γιατί έτσι όχι μόνο θά νοιώσης καλύτερα τις ρίζες τής ζωής σου, τή φύτρα σου, μά και θά ένωθής μαζί της, για νά γεννήσης τελειότερα πράγματα.

Ή έχεις χρέος νά τά μελετήσης αυτά, διατί είναι όλα δικά σου και άρκετά πιά τά περιφρόνησες ως τώρα μέ τó νά έχουν κοντέψει νά σε πείσουν πώς είναι άσχημα, κατώτερα και για πέταμα. Ή από τόν έαυτό σου θά άρχιζης πάντα, δέν έχεις και τίποτε άλλο δικό σου και

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καὶ ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νὰ πᾶς. Καὶ σὰν τὰ μάρτης αὐτά, θὰ εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὔτε σὰν τὸν ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καὶ σὰν τὸν εὐρωπαϊκὸ, τὸ συγκαιρινὸ θὰ εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Κάτι ἄλλο θὰ εἶναι, πού θὰ κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσι τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύσι, τὸ λείει πῶς ὁ πολιτισμὸς, πού θὰ γεννηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, θὰ γίνῃ ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικὸ, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, πού θὰ ἔχη πάρει, θὰ εἶναι ἑλληνικώτατος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατὴ του πίστι θὰ εἶναι ἡ ἐθνικὴ. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένο τὸ ἔθνος θὰ ἀνθίσῃ.

Εἶναι ὁ καιρὸς τῆς τῶρα, καὶ τὸ ἔχουν νοιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνας. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὠραῖο, θὰ εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικὸ. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος ἀπὸ τότε, πού παρουσιάστηκε στὸν κόσμον, πολιτικὲς κατακτήσεις, οἱ πολεμικὲς του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιζε ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ψυχικῆς νὰ ἐξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ἰσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκιζε κίολα, ἀλλ' ἀπλᾶ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμον. Σὰν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴ φύσι, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρωπο ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίαι, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζὶ ἢ τὸ καθένα ξεχωρὰ ὑψώνουν τὸν ἀνθρωπο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σὰν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, πού καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῆ πολιτισμὸς χρειάζεται τὸπος, χρόνος καὶ ἀνθρωποὶ μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ πολιτισμὸς. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸν εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀπροσπόρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκεία τῆ δικῆ του, τὴν πρωτινὴ, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

ἀνθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχική ἐκδήλωσι παρατήρησε στήν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τήν πῆρε, τή μεταμόρφωσε καί τήν ἔκανε δεχτή στόν κόσμο, γιατί τῆς ἔδωσε τήν ἔκφρασι. Αὐτή ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἰδιοφυΐα ἀπό τὰ παλιά τὰ χρόνια, νά μπορῆ νά ἐκφράζη ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένοιωθαν, νά ἀνθρωπίζη, νά δίνη μορφή στά ἀσύνειδα, νά τραβᾷ ἀπό τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς ἀπό τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καί νά φέρνη στό φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιωσύνη του ἦταν καί εἶναι νά βοηθῆ τήν ἀνθρωπότητα, γιὰ νά ἐκφραστῆ. Ἄν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τήν ἔκφρασί της, τὴ μορφή της πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε, καί θὰ φανερώσουν ἔτσι στόν κόσμο τήν ἀληθινὴ ἔθνολατρεία, τήν ἀγάπη καί τήν ὀλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καί τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον κοινότητα σκέψης, αἴσθησης καί θέλησης, παρὰ καί βάσι, γιὰ νά ὑψωθῆ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἄνθρωποι, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἔχει τὴν ἀξιωσύνη ὁ πολιτισμὸς νά πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καί ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ιδιότητες καί ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ ἔθνους, ποὺ τοὺς γέννησε.

« Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς »

Ἰων Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίαις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμεγενεῖς,

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καί οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νά ἐξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνειδίζουν καί δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νά μᾶς ὠνειδίζωσι. Μὴ ἔχοντες πλέον νά κατηγορῶσιν ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τῶρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσι ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὅποιον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃ, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης αἱ πρότεροι νῆκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προσενηύσειν καταισχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὁμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωικά ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξ ἐναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστείδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῆς εὐκόλα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις (πάλιν τὸ λέγω) δὲν τὸν ἐπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρεῖαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετὰς καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίτισσαν αὐτῶν **Δ Ι Κ Α Ι Ο Σ Υ Ν Η Ν**.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρά, ὥστε μὲ δίκαιον ἡμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

« Ταύτης τοι γενετῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι ».

Ἄλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμηθῆτε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο:

« Ἡμεῖς τοὶ πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι ».

Ναί! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευθῶ, ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ' ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἡ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσση ἀνεμποδίστως ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἥρωικούς ἀγῶνάς των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἣτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας καὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπώσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἤθελαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπύζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσην πλεονεξίαν, ὥστε ἐκβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναίσχυντον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθρούς, ποίους; ὅχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἤθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἦγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

ἔπιναν τὸ γλυκύτετον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύνοντο καὶ ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμεινεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἦθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλεόν τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῆ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἴσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὀλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίσῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς τὴν ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφύεστατα τὴν δικαιοσύνην $\theta \upsilon \gamma \alpha \tau \acute{\epsilon} \rho \alpha \tau \eta \varsigma \acute{\alpha} \nu \acute{\alpha} \gamma \kappa \eta \varsigma \kappa \alpha \iota \mu \eta \tau \acute{\epsilon} \rho \alpha \tau \eta \varsigma \epsilon \acute{\iota} \rho \eta \nu \eta \varsigma$.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Σεῖς δέ, ὦ νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σας ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα της.

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τῶρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἔλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἀνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος. Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἥρωικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὀμηλικῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθωνίων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκείνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἔλευθέραν Ἑλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότης νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάχνα τῆς. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνές σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἔλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὦ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἔλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τῶρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἔλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. «Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἔάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὅλους τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε ὅτι, ὅστις ἐπιθυμῆ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμῆ πράγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἔκουσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑπομένων νὰ σέ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἢ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς τῆς διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς!

Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. ιγ', 1821

Ἀδαμάντιος Κοραῖς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 21 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῆ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεώς της :

« Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνοούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἡ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἐνιαῖος ἦτο ὁ πόθος, ἐνιαῖα ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαῖα καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς ἔθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, ἀπὸ τὰ βάρη τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται, δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρωτός τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτίσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραές κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἄρματωλοὶ, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁποίας, πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἐνθα ὀμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

« Ἠγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες προεστώτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρετοῦ ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἕνεκα ἀντιξίων περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὁμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερικὴ. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιαῖται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: Ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μακεδονοχώρια· ἡ Ἡπείρος τὸ Σούλι, τὸ Συρράκον καὶ τὰς Καλαρῦτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερ-

βενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμά των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτοῦσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δηλώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηλώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑλληνοσ.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων δι' ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων 20 ἑκστατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἑκκαθάρσιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς προσωρινῆς διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς τὰ ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν συνεισφορῶν τοῦ ἐνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν

τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑπεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμόν τῆς λιμωττούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προῖον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ιδιότητα ταύτην, εἶναι ἀπλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεῦς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολὴ των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνουν, ὀργανῶνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἔμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουσιν καὶ ἐμψυχῶνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρῶθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὀρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνειδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ ἐπέζησε καὶ

μετά την καταστροφήν και την δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνείχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξε ὕλικῆς φύσεως, τ. ἔ. τὰ οικονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ. ἔ. ἰδέα.

Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὕλικῶν συμφερόντων. Διότι αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οικονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὕλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οικονομικοῦ συμφέροντος, ἔλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόωντων, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνας, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχῆ εἰς ἰδεώδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεισῶν κατὰ τὸν 16 καὶ 17 αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνείχε τοὺς ἐταίρους παρὰ τὸ ὕλικόν συμφέρον καὶ τὴ πλεονεξία.

« Ἑλληνικὴ Δημιουργία », 1948

Νικόλαος Βλάχος

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

*«'Αναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν·
Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν
χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυσώμεθα· ὦ Πάσχα, λύτρον λύτης! Πάσχα
ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου
ἀνοιξαν· Πάσχα, πάντας ἀγιάζον πιστοῦς...».*

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἐνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ἀρμονίας, ἣτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῶ τρισημίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιοβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἂν ἀντανακλᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὖσσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς τῶν χάριτος, τῶν κοσμικῶν τῶν θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαιρᾶ τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσση ἄλλοιᾶ ἢ ἡ συνήθης· ἐν γλώσση πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἐναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. ὦ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τοῦ Νυφίου! ὦ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνυτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοί ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Οἱ Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφερῶν καὶ ὠραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνφκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμὸν.

Ἄλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δῦει ἐν θορυβῳδῇ διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας τῶν τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματωλικάι συνθήγεται, ἀγρία ποίησις πληροῦσι ἐκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσι αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πῆριξ τῆς σπινθηροβολούσης ἐστίας.

Ἄλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὁρέων μοσχοβολοῦσι, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἡρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθῆμων, αἱ εὐωδίαί τῶν ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθὰ, λευκά, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἄνοιξις, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφή, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι « ἐώρακε τὸν Κύριον ». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαρὰν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἡοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη « ζῶν τῶν ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος ». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἄς χαρίσῃ ζῶν ζῶης! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πῆριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὀπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιάς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρίτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

λάμπιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέουσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμόν καὶ ἐξαιρῶσιν εἰς κόσμους ὀνείρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρις συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἰσοπαθεῖς καὶ ἰσόθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἣτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του τὸ κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ῥῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαὸς κατ' ἐξοχὴν ἠσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ λογιζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἀγνὴν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δεόν νὰ εὔρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχη τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθῆς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει δὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασφύζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἐθνικοῦ βίου τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικώτερα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικώτερα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποίητως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἣ ὁποία μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἢ γυναικα, ἢ Ἑλληνίς. Ἐνῶ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ — ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὄπλα — καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν. Ἐδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὠρισμένας διαβάσεις « ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς », μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιά ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των οἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὧρα μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειαστῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνὰ. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἠμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωμία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτὴν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ δικά των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποὺ ἐγαλοῦχησαν τὴν αἰωνίαν τῆς δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ « τὰν ἢ ἐπὶ τὰς » — αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς — τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιά των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσε εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς Ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρώιδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: Τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἣ ὁποία, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πα-

τέρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὀδηγουμένη με ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιὰ καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἄερα τὸ πλοῖον. Τῆς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγουδῆσαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἄσμα τῶν καὶ ἔπεσαν μαζί με τὰ παιδιὰ τῶν εἰς τοὺς κρημνοὺς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἄλῃ πασᾶς τὴν ἠπειλίησε πῶς, ἂν δὲν ἀλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: « Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἓνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιὰ ».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἄργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τῆς Ἑλληνίδες. Ἄς ἐννοήσουν ὅλοι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ τῶν, ἡ καρτερία τῶν, τὰ χέρια τῶν, τὸ μειδιάμα τῶν. Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἓνα σπῆτι! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ με τὸ καλόν. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάξῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμή οὔτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ή. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἑ λ λ ἄ ς θ ἄ ν ι κ ή σ η.

*Ἀρθρα τοῦ πολέμου 1940 - 41

Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχη τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνῃ στὰ χιόνια ἡ τελετή. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρὺ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἀγίων τὰ ὠσαννὰ καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῆ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γῦρο τὰ ἐξαπτέρυγα, ὀπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδηῆλαι, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσά εἰκονίσματα. Ψάλλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἢ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτῖται. Ἐκεῖ θὰ γίνῃ ἡ τελετή.

Μία ἴλη ἵππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἀσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπάζη τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἵππεις, μετὰ τὰς ἀσπίδας καὶ μετὰ τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ μετὰ τὰ λάβαρα των, μετὰ τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, μετὰ αἱματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοὶ μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων θερμῆ, εὐλαβῆς, τρομακτικῆ, μυριόστομος θὰ ὑψωθῆ πρὸς τὸν θεὸν ἡ εὐχή:

« Θεέ, Σὺ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἀστρῶν τὰς τροχιάς, καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσοῦν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ πρόσταγμα αἱ ὑψηλοὶ ὑπακούουν, τοῦ ὁποῖου τὸ μείδιμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἡ ὄργη.

» Θεέ, Σὺ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῶ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποῖου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναοὺς: Σὺ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζῶην τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμους, εἰς πεδιάδας τὰ βᾶθη τῶν θαλασσ-

σῶν καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοὴν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἐξυπνᾷς τὰ πιπνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σὺ, ὁ ἕξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὀδήγησον τοὺς στρατοὺς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

» Γωνία γῆς, δρᾶξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἓνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμπριν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἔσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδένος στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

» Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθῆς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὕβρισται τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ὕβρισται τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰδεῶν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολὴν εἰς τὴν αὔριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἢ Ἑλλάς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον...».

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμένοι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβεῖς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἀπὸ κάποιον ὕψωμα θ' ἀνατείλῃ ὠχρὰ ἢ αὐγὴ, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὄπλα ἄτμοι καὶ οἱ ἀνθρωποὶ ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἠχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἑλληνος στρατιώτου τοῦ 1941:

« Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν δόξαν, Ἐμπρός! ».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940 - 41

Γεώργιος Α. Βλάχος

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά πρὸς τὴν γυναῖκά του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 πρῶχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα — μετέφραζεν ὁ Πύρριζας — ὠμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἔδεικνυον ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. Ὅλοι οἱ πρῶχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὠμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κουτούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖάν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὠμίλησαν πολὺ ὠραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγωιστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζης ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας :

« Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμόν καὶ παλληκαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὄπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

» Ἡμεῖς δὲν θὰ σᾶς βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλῆτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὄπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὄχι μόνον ὄπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

» Ἡμεῖς ὄπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

» Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλὰ, ἕνας ἰδικός μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἕνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτόμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ καὶ λοιποὶ. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

» Ἡ πολιτικὴ μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ. ».

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαίῳ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτὴν.

Ἔοιλον οἱ προύχοντες (ὁμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολήν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἐξῆς εὐφρεστάτην παραβολὴν :

« Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἕνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος πού βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, πού θὰ μᾶς γδάρουν ὡς πού νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὠραῖος καὶ καθαρὸς ».

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΙ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ « Ἀπαντά » τοῦ οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκοράς, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλάς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα « Προλεγόμενα », τὴν καλλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ 14 καὶ 15 κεφάλαια, στὰ ὁποῖα ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ποιητικὴ μορφή τῶν « Ἐλευθέρων πολιορκημένων ».

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρώτερα ἠσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς τέχνης τοῦ ὄθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμηταὶ μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενον κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικώτατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξώριζεν ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ τοὺς ποιητάδες, ἐνόσφ ἡ τέχνη τοῦ ἔτεινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου, ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιητοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμι τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μ' ὄλον ὅτι ἔχει ριζικῶς ἀντίθετα) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θεῖαν θέλησιν, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ ἔβγῃ νικητὴς μὲς ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὄργην τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερο περιορισμοὺς εὐρίσκει ἔξω της.

Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστάσιαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε

εἰς τὸν ἀκαταμάχητο πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων. Ἄλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώσῃ τούτῃ ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴν μας φύσιν, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτῃ τὴν ὑψηλὴν συναίσθησιν τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο τι παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ ψυχὴ κοινὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους, ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόπο· μίαν αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενον ἠξέυρει νὰ γεννήσῃ ἓνα ὑψηλό. Τέτοια ἦταν ἡ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς Ἐλευθέρους πολιορκημένους, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῇ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐν ταύτῳ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλην τους τὴ σφοδρότητα.

Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ιδιώματα τοῦ θείου πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάζῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ τὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς δόξας, τὴν φιλοζωίαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὅπου θανάτου σκιά τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ἐμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐναντία.

Αὕτῃ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῇ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ τὸν γυναικίον χαρακτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μίαν τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἓνα πνεῦμα φιλέρνεον, διψασμένο νὰ ἐννοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὕτῃ τῇ μυστικῇ διάθεσιν τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς, ὅπως τὴν κάμῃ νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν αὕτῃ ὑψώθηκε καὶ βρασιέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ εἰς ὑστερινὰς ὥρας οἱ γυναῖκες κάθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μὴ ἄλλη τῆς λέει : « Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα, ἐσύ, ὅπου δὲν σε εἶδαμε νὰ καλοκαρδίξῃσαι οὔτε εἰς τὸν καιρὸν τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελᾷς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα ; Καὶ ἡ Μάρθα :

« Εἰς ἐκείνη τῇ στιγμή ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμά μου ὁ Πειρασμός καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάσῃ τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσεως, ἂν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός κι ἐγὼ ἐκδίκησι τοῦ πῆρα ».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τοὺς τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσεως, φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἢ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμῃ δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα καταφρονεῖ τόσον τὴν ἀντίστασί τους, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλεόν οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνδρεία τους καὶ τοιουτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικὸς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὅμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλᾶ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθησαν οἱ πολλὲς ποιητικὲς δυνάμεις του, ὅπως κάθε μία φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρο τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικός ἐνθουσιασμός τῶν δύο Ὕμνων, ἡ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφρασι τοῦ πάθους εἰς τὸν Λάμπρο, ἢ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίσι εἰς τὴ Μοναχίη, ἢ ρωμαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν Κρητικὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, ἢ φανταστικώτατη πικρὴ εἰρωνεία εἰς τὲς σάτιρες καὶ εἰς τὰ ἐπιγράμματα ἦταν ὄργανα ποιητικά, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴ μὀρφωσί του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἀρκετὰ εἰς τὰ εὐρισκόμενα ἀποσπασματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴ φύσι τῆς γλώσσης ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύσῃ μὲ ὀμηρικὸ, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικὸ ὕφος ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργα-

σμένους τύπους, τὴν πνευματικώτατη οὐσία. Εἰς αὐτὸ εὗρηκεν ἀρμόδιον καὶ τὸν στίχο ἢ ρυθμικὴ του δύναμι, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὴ ἀντηχητική εἰς τοὺς δύο Ὑμνους, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν Λάμπρο, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδὴς εἰς τὸν Κρητικὸ, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἀρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβο, μέτρα τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν τὰ εἶχε εὗρει εἰς τὴν Ἰταλικὴ στιχουργία, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἢ φύσι τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμὸς, μάλιστα εἰς τὸν Λάμπρο, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἓνα βᾶρος, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἐλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἢ χαρμόσυνη ἀρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ Λάμπρου, εἰς τὸν Κρητικὸ καὶ εἰς τὸ β' σχέδιο τῶν Ἐλευθέρων πολιορκημένων ἐμεταχειρίσθηκε τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον, ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελεῖ δοκιμία θέλει μείνουν εἰς τὴν γλῶσσα ὡς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἀρκετὰ προχωρημένος εἰς τοὺς Ἐλευθέρους πολιορκημένους, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλη τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖο εἶχε ἕως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῆ—φοβούμενος μὴ καταντήση μονότονο εἰς διεξοδικὸ ποίημα.

Καὶ τῶ ὄντι ἢ ὁμοιοκαταληξία ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ τὴν πολυμορφία τῆς μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸν στίχο τὴν ἀρμονία, ὥστε αὐτὴ νὰ βασιτέται μοναχὴ τῆς, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὠνόμασε « κουδούνισμα » ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωσι τῆς προσφῆδας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του, καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν Ἐλευθέρων πολιορκημένων ἐμεταχειρίσθηκε συχνὰ τὴ συναίρεσι τῶν διφθόγγων τῆς ὀμιλουμένης (ια, εει, αει, κλπ.), καὶ τὴ συνεκφώνησι τῶν συναπτομένων φωνηέντων· χρῆσι κανονικώτατη, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ στιχουργὸς δύναται νὰ ἐκτείνῃ τὸν περιορισμένον ἤχο, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὄχι ἰταλισμὸς, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἢ συναί-

ρεσι τῶν δύο φθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται βιασμένη, εἰ μὴ ἔαν τῆς ἐφαρμόσουμε ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς τὴν ἀρχαία, δηλαδή τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνησι ἢ συνίξις εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστὴ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίησι Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχουργοὺς τῶν ἐθνικῶν ἄσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεσι καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παραλύουν τὸ ρυθμὸ τοῦ στίχου καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητᾶδων ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχουργημα, τὴ μετάφρασι τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μ' ὅλον ὅτι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικώτατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τευνώσῃ ἐντελέστατα τὴ ρυθμικὴ χορδὴ, ὥστε καθαρῶτατος νὰ ἔβγῃ ὁ ἦχος, καὶ συμφώνως μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὕφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηρότατον κανόνα, νὰ ἀποφύγῃ δηλαδή, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεσι καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνησι, δίχως νὰ προσφύγῃ εἰς τὴ διαίρεσι καὶ εἰς χασμωδία.

Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιχουργικῆς δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰ μὴ ὅποιος λάβῃ ἀπὸ τὴ φύσι τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἁρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δυνάμει του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὐρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημά του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνές καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου μορφώνεται ἡ ἁρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύσι τοῦ ποιητικοῦ νοήματος, εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴ σοβαρώτερη ὡς τὴν τρυφερώτερη διάθεσι τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλουσία φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὁποῖα εἶναι δεχτικὴ τέτοιαις ἁρμονίας, ἂν ὀρθὰ ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικὸς καὶ προφορικὸς τύπους.

Ἄλλὰ ἕαν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὀμιλουμένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὁμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε ὄλην πρόχειρην οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχη· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικὰ τραγούδια καὶ παροιμίαι, δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξεσκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ ἀληθινὸ φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θεὸς νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῆ εἰς τὸ ἔθνος ἓνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυροὺς τῆς.

« Ἄπαντα »

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

...Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἕαν οὐ μὴ σου μνησθῶ...

Νοσταλγία τῆς ἡρεμῆς χαρᾶς τῶν ξέγνοιαιστων παιδικῶν χρόνων, ποῦ ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἓνα ὠραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτίζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρησκός, ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνώσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδευσιν πολλήν, ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νὰ διηγῆται τερπνὰ. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παραστατικῆς. Ἦτο συγγραφεὺς. Ἄλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βασανισμένος νοσταλγός, Ὀδυσσεύς, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ἠρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους.

Ὁ καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ ὑψώσουν τοὺς φιλικοὺς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια. Ὑπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἓνα νησί, ἡ Σκίαθος. Ἄλλὰ τὸ νησί του, τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἄλμυροῦ πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστικὴ περιβάλλει τὴν θερμὴν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὀμιλοῦν, οἱ σπηλιᾶς μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄν-

θρωποι είναι του Θεού γνήσια τέκνα. 'Ο τόπος του είναι ο πρωτόπλαστος κόσμος, όπου ένα παιδί άνοιξε φαιδρά τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἐχάρη, όπου ἀνέπνευσεν ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν 'Εκείνον, πού του ἐχάρισεν τὴν ὕπαρξιν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποίησῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πληξίν τῆς ἀληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εὐρίσκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἐγραψε τοὺς « Ἐμπόρους τῶν ἔθνῶν », μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετιάν καὶ ὀλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ στιλέττα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν ἕνα ξέσπασμα, μιὰ κραυγὴ. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὑπῆρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἄσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρῶ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελές τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασθῆποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος, κοινῆς ἢ παράξενης. Νοιώθει ὅτι ζῆ εἰς ἕνα τόπον ὡς μέλος ὠρισμένου ἔθνους, ὠρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ἱστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πράξις καὶ ὅτι, φυσικά, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν « Γυφτοπούλαν ». Πλέγμα συμβόλου καὶ γράμματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὦμον κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴ σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχρᾶς. Ὑπάρχουν στιγμαί, πού ἡ φαντασία ὀρμητικῆ θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του. Ἄσκει ὦμην αὐτοκριτικὴν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασφύζεται, ὅπως ἐγράφη εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος χωρὶς συνολικὴ ἐπισκόπησι τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὕφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀφευδές τῶν ἐσωτερκῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἔθνικῶν ὀνειρῶν ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἰδεῶδες, ποῦ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν 'Αἰμάν, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ « Γυφτοπούλα » εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύτης τῆς ὀριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν « Γυφτοπούλαν » ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὀλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τῶρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποῦ τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκεῖα, νέα ἀνύχτωτης ἡμέρας.

Ἄπλως πέφτει εἰς τὴν ψυχὴν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὅχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ιδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἡρεμὴ ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ εἰς τὴν στοργικὴν ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσομένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιάς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο, ποῦ ποθεῖς, ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ τὸ βρῆς.

Ματαίᾳ ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ σύμβολον πραγματικότης. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους αὐχμηράς. Ἡμποροῦμεν νὰ βλαστήσωμεν καὶ νὰ προσφέρωμεν καρπούς ἐκεῖ, ποῦ ἐσπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ εἰς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπὸ τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπόπαιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνέφελους κόσμους.

Ἄς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσι πάναγνον, καὶ ἴδου ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἠθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ἡθογραφίες; Πλάνη! Εἶναι διηγήσεις μελωδικαί, πού ἱστοροῦν διὰ μίαν ζωὴν, πού ὑπάρχει καὶ ὁμῶς μένει ἀσύλληπτη, διὰ μίαν ζωὴν, πού τέρμα καὶ ὄρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἄπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἡ ἐνατένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλύτερα εὐτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸ νὰ γίνεταί καλύπτερος. Ἀλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὄνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του ἡ ἰδία του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου, γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νοιώθει πολλάκις νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναί του ὀλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὁδοιπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλὰς (Ἡ φόνισσα). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκὴν του συνείδησιν.

Ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του: «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσφ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ» (Λαμπριάτικος ψάλτης)

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζῆσθι μέσα εἰς τὰ ἔργα του τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήντησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίση. Ἀλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἀγνὴν ψυχὴν καὶ ἥρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν, τὰ μίση διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φτωινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανὴν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα.

Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθὰς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἀνθρωποὶ θρησκοὶ ἐρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ (Ἐξοχικὴ

Λαμπρή), γοργά πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πράξεών των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμὸν. Καὶ εἶναι αἱ γυναῖκες τίμιαι καὶ καλάι.

Ἄν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὠρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῆ εἰς πόθον, πόθον ὀράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δείγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἄλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητικὴ του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ! Τοὺς ἀντικρῦζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἴρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικὸς παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἄδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλωσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχε ἰδεῖ ἐκεῖ, ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἐθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἤσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἄλλ' εἶναι ἀνόμοιοι, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἶσθημα. Εἶναι πράγματι θρησκός. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὀλονυκτιῶν εἰς ταπεινὰ ἐξωκκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγένετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης, ὅπως ὁ Τολστόι. Ἄλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατῴρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀπεδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμεν καὶ τὰ βουνὰ ἀκόμη, ἂν μᾶς ἔφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταρασσεται ἀπὸ τοιαύτας σκέψεις. Ζῆ μὲ τὰς ἀπλᾶς μόνον τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀπλήν πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους

προσευχής. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησιάκια ἐρημικά καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὄλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναῖσκου τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἢ ἰσχυρὰ θολώνει καὶ τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας, πού λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζητήσιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» (Ἡ Πεποικιλμένη).

Ἔτσι ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μὲ αἴσθημα ἑλληνικὸν καὶ μὲ ἐθνικὴν πεποίθησιν. Ἕλλην γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρὸς ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἀγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐτήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀποκόσμου νησιοῦ, λουσμένου εἰς γαλάζιον φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὀμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιές μοιρολογοῦν, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιὰ σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἀνθρώποι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γρέκο. Μορφή ἰσχυρή, ἀσκητικὴ, χαρακτηριστικὴ τοῦ «παθητικοῦ ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενικοῦ Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, πού τὴν λευκαίνουν τῶρα πυκνὰ ἀργυρὰ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροι πυρῶδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔμνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βᾶθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικατοπτρισμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομενικὸς Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνα καὶ ἐναρμονισμένη

πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐχαρακτήρισε τὸν ἔργον του τὸ πολὺμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολὺηχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς « Ἀσάλευτης ζωῆς »:

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβερρα
 κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνῶριμα πουλιά καὶ τὰ πιὸ ξένα,
 κι ἐκεῖνα, ποὺ ὅλο κελαηδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
 καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
 κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὰ ἀπαλά,
 καὶ τὰ πουλιά, ποὺ σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
 καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιά φτερά.
 Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μέσ' στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρη τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικὰς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἶπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολ- λάκις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στιλπνὰ ἐπέξεργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἀρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ποὺ γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότη- τος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστὴν, τοῦ ὁποίου ἡ πολὺηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τῶρα γλυκυτάτης μελωδίας, τῶρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τῶρα νοητικῆς μυστικο- παθείας, ποὺ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τῶρα ἐξάρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὀραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίω- σιν, τὸ καταίθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἦρως τῆς σκέψεως. Ἀθλητῆς τῆς νοήσεως. Ἔχωρ καὶ φυσι- κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἐξοχὴν Ἕλληνας ποιητῆς καὶ ὄμως κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὐρῶν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δό- ξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἰς ἕκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύ-

πων, οί όποιοι πλουτίζουν τήν ήθικήν κληρονομίαν ένός έθνους. Ίσως κανεις άλλος σύγχρονος Έλλην, άφότου ή Έλλάς άνέστη εις τό φώς τής έλευθερίας, δέν άνταποκρίνεται περισσότερον εις τόν όρισμόν του Έμερσον : « Έκείνος είναι μεγάλος, ό όποίος είναι φυσικός και ποτέ δέ ένθυμίζει τούς άλλους », και ένσαρκώνει τό βαθύτατον έκείνο του ίδιου : « Υπάρχουν προσώπικότητες, που μέ τόν χαρακτήρα και τās πράξεις των (θά προσέθετα μέ τό έργον και τήν έμπνευσίν των) άπαντοϋν εις έρωτήματα, που δέν έχει δύναμιν νά τοίς άπευθύνη κανεις ».

Ό ποιητής έπλάτυνε πράγματι τήν νεοελληνικήν νόησιν. Άνανέωσε τούς χρυσοϋς δεσμούς, οί όποιοι μάς συνδέουν πρós τήν έμπνευσιν τών άρχαίων Έλλήνων. Υψωσε τήν αίώνίαν Έλληνικήν γλώσσαν μέχρι του άπειρου και τήν άνεβάπτισεν εις τὰ γάργαρα νερά τής ζωής και τής άληθείας. Υπήρξεν ύπέρτερος όχι μόνον τής γενεάς, αλλά και τής εποχής του, και θά φθάση μέχρι του άπωτέρου μέλλοντος, τό όποιον θά άκροασθῆ μέ έντονωτέραν τήν χαράν και διαυγεστέραν τήν άπόλαυσιν τό γλυκύ ή βαθύηχον μέλος τών ρυθμών του. Ηρμήνευσε τήν νεοελληνικήν ψυχήν όχι ως νησιδά τινα τής διανοητικής θαλάσσης, άλλ' ως έν κύμα βαθυτάραχον και μυριόχρωμον του ώκεανου τής παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστής ειλικρινής φέρω πρós τόν ποιητήν τόν χαιρετισμόν κάποιου, όστις είδε τήν αύγήν τής δόξης του και πανηγυρίζει μέ συγκίνησιν τό μεσουράνισμα του ήλιου της.

« Δώδεκα άρθρα για τόν Παλαμᾶ »

Δημήτριος Καλαμᾶνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τό χρυσελεφάντινον άγαλμα του Διός εις τήν Όλυμπίαν γνωρίζομεν άπό τās περιγραφάς συγγραφέων, ιδίως του Πausανίου, και άπό νομίσματα τών Ηλείων, τὰ όποία εικονίζουν ή τό όλον ή τήν κεφαλήν του μόνον. Επίδρασις αύτου φαίνεται νά ύπάρχη και εις όλίγα άλλα έργα, έσχάτως δ' άνεκοινώθη ότι άνεκαλύφθη εις τήν Κυρήνην πραγματικόν μαρμάρινον αντίγραφον. Η σχέση όμως τούτου μέ τό πρωτότυπον του Φειδίου άκόμη δέν έξηκριβώθη έπαρκώς.

Ὁ θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὁποῖον ἄφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζῶδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσαῖ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ Νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσολεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ πολυαριθμούς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὐρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὁποῖοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἄτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθου, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ζαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἶαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν κ. ἄ.

Γλυπτὰ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὠρῶν, Σφιγγῶν κ. ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ θρόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εὐρίσκετο εἰς τὸ βᾶθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἑλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἦσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμένοι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βᾶθρου τῆς Παρθένου — ὁ Ἥλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βᾶσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸν βάθος τῆς ὁποίας ἦτο ἰδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι, ἐὰν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλὴ του θ' ἀπεστέγαζε τὸν ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα παρεδέχθη πιθανώτατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἡλείων, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ' ὅλα τὴν Παρθένον τῆς

Ἄκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἕνα τετράγωνον χώρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἑλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ βᾶθρον, ὁμοίως δ' ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια τοῦ βᾶθρου μετακίονια· οἱ ἐπισκέπται ὁμῶς ἠδύναντο νὰ παρατηρήσουν τὸ ἀγαλμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ τμήμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν, αἱ ὁποῖαι εἶπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ' εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον κλίμακες εὐρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ πλάσῃ τὸν θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

ἦ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὄφρῦσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπιον.

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἦρεμον καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματικῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μελιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἣ ὁποία δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ—μορφῆς πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ' ὅσον ἐνεδείκνυον αὐτὴν οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώνετο δ' οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἀγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φανταστοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ἰδέαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωνεν ὠραῖα καὶ ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητὴς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δεῖξων,
Φειδία, ἦ σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.

Ὅμοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὅποια διηγείρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτερον καὶ τελειότατον δημιουργήμα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ ὁποία ν' ἀνυψῶνῃ τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίζῃ τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του.

Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὀψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηναῖα τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὁποία ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θεϊότητος.

«Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης»

Χρῆστος Τσοῦντας

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΡΕΚΟ

Ὁ Γρέκο εἶναι παροξυστῆς. Ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν καλλιτεχνῶν, πού δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνον στὸν πυρετό, καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνον ἂν χαλάσουν. Ἑλληνας στὴν Ἀναγέννησι μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴν παράδοσι, πού συνταυτίζει τὴν ἡμερία μὲ τὸ ὠραῖο. Χωρὶς τὴν κίνησι, χωρὶς τὴ δύναμι πού μετατοπίζει, πού καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὠραῖο γι' αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὁραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν

Γρέκο είναι χάρμα σχημάτων και χρωμάτων. Οί ούρανοι του είναι συννεφιασμένοι. Οί ἄγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις και συστροφικές κινήσεις. Τὰ φτερά και τὰ φορέματά τους δέρνουν τὸν αἰθέρα και τὸν ἀέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὐτυχία τους στὸ διάστημα, τὴ συγγενεία τους μὲ τὸν ἀχνὸ και τὸν καπνὸ. Ὁ Γρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι, σὰν ὕφασμα και σὰν μέταλλο, ὄγκους, πού κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπτότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφήσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Και τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὄρασι τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὄρθια στενόμακρη ὀθόνη εἶναι ἐκείνη, πού προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴ σύνθεσί του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητὴ του γραμμὴ, και μὲ τὸ θρησκευτικὸ της νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωσι, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάστασι τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψι τοῦ Τολέδο, και τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του συνθεμένα στὸ ὄρθιο σχῆμα ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάστασι ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον πού ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτὴς μὲ τὸ γυμνὸ του ὑψωμένο σὲ ἄσπογη κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμὴ γκρεμίζει στὴν ἄβυσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἴδιες θρησκευτικὲς ἰδέες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐκφραστοῦν ἀπὸ τὸν Τιτσιάνο παρὰ στὴν διάστασι τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς. Ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμον σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμον. Ἄν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτειανε. Θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα, πού ἐφαρμόζομε σὲ ὅσους ὠραματίστηκαν και σχεδίασαν κατ' εὐθείαν μὲ τὴ γραμμὴ, στοὺς μεγάλους διανοητικούς τῆς Φλωρεντίας και τῆς Ρώμης, τὸ πνεῦμά του τὸν ἐβίαζε νὰ διαλύσῃ τὴ μορφή τῆς Φλωρεντίας και τῆς Ρώμης, ἀκόμα και τὶς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσάνων και νὰ παρουσιάσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τιτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργῶντας ἀπέναντί της τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ του και θερμὴ τέχνη.

Ὁ Γρέκο ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν στὴν κατηγορίαν τῶν ζωγράφων,

πού σχεδιάζουν με τὸ χρώμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασί του προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδεῖ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντῶντας στὴν ἐρώτησι τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρώμα ἢ τὸ σχέδιο! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρώμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχὴ του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ «Διμερίσαντο τὰ ἱματιά μου» στὸ Ἑσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρώμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὠραματίστηκε τὸ Μαρτύριο, καὶ σὰ συνέπειές της σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», πού εἶναι καθ' αὐτὸ ἓνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρώμα εἶν' ἐκεῖνο, πού μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως με τοὺς ἐξαίσιους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλογήρου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημερίου δεξιὰ, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικούς στύλους, πού στηρίζουν τὴ σύνθεσι ὀλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὀλόαργυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης, πού κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκίνηται ὦρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ, πού κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἐκστατικῶν ἰδαλγῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς ταφῆς τοῦ Ὀργκάζ καὶ νὰ δείξω πῶς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀγυροκύανων τόνων τοῦ Γρέκο. Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1939

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσική γεννᾶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἢ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρικὴ σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὀρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξύ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τόσων ἀθῶν νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαίδαλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοί των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικούς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄγιο πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾶ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοὶ των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἢ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, πού κρύπτεται ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, πού ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλήν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἔθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους στιγμᾶς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, πού παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, πού καταδιώκουν ἢ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοποί, πού δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰ ω ν ἰ ο υ, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικός ναὸς εἶναι τὸ κατὰστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, πού ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ἤϊραν τὴν κλασσικὴν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανούς τῶν κατακομβῶν.

« Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις »

Νικόλαος Λούβαρις

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οί σεισμοί έξαγγέλλονται συνήθως δι' ύπογειων βρόμων άκουόμενων μικρόν τινα χρόνον πρό αυτών η συγχρόνως η μετ' αυτούς. Διάφορος δέ ό τρόπος, καθ' όν άκούονται· και ότε μόν όμοιάζουσι προς ψόφους τρικυμιώδους άνέμου, ότε προς ήχον ταρασσομένων άλύσεων η προς ταραχήν άμαξών φορτηγών συρομένων επί λιθοθοστρώτου, ότε δέ προς τόν ήχον πολλών τυμπάνων η συνεχών βροντών.

Άλλοτε πάλιν οί ύπόγειοι βρόμοι άκούονται, ως άν ύπό τήν γήν συντρίβηται πλήθος ύαλίνων άγγείων η ως άν έκκενώνται δια μιās πολλά τηλεβόλα η νά κτυπᾷ τās πτέρυγας αυτού μέγα τι πτηνόν η νά άκούηται ό ψόφος πυρκαϊᾶς τινος η ό συριγμός σιδηροδρομικῆς άτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπόν η φύσις νά έξαγγείλη τῷ ανθρώπῳ τήν ένέργειαν αὐτῆς δι' όλων τῶν γνωστών αὐτῷ ήχων.

Πάντες δέ οί παντοειδεῖς οὔτοι βρόμοι άρκούντως έξηγοῦσι τήν φρίκην τήν καταλαμβάνουσαν τούς πλείστους τῶν ανθρώπων, και όταν δέν ύπάρχη κίνδυνος έκ τοῦ σεισμοῦ.

Ό,τι δέ κυρίως καταφοβίζει τόν άνθρωπον και άφαιρεῖ άπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ότι αισθάνεται έαυτόν ως μη έν άσφαλείᾳ εύρισκόμενον, διότι τὸ ύπό τούς πόδας αὐτοῦ έδαφος, όπερ θεωρεῖ στερεόν και άκίνητον, βλέπει αὐτό μεταβεβλημένον εις εύκίνητον μάζαν όμοίαν προς τὸ ύδωρ, εις έκαστον δ' αὐτοῦ βήμα φοβεῖται μήπως διαρραγή τὸ έδαφος και καταπήν αὐτόν. Άν δέ τυγχάνη άμαθῆς, άποδίδει πάντα ταῦτα εις έκδίκησιν τῆς θείας Προνοίας.

Οί βρόμοι οὔτοι άκούονται έκ μεγάλων άποστάσεων. Γινώσκουσι δ' έκ πείρας οί κάτοικοι τῆς νοτίου Άμερικῆς, ότι ισχυρότερον οί βρόμοι άκούονται έκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δέ ταχύτατα και άπώτατα οὔτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οί κραδασμοί τοῦ έδάφους και διότι τάχιον τὰ στερεά σώματα μεταφέρουσι τούς ήχους η ό άήρ. Αιτία δέ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολύ πιθανόν, ότι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγνυνται η προστρίβονται η κάμπτονται.

Πλήν τῶν ύπογειων βρόμων παρακολουθούντων πάντοτε τούς σεισμούς γίνονται ένίοτε συγχρόνως και όμίχλαί τινες και σφο-

δροὶ ἄνεμοι καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἄλλαχοῦ παρατηρήθη πάλιν νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς, ἂν ἔχῃσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασίαι περὶ τῆς συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδείξει. Τούναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταγιγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ ἐν καιρῷ εὐδίων καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαίρα.

Κατὰ τὸν σεισμόν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανός ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμός μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν Ἰστανδίᾳ ἠφαιστείον δεινὴν ἔπαθε ἔκκρησιν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους τούτου, ὀμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὀμίχλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ, καὶ ἰδίως μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἐνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμόν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὥραϊος, αὔρα θαλασσία ἡσύχως ἔπνεε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὕλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἐκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὐρίσκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξύ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινας σεισμούς, ὡς π. χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρατηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν σιτι-

γμήν τοῦ συγκλονισμοῦ καί ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περί τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ παραχῇ ἐκλαμβάνουσι τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὁμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ ἀναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἠφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βᾶθος, ἐν ᾧ ἀέρια συμπεπυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατὰ τινὰς παρατηρήσεις, οὐχὶ ὁμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἰς τινὰς δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσι οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζώων, ὅπως προφυλάσσονται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθῃσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνθητες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὀρούμενοι καὶ ὀγκώμενοι. Ἴπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑψοῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἔκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγούνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζώων τινῶν αἰσθήσεως, ἣτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτήρος, π. χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὧν αἱ χῶραι εἰς διηνεκῆ εὐρίσκονται χορόν. Ἴσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορόν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλίμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὐθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτήρα, οἵτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησμόνουν καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

«Γεωλογία»

Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττική κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκαὶ ὄσον καὶ χαρίεσσα τῆς Μεσογείου ἄκται· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαιράς, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλοσαμῶδης τῆς θαλάσσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἢ εὐώδης ἀναπνοῆ, ἀκτινοβολεῖ αἰωνίως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδῆς καὶ γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἣν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἢ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγούσῃ ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτὸς ἀπαστρέπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μειδίωμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραίζεται ἐξαισιῶς, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἑορτασίμου στολῆς, ὡσεὶ ἔτοιμος διὰ πανήγυριν!

Ἡ διαύγεια τοῦ ἁέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτὸς, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἄρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζῶην καὶ χάριν σπανίας ὠραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρὺ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὥρας, νομίζομεν, ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος!

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὠριμένες γραμμάς, οὕτως ὥστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἐνεκὰ τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ Ὑμηττὸς φαίνεται τόσον ἐγγύς, ὥστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν,

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωينوῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἔνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὄλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ λαμπρηδὼν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπιῶν· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὠραιότατα, συνεπεῖα τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρουμένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελῶδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπεῖαν βλάστησιν (Νόϋμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππος γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει: « Ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπειᾶς, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωινὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας· ἐνῶ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπιῶν φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχη κοπὴν διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπέρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλληπτοῦ φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς ».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὀρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσει μεταξὺ τῶν ὠραιότερων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα δύναται τις νὰ ἴδῃ.

Ἐξαιρετικὰ τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὄρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δῆθῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι' ὠραιότητα ἐρυθροροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμηδὸν μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὁβιδίου: περὶ τῶν πορφυροχρῶν κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθηροῦ Ὑμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὐπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττικὴ. Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὀρίζοντας· ἐκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰς εἰκόνας· ἕκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θεατικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφήν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, πλαισιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμῖς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῶ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλὰ ἄλλα ποικίλα τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιάν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὀρίζοντα τὰ κυανοβαφεῖ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἰκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὑπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἀρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνάς καὶ ἰοχρούους κλιτύας τῶν ὠραίων τούτων ὄρων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσισαίας περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιάς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὀπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὀροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιόνολεुकον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρῶν· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαριτισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἥως, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων.

Ἄλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπιῶν γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαίρας φωτισμοί, ἢ λαμπηδῶν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἢ φωταύγεια τῶν πολυχρῶων τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἢ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτώνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονῆ. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγῆ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύανον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἥρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην, ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μειδίαμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρῶων πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὀλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγοῦς ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψουσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῆ, ἢ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψία, ὅστις κατὰσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θεᾶς τοιοῦτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἄβρας θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσι ἔκτακτον γοητείαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερινῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἐλαφρὰ πνέων φέρη

βαλασμάωδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτός καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραυλος καὶ Πάνδροσος Ἀθηναῖα, ἣς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μειδίαμα τόσον ἐκτάκτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ἐγένετο τὸ εἰδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλίμα καὶ παριστῶσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν· καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίων, ἐξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολία, ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηναῖα.

Ἦρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ιδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης· ἦρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμψει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὀρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὄλης φύσεως τῆς χώρας των.

« Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος », τόμ. Β'

Δημήτριος Αἰγινίτης

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α) Τὰ δημόσια ἔργα

α) Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὁμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεώς τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δὲ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά:

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔστρεψεν σχεδίου καὶ ρυμοτομίας ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνησεν· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ *cloaca maxima* ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τούναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα—ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων—ὑπερῆκοντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β) Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθίου, ὧν ἡ ἀνεγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαί, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6-8 χιλιάδων τάλαντων.

Ἄλλα καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμὸν, πάλιν εὐρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200-300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἣτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικὰ ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ) Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἐξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιιῶνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὅντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοπάτης, ἧς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἧς αἱ λεπτομέρειαι εὐρηγῆναι ἐν πάσῃ, ὅπως δῆποτε πλήρῃ ἐλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικοὺς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὡσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητῆς τοῦ πολιτικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχῃ ἐργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἠξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βᾶρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν, ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφέλιμο ἐν μέρει τοῦλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικούς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὀριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρῃ μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἄφ'

έτερου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινομάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἄργον, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομὰς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τὸναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον λοιπὸν ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινιασθεῖσα πολιτικὴ ἐξοκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὠφείλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφυῆς πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντισταθμισματῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθές ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μετατραπῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῶ μᾶλλον πειστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἢ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις καὶ ἰδίᾳ ἢ αὐξήσις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθερίτητα διὰ τῆς συνέσεως, ἣ τις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἤτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῇ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἄλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῇ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προέκυψεν κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι « δόξα ἀίδιος » θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώτερα ὠφελήματα. Πολὺ ταχέως ἢ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἄστει ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιώται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνη τις περὶ ὠρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς· τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὡς ἂν ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγγέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἣν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτηριστὰ πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὐταί.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντιανὸν καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαῖωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β) Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου

α) Ἐξέλιξις τῶν λαυρευτικῶν προσόδων. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν μόναι δύο ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαῖα ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὐτῆ πλοῦτου ὑπῆρξε παροδική. Τοῦναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου διεδραμάτισαν μονιμώτερον πως παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οικονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύρειον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίοδος τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τούς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμονται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβητήτως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

Ὑπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐκαρπούτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ' ἀπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῶ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλὰ· διὰ τοῦτο δέ, εὐθύς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἐχθρὸς ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἡ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῆ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρη νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βίας.

Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου, ἂν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύρειον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρείου ἐκμεταλλεύσεως.

β) Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρείου προσόδου.

Ὁ Μπέκκ, καί μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισωθὲν τοῦ Σουΐδα εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὠρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρισταγιὸν ὁμῶς δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α) πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β) ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἅπαντ' ἐν Ἀθήναις, γ) τὸ ποσοστὸν $1/24$, καθ' αὐτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρείου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπαιτεῖτο παραγωγή 2400 τάλάντων, ἥτοι 62000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Ὅτι ὁ μισθωτὴς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλμπερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὀρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος τῆς εἰκοστῆς τετάρτης ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλοῦτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδελος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγή, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουΐδα· αὐτὰ δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα «συγκεχωρημένα μέταλλα».

Ὁ Μπόστφορντ διατυποῖ τὴν γνώμην, ἥτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρήζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδεχόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος,

όπότε και δυνατόν αυτή ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστὸν, περὶ οὗ ὀμιλεῖ ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλέον τῶν 4 %.

γ) Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μακρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμίनि, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρωση ἀποδίδεται ὑπὸ τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρευτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498-458 π. Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσορυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσῆγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἴδου πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος : « Πارهλθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας ταύτην μὲν ἐπανεξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλείον ἢ ταλάντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μάλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύνάμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων ».

Οὕτω, ἐν ᾧ τὰ λαυρευτικὰ μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς

τήν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικὰ καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς καταρρέουσας. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξύ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὐρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἦντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· δι' ὃ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτω ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καὶ ἐλλειπόντων ἐν ὥρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων ἡ φορολογία ἕτεροσκελής. Ὅθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόναι μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὐταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ καλυφθῶσι ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰ μὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερον τι: Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνή ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπήν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

« Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας » Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως δίστανται αἱ γνώμαι. Κατὰ τινες ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προῖόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus) καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativi-

smus) και τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionism), ἡ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρική θεωρία (empiricism), ἔτι δὲ τῆς ἀνεπίξεως (evolutionism), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικὴν τινα αἴσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἧς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἠθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, δι' ὃ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutism).

Ὅμως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρική θεωρία, ἣτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προῖον τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐξέτασις ἠθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἰκανοὺς νὰ ἐκφέρωμεν ἠθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαίρεσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὀρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη εἶναι ἡ ὀρθότερα. Ὄταν δὲν ὑπάρχουσιν ἔμφυτοι ἠθικαὶ ἔννοιαι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμένοι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὀρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἠθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἐκάστων δὲν θὰ εὐρίσκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν. Ἄλλ' ἡ πείρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν εἶναι περιφανής. Ἄλλας περὶ ἠθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἄλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον: « δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως

ἐρωτῶντες εἰ λησταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελές εἶη εἰδέναι οὐκ ὄνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθήκον καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ἐπειτα οἱ κανίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐν ᾧ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἔννοιαι ἀποτετελεσμένοι, ὑπάρχει ὁμως προδιάθεσις τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον « φύσιν », ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχη ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχὴν εἶναι ζήτημα, πάντως ὁμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ, εἶναι ἐξηρητημένα ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρῶτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυρότερα δὴλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

Ἄλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προῖόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἧτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπή τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητική καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἕκαστος ζῆ δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῶ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλόλληλον καὶ φιλόπολι καὶ τὸ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπίβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλοουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετρίοφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτελεσμένοι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὀρμήν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρύνονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῶα βαθμηδὸν τιθασσεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ἣ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλόλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασιῶς δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος : « ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὀπόσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθιμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἥτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἣτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρὸν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθὰς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν φόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργεῖας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμός εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφουταὶ δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῆ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινὰ ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελεμάτων, ὡς διευτυπώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνειδήσις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἤκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἠρμήνευσαν τὸν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

« Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν »

Θεόφιλος Βορέας

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρῶς»

Πλάτωνος Πολιτεία, 368α

Μέσα στήν περιοχή τοῦ πνεύματος τίποτε δέν πεθαίνει. Ἐκεῖνο, πού πεθαίνει, εἶναι τὸ σωματικό ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καί νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καί ἡ ἐνεργεία του. Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα, πού ζοῦν, καθοδηγοῦν καί ἐνεργοῦν εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικό κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δέν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξεις συζήτησι μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸν δρόμο, πού ὁδηγεῖ στήν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχὲς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῆ σέ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἐχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητος ἡ συνάντησι ὑπερόχων πνευμάτων μετὰ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δέν κατώρθωσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴ τὴ συνάντησι. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἔμμ. Κάντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκασζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, δέν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπισι. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰῶνα, πού δέν εἶχε καθόλου τὴν ἰκανότητα οὔτε καί τὴ διάθεσι, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικά τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικό παράδειγμα φιλοσόφου, πού ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομὴ. Ἡ σκέψι του εἶναι καθαρὰ συστηματικὴ. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῆ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καί ὁμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψι πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μετὰ τοὺς δύο μεγάλους σοφοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόησι δέν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριασθῆ μετὰ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, πού εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινίσῃ τὸ περιεχόμενον, πού ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγον, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν περὶ

ιδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ ιδεῶν γενικὰ», ποῦ κατέχει κεντρικὴ θέσι μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

(΄Ακολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ καὶ γενικώτερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεότερα φιλοσοφία καὶ ἐπιστῆμη).

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνέργεια, τὴν evidentia, ποῦ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο, ποῦ καθορίζει ὀ ν τ ο λ ο γ ι κ ᾶ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξι.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογικὴ, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέλησι γιὰ ἐναρμόνησι μέσα στὰ πλαίσια, ποῦ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμι, ποῦ ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχῆς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμι τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἐν» σὲ ὕψιστη ὀ ν τ ο λ ο γ ι κ ῆ ἀρχή. Ἡ κατᾶλξις του σὲ αὐτὴ τὴν ἀντίληψι ἦταν κάτι, ποῦ ἦρθε νὰ ἀποκορυφῶσθι προσπάθειες, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτό του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίησι τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι, ποῦ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγῶνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποῦ θριαμβεύει καταναγκῶντας ἕνα δεύτερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἐν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολῶντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῆ μορφὴ καὶ νὰ ὑποταχθῆ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριώτερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσθι ἔμπρακτα κατὰ ποῖον τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

έσημαινε να λυθῆ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, ποὺ ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησί του οἱ μεγαλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὐδοξος εὗρηκαν τὴ λύσι του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρο στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνά μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐξομοίωσι ἀριθμῶν, ποὺ κατὰ τὴ φύσι τους εἶναι ἀνόμοιοι « τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν » (τῶν ἀριθμῶν, ποὺ ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἐξομοίωσι ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισί τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμούς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδὴ ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐκτελεστοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὄλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, ποὺ εἶχε προῖδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις, ποὺ ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμούς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἐρευνῶν τῆς τὸν Πλάτωνα.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις, ποὺ ἐξέφραζεν ὁ Κάντ στὴν « Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου » κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιά ξεπεραστῆ. Ἐνῶ ὁ μεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πτῆσι τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο ἀνοιξε δρόμο καὶ ἀντίκρουσε καινούριους ὀρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχές τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιότεχνη διαλεκτικὸ, τὸν πολιτικὸ ὀδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστῆ. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῆ ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ

τῆ θέμελίωσι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ σημαντικῆ. Ἐχρειάστηκε ἡ ἐργασία ὀλοκλήρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ὅτι ἐκεῖνος, ποὺ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῆ σὲ ἀπαρασάλευτη βᾶσι ἡ μαθηματικῆ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύσι, αὐτὸ ἔγινε, γιὰτὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματικούς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει σταθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλέϊ, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικῆ προοπτικῆ ἐξέτασι ὄχι μόνον τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὀλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψι, ποὺ ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὀριστικότητα ὁ Ἄθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε, ἀρκεῖ μόνον μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν « Τίμαιο ».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπέβαλαν στὴ Δύσι τὸν πλατωνισμό, ἄρχισε πιά καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψι νὰ ἐξετάζῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικῆ προοπτικῆ. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανσι τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικούς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσί της σὲ πλατωνικὴς πηγές. Ὁ « Τίμαιος », ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλοι τους εἶχαν τὴν συναίσθησι ὅτι ὁ Πλάτων ἐστέκονταν πίσω τους. Ἐβλεπαν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὁδηγό, ποὺ ἀνοίγει καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἀνθησι τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἐξετάσθηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ κάθε ἄποψι πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας νέα προοπτικῆ. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξι. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράφει τίποτε στὰ συγγράμματά του « Οὐκ οὐκ ἐμὸν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μὴ ποτε γένη-

ται· ῥητόν γάρ οὐδαμῶς ἔστιν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλάτ. 7η ἐπιστολ. 341c) (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξῃ, πού νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατί αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνακοινωθῇ μὲ λεκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται μὲ τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψι. Μόνο ἡ ἀναστροφή μὲ τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἔμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιὰ. «Ἄλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδῆσαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει» ('Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνιο ἀναστροφή, πού γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ἐξαφνικά, ὡσάν φῶς, πού ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπίθα φωτιᾶς, πού ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος, πού ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρυσμα, τὸ βίωμα, ἕνα «συζῆν» μὲ τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωσι, ἀλλὰ πάντοτε πάλῃ μὲ τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψί του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κἀντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδασχτῇ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδασκτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἔμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε μὲ ἀκροαματικὴ διάθεσι, ἀλλὰ μόνο μὲ ἐρευνητικὴ. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπισι τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόησι. Ἄν προχωρήσωμε ὁμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριον, πού ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξι τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ στὴν Ἀκαδημία τὴν περίφημη διάλεξι τοῦ «Περὶ ἀγαθοῦ». Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὴν ἀνακοινώσεσι του. Οἱ ἀκροατές του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθόν, πού φέρνει στὸν ἄνθρωπον τὴν εὐδαιμονία. Διαψεύδοντας τὴν προσδοκίαν τους ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρά μαθηματικῶν ἐξισώσεων, πού ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος ('Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία: «Ὅτε δὲ φανεῖσαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρασ ὅτι ἀγαθόν ἔστιν ἓν,

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς » ('Όταν πιά τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις, πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικὰ ὅτι τὸ κάθε ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἔν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριον σὲ ὁλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα).

'Ό Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὁλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

'Εθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίαις του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξι τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίσῃ στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέῃ. 'Απ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὕπαρξι καὶ ἡ ἔναρμόνισι τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «'Η τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ἧ δίκαια καὶ τᾶλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίνεταί (Πλ. Πολιτ. 505 Α) ('Η ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλαι ἀρεταί, γίνονται ὠφέλιμοι καὶ χρήσιμοι).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, πού θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν αἰσθητὸ κόσμον. 'Η πρόθεσί του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώσῃ σὲ εὐκρινῆ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξῃ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ αἰδίου κάλλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ «ἀγαθόν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἠθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. 'Αποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζῃ καὶ νὰ κατανικᾷ, ὅπως εἶπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐνατένισι πρὸς μιὰ τέτοια θεῖαν ἀρχὴ ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι, πού τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. 'Ητον υἱὸς τοῦ 'Αρίστωνος μαζί μὲ τὸν Γλαύκωνα καὶ τὸν 'Αδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφικὴ τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινο ἀποτελεῖ ὁ στίχος, πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτεία» του : «Παῖδες 'Αρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρός».

«'Ελληνικὴ Δημιουργία », 1950

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὄργανικὸν μέλος ἐνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωισμόν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὐρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωικοὺς. Ἀλλ' αἱ τάσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ π ο λ ί τ η ς - ἄ ν θ ρ ω π ο ς. Ἀνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διότι φυσικοὶ—ὕλικοι καὶ πνευματικοί—ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλλήνου εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε στὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρῶσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλτάτη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς Γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῆς ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἔννοιαι στενωῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

ματικόν καὶ ψυχικόν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινήν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἕξων ὄμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἰδανικά. "Ολα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἐνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωιστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ π ο λ ι τ ι κ ὸ ς ἄ ν θ ρ ω π ο ς, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτίς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοίτης τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνης τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμὸς» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν τῆς. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτῆ σχέσις, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὐστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἐλληνικὸς νοῦς· ὄχι τὸ ἐγωιστικόν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὄχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ιδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἡ ιδιότης, πού κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄ ν θ ρ ω π ο ν: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ὄλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους» (Πρὸυπόθεσις τῆς

υπάρξεως ανθρώπου, τῷ ὄντι ανθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιών τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖα διακρίνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ « πόλις »).

Κατὰ ταῦτα ἡ « πόλις » εἶναι π ρ ό τ ε ρ ο ν, προηγείται ἐκὰς τοῦ πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ « Πολιτεία » καὶ οἱ « Νόμοι » τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρου κεντρικοῦ νοήματος ἓνας ὀρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς « Νόμους », εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετὰ τινὰς προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπειράς πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τῆς : «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἔραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλειον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφήν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοισι' ἂν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινὰ πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνουσον τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι » (Κατὰ τὴν νέαν μας ἀποψιν παιδεία ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη : ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχεται σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγή ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάνουσον καὶ ἀνελεύθερα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμπορούμενος ἀπὸ αἰσιοδόξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἄνθρωπος, ὁ ἐπιτυγχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντοτητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ ἐλευθέρως, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

λόγος, εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ μέτρον.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὑλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταῦτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνας τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἑργαυλοπαιδικὸν Λεξικὸν « Ἥλιος »

Κωνσταντῖνος Βουμβέρης

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικός δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικὰς τινὰς περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνῶσεις. Ἄλλ' ἔσπερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαρίθμου πλειάδος τῶν ἀ ρ ε ι ο τ ὸ λ μ ω ν τῆς Ὑδρας πλοιάρχων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὐκόλος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινὰ τινὰ ἐλαττώματα. Τὰς σκιάς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτήρος του, πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἴνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν μου μετὰ φιλότατων αὐτῶ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰοσιότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέτης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνυμφεῦθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἄλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου

ναύαρχος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἣτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μιαούλης ἦτο ὁ ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἰδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοξοδρομεῖ ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδεΐρων. Γέρων συμπλωτῆρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεπορθῶς ὅτι θέλει κάμψαι τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθέν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἧς ἄνευ ἤθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιαρχῶν τῆς Ὑδρας.

Ἄλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτῆρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξη καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικά πλήθη, ὧν ἐμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοιαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίση ποτέ, ὅσονδῆποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῶ οἱ συνάδελφοὶ αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρεῖα.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικά ἔργα, ἀναφωνεὶ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀνάργυρος Ἀνδρέου Χ. Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἐν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἠδιαφόρει δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπραττομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυχῶν εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἠχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

Όταν ποτέ περιηγούμενος τὸ Ἅγιον Ὄρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητὴς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἠγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους μου ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγύς τῶν νεφῶν, ἕνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ' ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸν τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ' ἀρχὰς ἠσθανόμην ἀναφρικίαισιν φόβου καὶ περιδεῆς ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ζηροποταμινοῦ δάσους. Ἄλλ' ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοῦ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητὴς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἰλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρουμένη. Κι ἔκλυπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητὴν μου.

Ὅπου καὶ ἂν ἦμουν, ὁ φαλακρὸς γέρον πάντοτε ἐμπρὸς μου. Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλίνας ἀπλωταριάς τῶν μονῶν καθημένον μ' ἐσυντρόφευεν. Ἐν θαλάσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευώδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ' ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον πρῶτον ὡς ἀγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. Ἐπρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελώνας, πέραν εἰς τοὺς πέντε μάρτυρας, νὰ ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφεσίον του κουκούλιον. Ἀνηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἐθώπευε τὸ βλέμμα ἡ στακτερὰ ὄψιν του. Ἐξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἡ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοῦ πάλιν μ' ἐχειραγῶγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὁμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφίαν. Ὁ οὐρανὸς μ' ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

ἄμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμὴν, ὅτι εὐρισκόμεν ἐἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἄλλ' αἰφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερὰ τοῦ Ἁθωνος κορυφή, ὡσὰν μία βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκὼν, ἐζωσμένη γῦρο γῦρο τοῦ ἁγίου στήθους τοῦ ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ Ἁθωνας εἶναι αὐτός!

Ὁ Ἁθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδίασέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνοιο βασιτάζοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χεῖράς του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλιδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἑκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμεναι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῆ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὄξυφώνων τῶν μονῶν σημάτων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικά καὶ ὀσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἁθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἄφ' ἑσπέρας νὰ ἔχη βρέξει καὶ τότε λίαν πρῶν ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι διαλυγῆς καὶ καθαρὰ, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκυνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὅμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναῖσκος.

Τότε ἀφ' ἑσπέρας, ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἐν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῆς τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασιάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοερὰν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἔλιγμων διὰ μέσου ὠραισιότατου δάσους ἐλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατάξηροι ὑφούνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναῖσκον, ὅπου σταθμεύουν συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν εὐδίαν τοῦ ὄρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναῖσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκυνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἢ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὄλως ἄδενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρώδες.

Εἶναι αὐτὴ ἡ φαλακρὰ κορυφή πλέον, ἢ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρουμένη μὲ τὸ μολύβδιόν της κουκούλιον. Εἰς ἐν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἐν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας ἕνας διέρχονται οἱ προσκυνηταί, ἐντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσανάβατους κρημνοὺς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὦραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητῆς, οὐδεὶς ζωγράφος, κανὲν χρῶμα καὶ καμμία φαν-

τασία, καμμία πτερωτή λογογράφου γραφίς δὲν ἤμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὁποῖον πληροὶ θάμβους βαθυτάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅλη ἡ χερσόνησος μὲ τὰ βουνά της καὶ μὲ τοὺς λόφους της, τὰ ἀκρωτήριά της καὶ τοὺς ὄρους της, ὅλη εὐρίσκεται, θαρρεῖς, γῦρο γῦρο εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ Ἄθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυώροφοι μοναί, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊκὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὀλυμπος καὶ τὰ βουνὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκείθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μὲ τὰς νήσους του ὡς κύκνους κολυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μὲ τὰ κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα καὶ συμμαζευμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ. Ὅπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μὲ τοὺς ποταμούς της ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μὲ γυαλιστεροὺς ἐλιγμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκνητῶν εἶναι καλῶς ἐτοιμασμένοι μὲ ἰσχυρὰς διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὀμίχλην ἀπλουμένην καὶ τὸ ὀγκῶδες Ἑπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν, ὡς μίαν μαυρίλαν μὲ ἑπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἑπτὰ πύργους της.

Ἐχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀναβοῦν εἰς τὸν Ἄθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετανοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύτην μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεῦτεροι, διότι ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν των δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀληθινὴν ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν ἀνθρωπον ἡ θεία Δημιουργία.

Ὁ ναῖσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἕως ὀκτῶ μοναχοῦς, ὡς λευκὴ κολωνίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχώδους αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπόστεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἤμποροῦν νὰ σταθοῦν ἕως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχάδην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ ψῦχος ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουν νὰ τρίβουν καὶ κτυποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουν, τὰ γόνατα ξυλιάζουν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθούσιν, τότε—δεινόν!—οί κεραυνοί έκρήγνυνται. Καί τελείται έπάνω εις τήν πετρίνην κορυφήν φοβερά πάλη τών στοιχείων έν μέσωσφ άστραπών και βροντών. Χαλασμός κόσμου, εικών ύπερνεφοϋς τιτανομαχίας, έν η συντρίβονται αί άπορρώγες πέτραι τής φαλακράς έκείνης κορυφής μετά σπαρακτικών τριγμών και ένιοτε φεύ! και άνθρωποι παραπεσόντες άπροσδοκήτως έν μέσωσφ τής κραταιάς τών στοιχείων πάλης.

Ο τρόμος αυτός από τόν φημιζομένων σπαρακτικών έπεισοδίων παρακολουθεί τόν προσκυνητήν καθ' όλην τήν άγρυπνίαν, όστις τότε μόνον καταπαύει, όταν αισίως καταβαίνοντες οί όλίγοι έκείνοι μοναχοί άναπνεύσωσι κάτω εις τήν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον του κινδύνου αισθάνονται τήν χαράν από τής άναπολήσεως του μεγαλοπρεπούς πανοράματος, τó όποϊον μένει άλησμόνητον πλέον εις όλην των τήν ζωήν.

«Μέ του βοριζά τά κύματα»

Αλέξανδρος Μωραϊτίδης

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Η «Παναγιά ή Γοργόνα» είναι ένα από τά άρτιώτερα νεοελληνικά μυθιστορήματα. Υπόθεσί της είναι ή έγκατάστασι Μικρασιατών προσφύγων, ναυτικών, σέ μιá παραλία τής Λέσβου, όπου σιγά σιγά χάρις στην έργατικότητά τους έδημιούργησαν ένα αξιόλογο συνοικισμό ψαράδων.

Ο τίτλος του μυθιστορήματος όφείλεται στο μικρό έξωκλήσι τής «Παναγιάς τής Γοργόνας», που είχε κτισθή σ' αυτή τήν παραλία, έπάνω σ' ένα βράχο, με τήν παράξενη εικόνα ενός άγνωστου ζωγράφου, που παρίστανε τήν Παναγιά με σώμα Γοργόνας (μισή γυναίκα, μισό ψάρι).

Οί χαρές κι οί λύπες, οί άγώνες, οί έλπίδες κι οί άπογοητεύσεις τών κατοίκων του νέου συνοικισμού, με κύριο πρόσωπο τή Σμαραγδή, μιá κόρη όμορφη και γεμάτη καλωσύνη, που τής άρέσει έξαιρετικά ή θάλασσα, προβάλλουν μέσα από τά διάφορα γεγονότα του μυθιστορήματος. Η Σμαραγδή έπειτα από διάφορα άτυχήματα γίνεται καλογριά στο έξωκλήσι τής «Παναγιάς τής Γοργόνας».

Παραθέτομε τήν περιγραφή του μέρους τής Λέσβου, όπου έγκαταστάθηκαν οί πρόσφυγες.

Η όμορφιά, που έχει από φυσικό του ό τόπος έδω γύρο, είναι νά τή βλέπης και νά σασιτίζης με τήν πλούσια καρδιά του Θεού.

Τούτη ἡ αἰολικὴ ἀκρογιαλιὰ δὲ λείπει νὰ χάσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρι
της, θέλεις ὁ Αὐγουστος καίγει τὸν κόσμον, θέλεις ὁ χειμῶνας τὸν βαρᾶ.
Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπ' τὰ βουνὰ κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιαλό,
ἢ στεριὰ κυματίζεται σερπετῆ σὰν τὸ πέλαγο κι ἀπὸ παντοῦ κατη-
φορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολυχρῶμοι βράχοι καὶ τὰ νερὰ φουρφουρί-
ζουν βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιαλί.

Ὁ ἐλιῶνας σκεπάζει τὰ βουνὰ, φυλλουρίζει χειμῶνα καλο-
καίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιᾶς ἀντιφεγγιᾶς. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιὰ
ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἕνα χρῶμα μαργαριταρί, σὰ νὰ μουσκεύτηκε
γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγουστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγγαδιᾶς εἶναι στολισμέναι μὲ ὀλόσιαι λευκᾶς, ποὺ ἀνε-
βαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς
Μουριάς, ἀράδα ἢ μιὰ πῖσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερᾶς, τρεμου-
λιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ
σὰν πάρη νὰ τίς κιτρινοφυλλιάση τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ
πῆραν φωτιά οἱ ἀσημένιοι κορμοὶ τους καὶ τινάζουν χρυσᾶς φλόγας.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ἢ Ἑλλάδα κι ἢ Ἀνατολή σμί-
γουν τίς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρι καὶ τὸ νόημα τῆς
γῆς τους. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τότε πιῆς στὸ ποτήρι, κι ἢ
θάλασσα, ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ
τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω της καὶ μυρίζει ἢ ἀγνὴ ἀνάσα της. Εἶναι
παστρικὰ τὰ νερὰ σὰν ἀγίασμα καὶ στὸ πλουμιστὸ πάτο δείχνει
ἕνα ἕνα ὅλα τὰ χρωματιστὰ της πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀν-
θάκια τοῦ βυθοῦ.

Ἀνεβαίνεις στὰ ράχτα, γυρίζεις μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἕνα γῦρο,
στεριᾶς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. Ἐνα ἀναγάλλια-
σμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρῦζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα
χῶματα, ἀπὸ τίς πέτρες καὶ τὰ νερὰ. Ὁ ἐλιῶνας ἀργοσαλεύει τὰ
κλωνιά σὰν βάγια. Ἀπὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ἢ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες
τίς ὥρες τρέμει ἢ καρδιά τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς
κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ἢ κακία, τόση κακία, σὰν
τὸ σκουλήκι τ' ἀκοίμητο μέσα στὸ ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριάς εἶναι ψηλὰ στὴ ράχι τοῦ βουνοῦ.
Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνονται ἄταχτα, μιὰ κουβάρια ἀνά-
μεσα στὶς ἐλιᾶς καὶ στὶς μυγδαλιᾶς, σὰν ἕνα κοπάδι ἀρνιά, ποὺ σκόρ-
πισαν ἄλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾷ κανείς σε μιάν ὥρα. "Ὅμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τῆ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τῆ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιά κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα, πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. «καθίστρες» τὶς λένε καὶ κεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάτες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πρᾶμμα μὲ τὰ ζᾶ τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῆ τὸ φορτωμένο ζωντανὸ νὰ ξαποστάση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τῆ νύχτα μόνο οἱ ψαρᾶδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι, πού κοιμοῦνται στὰ καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατοροὶ, πού ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμμιά κοινοτικὴ σύναξι τοῦ συνεταιρισμοῦ «Ἡ Ἀθηνᾶ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στῆ Σκάλα. Ἐνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερεις πρέσες. Στὰ ἐλιμοαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρές παρές, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμᾶτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιωτρίβι.

"Ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ζυπητητήρι τῆ μπουροῦ τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, πού οὐρλιάζει μέσ' ἀπὸ τῆ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνὴ τῆς γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μὲ μιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιά σιδερένια καρφιὰ κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιὰ στῆ ράχι, «τέμπλες» τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζᾶ τὸ ἴδιο τραγουδιστά:

Ντὲ μπρέε, ντέ!

Εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνεήντα ὀχτῶ χωριά τοῦ νη-
σιοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος, ἓνα ψυχομέτρι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες
φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμονται. Ἀπὸ τὸ λιανὸ
κλωνὶ τῆς ἐλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζῆσί τους.

Οἱ φαῤῥδες κάτω τὰ περνᾶνε πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγουρα.
Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερεύει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο
ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμῶνας, τὸ
πέλαγος μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ
στεριά! Τὶς κουρνιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρά μαδέρια, ὡς
νὰ μερέσουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριάς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι
καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ παραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πρᾶμμα νὰ διῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς
νὰ κεφαλώνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρη ἡ φρέσκια τρα-
μουντάνα ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμτιοῦ καὶ ταράξη τὸ ντουιᾶ.
Εἶναι κι ὁ καρβό - Μπαμπᾶς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα
τῆς Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες
ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα,
ποὺ σιμώνει ὀλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ
σκοτεινὴ γραμμὴ τῆς κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιοῦνια καμουτσιὰ σκί-
ζουν τὸν ἀγέρα, ποὺ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμμένα κύματα νὰ ση-
κώνονται ὀλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τότε νὰ θωρήῃς καὶ νὰ σα-
στίξης, σὰν ἀντρεῖψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν νὰ
ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε
ὁ κόσμος. Εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιῆς, εἶναι σημαδεμ-
μένα ἀπὸ τὶς χτυπιές. Ἡ πέτρα σφουγγάρισε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ
παραδαρμὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ στέρνα τῆς.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιάς μουλωχτά,
πυργώνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξι τὰ πολε-
μικά τους φουσαῖτα. Ὅσο σιμώνουν, τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα
στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα
ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχονται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανι-
κὴν ὀργή. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν χουγιάζοντας,

πέφτουν κατάστηθα πάνω στο βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μᾶζες νερό χτυποῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλλικεύουν τὸ ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνονται τότε ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπει καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἓνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, πὺ σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

“Ὀλη τὴν ὥρα, πὺ βαστᾶ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχοῦν μέσα τους. “Ὀμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιά. Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαῦρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμό. Ὁ ἀγῶνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμι, ὅπως ἓνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντὴ, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατὰμουτρα στὴ θάλασσα. “Ὀσο πιὸ βαριά τὸν δέρνει ἡ ἀνεμικὴ, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργώνει τὰ στέρνα του κατὰπάνω της. Ζέρει πὺς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδεῖες πλάτες του διαφεντεύει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκαΐκια, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφρὰ τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιππάζονται πάνω στὰ διπλὰ τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλυτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζᾶ τ’ ἀγαθὰ καὶ δυνατὰ, πὺ τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γενναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάζουν οἱ μπουράσκες, πὺ ἔρχονται καταδῶ ἀπὸ τ’ ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι, πὺ σκεπάζει τὰ σύμπαντα, κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἀνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπὲς, τὰ τινάζει στοὺς τοίγκους, πετροβολᾶ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματοσκοῖνα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτῶνας ξαπολυέται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει μὲ τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρα, πού κρατᾷ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι καὶ ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾷ ξεφρενιασμένα.

Ἄκοῦν οἱ φαῤῥδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸ κι οἱ Μουριανοί. Ἄνοιγουν οἱ ναυτικοὶ κατ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζονται, σηκώνονται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγονται, θυμιάζουν τὰ 'κονίσματα καὶ σταυροκοπιοῦνται.

—'Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάξῃ τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια, πού ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια, πού λείπουν σὲ ταξίδια. Λέν' ἕνα «πατερῆμό» γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινοὺς, πού βολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσσημη καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πάν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ, πού τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίση ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα, πού ἔρχεται, νὰ σαρώνῃ πάνω ἀπὸ τὶς κορφές τῶν κυμάτων τὰ ψυχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίξῃ μεσοῦρανα. Ἡ ἀλισιάχνη σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾷ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἄσπρίζουν τότε τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὸ ἄλατι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούρασι βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἢ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξι ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχι τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιὰ τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστός μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἡσυχος. Φορᾷ στὴν κορφή του μετερίζι μάχης, τὸ 'κκλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾷ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, πού δὲν ἔχει σημαία. Φορᾷ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, πού ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἔχει μιὰ παλληκαρίσιαν ὁμορφιά τέτοιες ὥρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ἀνοιξὴ ὁ καιρὸς καὶ πάρῃ νὰ μυρίζῃ ἢ ἀνοιξί, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἡμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ζαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νοιώθεις τὴ ζωὴ τῆς ν' ἀντιχτυπᾷ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιὲς θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινασμένες

ρίζες ως μέσα στην καρδιά του βράχου να βυζάζουν από κεί το πικρό και άμυρο γάλα, που τις θρέφει. Χαράζει με το σουγιά το κοκκινωπό βλαστάρι και ο άσπρος χυμός πήζει πάνω στο λεπίδι.

Κάτου στα ριζοθέμελα του βράχου κουνιούνται με το μυστικό ρυθμό του βυθού στεφάνια από χλωρά φύκια. Κρεμάζουν μικρούς καρπούς, σαν μαργαριτάρια περασμένα σε κόκκινη μεταξωτή κλωδιά, άπλώνουν προς τ' άπάνω τσαμπιά από κοκκινωπούς κόμπους, χοντρούς σαν άγριοκέρασα. Πάνω στις στρογγυλές πέτρες, που άσπρουλιάζουν από μαλακό χνούδι, σαλεύονται τοϋφες από φύκια τρυφερά σαν προφαντά μαρούλια. Στις κουφάλες με κλαφιάρικες φωνές οί γλάροι, άδιάκοπα πεινασμένοι και καυγατζήδες, κι άνάμεσα στα παχιά οϋβρία κυνηγιούνται οί γύλοι, οί πέγκες, οί λαπένες, όλα τα πετρόψαρα με τά χαροπά και ζωηρά χρώματα. Στόν άφρο γυρίζουν μεγάλα κοπάδια από μικρά κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στο φώς, που τά μαγεύει, και, κάθε που γυρίζει το σμάρι ν' άλλάξη δρόμο, οί κοιλιές τους άσημίζουν στόν ήλιο.

Οί ψαράδες γυρνώντας από το καλάρισμα άνεβαίνουν και κρεμάζουν στους τοίχους τής Παναγιάς τά βρεγμένα δίχτυα. Άπό τά όρθια σταυρωτά κουπιά τά κρεμούν, άπό το άλμπουρο τής σημαίας κι άπό το σίδερο του κάμπαριου. Ο άγέρας τ' άνεμίζει σαν πέπλα. Είται βαμμένα σε βραστό πευκόφλουδο κι έχουν το χρώμα του σκουριασμένου σιδερου. Πολλές φορές είναι τόσα, που ζώνεται μέσα όλακερο τή ξωκλήσι. Καμμιά άλλη Παναγιά μέσα στόν κόσμο τής Χριστιανούςνης δέ φορεί ποτέ τέτοια πέπλα έξον ή Παναγιά ή Γοργόνα.

Έχει κι ένα ίσωμα πάνω στα ράχτα. Έκει, άνάμεσα οϋρανού και πελάγου, έρχονται και καθίζουν άντρες και γυναίκες. Μπαλώνουν τά χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τά σκοινιά, μερεμετίζουν τά σκισμένα πανιά. Κάθονται σταυροπόδι ένα γϋρο και δουλεύουν. Φοροϋν στό 'να χέρι γάντι από κάλτσα. Πολεμοϋν με κάτι χοντρές σακκορράφες, περνοϋν τες καινούργιες θελιές με μικρές ξυλένιες σαίτες. Λίγα είναι τά λόγια τους τήν ώρα τής δουλειάς, που και που κανέναν ν' ανοίξη το στόμα να πη ένα λόγο, να χωρατέψη ένα χωρατό.

«Η Παναγιά ή Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

4. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Τῇ στιγμήν πού ξεκινᾷ κανεῖς γιά τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμά του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλά καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπρονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματικὴν, τὴν ἐμπορικὴν, τὴν βιομηχανικὴν τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἥρωισμούς, θαυμαστά φαινόμενα μιᾶς ψυχῆς, πού εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἀγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιωνίας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, πού γενιέται μέσα στὴν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῆ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντὰ, μὲ τὸ δάκτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιον, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιά νὰ αἰσθανθῆ ζωντανὴ καὶ ὀλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν σημερινὴν πραγματικότητά τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, πού κατηγοροῦν μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴν ψυχὴν, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιτυπία στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικόν, πού δυσκολεύεται κανεῖς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκτασι καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἄλλου.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικώτατον κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀένα βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς δὲν κατώρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλον. Καὶ μολονότι ἰδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγώτερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλοὺς, μολονότι ἔφθασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορεινῆς Ἑλλάδος, μολοντί πῆρε καί τ' ὄνομά της ἀκόμα ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφῆ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναικὰ του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιωρισμένη ἴσαμε τῆ Ρωμαϊκῆ κατάρκτησι.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβασμια, ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὀλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσῇ μετριότητά τὴν προοδευτικὴ της ἀνάπτυξι. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολῦτιμες ὑπηρεσίες, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρῃ στὴν ὀργάνωσι τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνησι τοῦ ἔμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριώτατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ κάμῃ τὸ σύντομο γῦρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῇ κοντὰ στὴ σημερινή « Καμάρα », τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα καὶ θὰ συλλογισθῇ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὐτὴ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τράμ μὲ τὰ ἐκνευριστικὰ του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰῶνά μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρῦβροντο βῆμα, ποὺ ξεκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνῃ καὶ τὸ σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεργιᾶς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἑγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδὸ, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινούς ἀκραίους σταθμούς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνησι ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὀλόκληρη ἱστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. Ἄμα τὴν προσπερνᾷ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμὴ πηγαίνοντας στὴν καθημερινὴ του ἀπασχόλησι, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕφος της καὶ τὸ νόημά της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπῃ ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψι, πὼς πέρα μακριά, στὰ βᾶθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖες καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογυαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

ἀσπίδες καὶ λόγχες. Εἶναι ἡ ψευδαίσθησι τῆς ἱστορίας, πού ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολῦτιμο καὶ πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσοῦ καρφί τεχνουργημένο μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία πού γνώρισεν ὅσον ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία πού ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, πού εἶδε μὲ φρίκη τὸ αἶμα νὰ πλημμυρίζῃ τὸν ἵππὸδρομὸ τῆς στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, πού αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾷ σὰ θανάσιμο ρίγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων τῆς.

Ἄμα σκαρφαλώνῃ κανεὶς περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενά δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα στὰ ὕψη τοῦ Ἑπταπυργίου, πού μοιάζει μὲ καστροθεμελιωμένη καὶ καστρογυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζῃ κάτω, στὰ πόδια του, τὴ θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριὰ καὶ μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μὲ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὀρμητικὸ ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ἐολόκληρη ἡ Θεσσαλονικὴ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπέραντο βυζαντινὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ἱστοριοδιδικτικὴ καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴ του πείνα, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὲς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὄνειρευθῇ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομψὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κινοστικίαι, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῇ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικὲς ἢ θολωτὲς ἐκκλησίαις, νὰ εὐφρανθῇ μὲ τὴ γραφικὴ ἀρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων, πού δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῇ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαινῆ πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μέγας ναὸς τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὲς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, ποὺ πολυάριθμα τῶρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλαιᾶς ὁμορφίᾳς τῆς καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμή, ποὺ θὰ γιορτάσῃ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἰῶνά μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», ποὺ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωσα τὴν πολλαπλῆ ἀντήχησι τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν Ἁγιά Σοφία ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερὴ φεγγαβολιά, στὴν Ἁγιά Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσαρες κολῶνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνῃ ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς, στὸν Ἅγιο Παντελεῆμονα καὶ στὴν Ἁγιά Κυριακή.

Ὑστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβάσμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ἄλωσι τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποὺ ἁγίασε καὶ ὠράϊσεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένον γιὰ τὴ σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς τῶν διακοσμήσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψι τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τῶν σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνικὴ, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὅλως διόλου διαφορετικὴ, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτή, ποὺ ἐνώνει τὸ Ἑπταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλι τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτο-

νιές της δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμὸν. Δὲν κατώρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριά ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτᾶζουσι ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικὰ μεγαθήρια τὴ θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ «πλήθος», πού περνᾶει τὴ δύσκολη κοί τὴν πληχτικὴ του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλαί στὴν παλιὰ Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀένανης παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουσι τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῆ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὀλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμιστρία κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτεῖες ἀκριτικὲς καὶ σὲ χωριὰ χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωηρὴ κίνησι τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν, ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθῆσῃ, πού δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὀποιαδήποτε, τὴν ἀνεργὴ καὶ τὴ δυσκίνητη, φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξι. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο πού ξεκινᾶει πρὸς κάθε κατεύθυνσι καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὀριζόντων, τὸ πολύχρωμο πλήθος, πού κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχερία.

Ὁ χωριάτης, πού βασανίζεται ὅλον τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβῃ καὶ θὰ σταματήσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νά πάρη εκεί την ανάσα του και νά σχεδιάση την παραπέρα πορεία του· ό άρρωστος θά κοιταχθῆ από καλύτερο γιατρό στη Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί τοῦ εὐπορου σπιτιοῦ θά σπουδάση στο Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θά ράψη τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράση τὰ προικιά της, θά κάμη τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στήν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἓνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καί ξένοι, μόνιμοι καί περαστικοί βρίσκονται σέ ἀδιάκοπη κίνησι καί συναλλαγῆ, φλογίζονται ἀπό τήν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπό τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητος, ἀπό τήν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καί βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρυ σέ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμο πὺν περνᾷ, τὸν κόσμο πὺν στέκεται στὶς προθήκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμο πὺν προσπαθεῖ νά κερδίση τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νά κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιές τῆς νύχτας σουρώνουν καί κατακάθονται στήν πολιτεία, πὺν ἀνάβει τὰ φῶτά της. Ἐνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καί γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἓνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχοὺς καί βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καί ξανακινοῦν. Ἄνθρωποι τῆς δουλιᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματο τους στοῦ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἄνθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστικὴ τους ἐμβριθεία στὴ φλογισμένη ἀσφαλτο. Ὑπάλληλοι μπαίνουν καί βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδῆ.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποίκιλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνησ. Μὰ ἡ Ἀθήνησ, σέ ὠρισμένες της τοῦλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιον ἄλλο ὕφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιά εὐγένεια, τὴ στέρεα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καί τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἓνας κόσμος, πὺν τώρα δημιουργεῖται, πὺν τώρα προσπαθεῖ νά ἀποκτήση μιὰ ἔκφρασι νά πλάση μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσι, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, πὺν ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νά ξαναπλάση τὸν ἑαυτὸ της, δέκα

ἑφτά χρόνια ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή, ποὺ τῆς πρόσφερε ἓνα πλῆθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Θεσσαλονικὴ ξαναχτίστηκε, ὠργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλι με ἀνοιχτοὺς καλοστρωμένους δρόμους, με δροσεροὺς κατάφυτους κήπους, με οἰκοδομικὰ μεγαθήρια. Ὅλη ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπὸ μιὰ τεράστια οἰκοδομικὴ χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σὲ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, ποὺ ἐσχεδίασε τοὺς μεγάλους καὶ εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονικῆς, ποὺ ἄνοιξευ ἐυχάριστες πλατεῖες, ποὺ δημιούργησε κήπους, ποὺ ἀνάδειξε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακὴ λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἕνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀναπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, ποὺ μαζεύονται κάθε βροδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φλυαρήσουν ὀλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσικὴ, νὰ ἴδουν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε με τὴ βάρκα νὰ ξευχητήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἰλαροτραγικὸ δρᾶμα τοῦ πλῆθους, ποὺ ξεχύνεται ἀπὸ τὶς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιὰ σπίτια τοῦ Ἑπταπυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμούς, γιὰ νὰ διασκεδάση τὴν πληξί του· εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ Κυριακάτικου Ζαππέιου, ποὺ τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πείρα ἢ παρατήρησι, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλῆθος θὰ κινδύνευε νὰ πέση σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικὸς. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονικὴ, ἡ Θεσσαλονικὴ τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογιῆς λογιῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, ποὺ ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, ποὺ θεραπεύουν με πολύχρονη πείρα τὸ Θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, ποὺ ἀφωμοιώθηκαν πιά με τὸ ντόπιο πλῆθος καὶ σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοή καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

« Ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες »

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιοῦν στήν κελαη-
δοῦσα ρεμματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθήκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο
μὲ τὰ κέρατα σὰν κλάδους καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοι-
τάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἓνα κοτσύφι
σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

Ἄ! ζωὴ τρελλή, πού εἶσαι! Ἄ! ζωὴ!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλωσύνη πού κρύβεται εἶν' ἓνα
ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος, πού τὸ ἐζωγρά-
φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἓνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

Ἄ! ζωὴ ὠραία, πού εἶσαι! Ἄ! ζωὴ!

Ἄπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι πουλάκια δίχως
ὄνομα, στιγμές πουλάκια ἦλθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντήλι τῆς χω-
ριατοπούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἓνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ
εὐχαρίστησι...

Ἄ! ζωὴ εὐτυχισμένη, πού εἶσαι! Ἄ! ζωὴ!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλ-
λου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κό-
σμου...

Κι ὅμως τώρα, πού βράδυασε, δὲν ξέρω γιατί ὅλα στὸν κόσμο
συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατί τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σὰν ἓνα
μεγάλο νόημα...

Κι όμως τώρα, πού σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται τὸ νόημα τοῦτο, πού τὸ εἶχαμε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μετὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὔριο μετὸν ἥλιο, αὔριο μετὶς χαρές...

Ἄ! ζωὴ ἀσυλλόγιστη, πού εἶσαι! Ἄ! ζωὴ!

«Πεζοὶ ρυθμοὶ»

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στοὺς σοφοὺς, πού χάνονται ζητῶντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἓνα γνωστὸ τους μυστικόν.

Ἄπὸ τῆς μάννας τὴν ἀγάπη πρωτοβγήκε στὸν κόσμον τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλάσματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνον τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μετὸ παιδάκι.

Ζυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί; Ὁ συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τὸ ἔκανε νὰ λησμονήσῃ κάθε φόβον, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ' ἄφηνε ἀπὸ κοντὰ του τὸ παιδάκι. Τὴν νύχτα, σὰν ζυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὕπνον του γλυκόν. Καὶ τὴν αὐγὴν παράστεκε στὸ ζύπνημά του πρόσχαρον. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὄρεξί του ἄλλαζε σκοπὸν κι ἐκεῖνον. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ - ἄλλο ἀγάπης γέννημα - γινόταν χαμόγελον καὶ χὰδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρήνος τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζί μετὸ παιδί. Τὰ ἔτρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάννας ἢ ἀγάπης μετὸ φιλί καὶ μετὸ γάλα της.

Ἄφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἄτολμοι στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μετὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παιδιοῦ· κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς ἔκανε δικές του. Καὶ βότανα τὶς ἔκανε καὶ φίλτρα στὸ γλυκόν του σύντροφο. Τόσες αὐτὸ τοῦ ἔβρισκε παρηγοριές, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ ἔλεγε ἀκόμα τὸν κρυφὸ καημὸν του, πού κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε.

Καί μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ ἔχυνε τὸ βάλσαμο μέσ' στὴν καρδιά. Μάντευε τοῦ νοῦ του τὶς λαχτάρες, πρὶν ὁ ἴδιος τὶς νοιασθῆ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφά, ποῦ τοῦ φανέρωνε. Καί γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρὸ.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

« Λόγοι κι ἀντίλογοι »

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἣτις ὅσον ὑψηλότερα αἶρει τὴν κεφαλὴν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσοσιν βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν δῦται, οὐδὲ μαργαρίται ἤθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξεν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατεῖχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχημηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπειχεν ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχεν ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἡ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

« Ἔργα », τ. 7ος

Ἐμμανουὴλ Ροῖδης

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναϊότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλὰ σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δέν δικάει ν' άποχτοϋμε και νά εϋουμε ιδέες. Χρειάζεται δια τή στερεώσί τους εις τὸ πνευμά μας και νά τές διατυπώνωμε με φράσεις ρητές και γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εις τὴ διατύπωσί τους ξεκαθαρίζονται καλύτερα, γένονται φανερώτερες, ακριβέστερες· κι ἐμεῖς γενόμεστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ἵ φιλάργυρος, μὴν ἠξέροντας νά ἐκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινὴν τους ἀξίαν, ζῆ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλοῦτου.

Ἐπ' ὅσους σὲ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποῦ σὲ γνωρίζει, εἶσαι σὺ.

«Στοχασμοὶ»

Ἄνδρέας Λασκαράτος

5. Θ Ρ Υ Ψ Α Λ Α

Ἵ ἐγωιστῆς ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῆ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλὰ. Ἴσια δὲν εἶναι ἀνάγκη νά κοιτάξῃ. Ἄς προσέξουν οἱ ἄλλοι νά μὴ πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νά αἰσθανθῆ κανεὶς τὴν ἰδική του εὐτυχίαν, πρέπει νά παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέγει τὸ ἐρημοκλήσι εἰς τὸν Χρόνον· πύκνωσέ μου τὶς μυρτίες, ποῦ με ἀγκαλιάζουν, θέριεπέ μου τὴν βελανιδιά, ποῦ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποῦ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποῦ με δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποῦ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχειὸ μου—στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο και τὸ σήμαντρό μου... Ἐτσι θὰ ἔλθῃ κανένας διαβάτης νά ξεκουρασθῆ και ἴσως νά μπῆ και μέσα νά προσκυνήσῃ. Ἐκεῖνο ὅμως, ποῦ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νά χρυσώσης τοὺς τοίχους μου με τὸ χνούδι σου, νά παλιώσης και τὶς εἰκόνες μου· ἔτσι θὰ ῥθῆ και καμμιά καλλιτεχνικὴ ψυχὴ, ἀπ' αὐτὲς ποῦ γνωρίζουν νά προσεύχωνται.

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλου

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἄδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώσῃ δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάσῃ.

Ἀκούμπα, ἂν θέλῃς νὰ βασιτέσῃ.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ' ἄλῳνι φαίνεται.

« Παροιμίαι »

Νικόλαος Πολίτης

ΙΧ. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

Ἡμεθα τότε μιὰ εὐθυμη συντροφιά νέων εἰς τὰ Χανιά, πού εἶχαμε κοινὴν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἵππασίαν. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἓνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερῖκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἓνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περὶχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴν νεανικὴν μας τρέλλαν δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμεν σὰν δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, πού συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἦτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμμιά φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρὰ τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἐπειτα μουσκεμένοι καθὼς ἡμεθα ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸν Καλὲ - Καπτιοὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

Ὅσες φορὲς στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες περνούσαμε ἀπὸ ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατο ν' ἀποφύγωμε. Ἡμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γυιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζε ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανός μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε πού μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πὼς ἔβλεπε καὶ τὸ γυιὸ του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ ἔκανε μεγάλη λύπη. Ἀλλ' ἦτο καὶ καλὸς καὶ εὐθυμὸς ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἐξήντα χρόνια, κι εἶχε κι ἐξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε;

Ἄλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποῖαν ἐφοβούμεθα. Ἄμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμό τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρὰ του στῆθη, πού τὰ ἔχε ἀνοικτά, ὅπως τὰ ἔχαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παρενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στῆθός του, ἔδινε καὶ ἄλλη στὸ στῆθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε: «στῆθος μάρμαρο». Ἀλλὰ τὰ στῆθη τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἢ ἀναπνοὴ μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἰμοπτυσία.

Μιά μέρα ἔρχεται ἡ εἰδήσις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμεθα ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεῖα του. Τὸ χωριὸ δὲν ἦταν μακριὰ κι ἐξεκινήσαμε πεζοί. Μαζί μας ἦρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλῆς. Ὁ Ζαμαλῆς θὰ ἦταν ἐξηνητάρης, ἀλλὰ εἴχαμε μαζί του θάρρος σὰν νὰ 'τονε τῆς ἡλικίας μας, γιατί ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὰ μουστάκια, ποὺ διειτηροῦντο κατάξανθα, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ,τι ἦτο.

Στὸ δρόμο δὲν ξέρω σὲ ποιὸν ἦρθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφώνησαν ὅτι ὁ καταλληλότερος, διὰ νὰ αὐτοσχεδιάσω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον, ἦμουν ἐγώ. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

— Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἐξεφώνησα ποτέ μου λόγο;

— Μήπως ἐμεῖς ἐξεφώνησαμε ;

— Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ ; Ἦτο ἓνας γεωργὸς ἀγράμματος, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πῶς ἦτο καλὸς ἄνθρωπος.

— Αὐτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἶπε ὁ Ζαμαλῆς.

— Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε γιὰ νὰ γεμίσουν ἓναν ἐπικήδειο. Ἄν ἤξευρα τοῦλάχιστον πῶς ἐπολέμησε...

— Θὰ 'χῆ πολεμῆσει ἀμφιβάλλεις ; εἶπε ἓνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λὲς πῶς πολέμησε στὰ 66 ἢ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάστασι τοῦ Μαυρογένη.

— Δηλαδὴ τότε, ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἶπε κι ἐγὼ ὁ Ζαμαλῆς. Δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἡ ἐπανάστασι τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε, χωρὶς ν' ἀνοίξῃ μῦτη;

— Τέλος πάντων, ὡς πῆ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θὰ 'χῆ πολεμῆσει δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιᾷ ἐβγάλαμε ἀγωνιστὴ τοῦ 21 ἓνα γέρο, ποὺ δὲν ἔξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφεκί.

Ὁ νέος ἐκεῖνος εἶχε κάμει στὸ γυμνάσιον στὸν Πειραιᾷ. Καὶ μᾶς διηγῆθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου τὸ βρῆκαν πρόφασιν γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἶπαν λοιπὸν στοὺς καθηγητὰς ὅτι ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεῖα τοῦ κατημένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. Ὁ γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδεια, ἓνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήσῃ ποιήμα· καί, γιὰ νὰ ἔχῃ τί νὰ πῆ, ἐχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ ἱεροῦ Ἁγῶνος.

Και ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ἴδου καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ Ἀγαῶνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξιφός του ἀκόνα.

— Καὶ τὸ μόνον ὄπλον ποῦ εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καη-
μένος ὀμπαρμπά - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε
τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλῆς μᾶς εἶπε:

— Μὰ σὲ κηδεῖα πᾶτε, μωρὲ παιδιὰ, ἢ σὲ γάμο;

— Τί θέλεις, νὰ κλαίμε, ἀπὸ τώρα; τοῦ εἶπεν ἓνας ἀπὸ τοὺς φίλους
μου. Ἔχουμε καιρὸ νὰ κλάψουμε, ὅταν θ' ἀκούσουμε τὸν ρήτορα νὰ
ἐξυμνῇ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετὰν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλῆς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπε-
τάνιου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπ' τὸ σπίτι τὸν νεκρόν.
Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοὶ του μὲ κλάμματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολου-
θήσαμε κι ἐμεῖς. Ἀλλ' εἶχαμε κάνει τόσο κέφι στὸ δρόμο, ποῦ ἔπρεπε
νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερό
ὕφος, ποῦ ταίριαζε στὴν περίστασι. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτομαι
τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατὰφερνα. Ἔστιβα τὸ μυαλό
μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἐτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικη-
δεῖους, ποῦ εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν εὔρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα,
ποῦ δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἀλλ' ἐκεῖνο ποῦ φοβοῦμουν περισσότερο ἦτο ἄλλο. Αἰσθανό-
μουν ὅτι ἡ εὐθυμὴ διάθεσις, ποῦ εἶχα πῆσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνι-
γῆ ὀλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαι-
νόταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμα καὶ τὰ θρηνηλογήματα τῆς χήρας καὶ
τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ
ἐπιστάτης, ποῦ ἀκονοῦσε τὸ ξιφός του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα,
καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, ποῦ ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς
νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη
τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴν μοῦ φύγῃ κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, ποῦ πήγαιναν μαζί
μου. Δὲν μπορῶ. Ἄς μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἄς μὴ μιλήσῃ κανεὶς.

— Τώρα ποῦ τό'παμε στὴν οἰκογένεια;

— Είπατε στήν οικογένεια πώς θά βγάλω λόγο ἐγώ; εἶπα μὲ ἀπελπισίαν.

— Ἄς εἶναι, μ' ἐπήρατε στοῦ λαιμοῦ σας.

— Μὰ γιατί; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλῃς λόγο στα Χανιά; Σ' ἓνα χωριό θά μιλήσης καί θά σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λές ὅ,τι θές, ποιός θά καταλάβῃ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσης καί σὰ βαρεθῆς νὰ λές, ἓνα « αἰωνία του ἡ μνήμη » καί τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἄλλ' ἀφήστε με νὰ συγκεντρώσω τῖς ἰδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θά ἦτο ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσο μικρή, ὥστε ἐσφικτήκαμε σὰ σαρδέλλες γῦρο στὸν πεθαμμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέσι στοῦ ρήτορα νὰ πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θά βγάλω λόγο καί μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καί θαυμασμό. Πρώτη φορά θ' ἀκουότανε λόγος στοῦ χωριό των. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικός καί αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καί μὲ κοίταζε μὲ φθόνον. Καί ἡ μεγάλη σημασία, πού ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, πού ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρύτεραν τὴν εὐθύνην, πού ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καί τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ ῥθε ξαφνικά ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἄλλ' ἐνῶ τὸν ἔβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατᾶνας νὰ μὲ γαργαλᾷ. Καί μοῦ ἐψιθύρισε:

— Γιὰ φαντάσου ἔτσι πού ἔχει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίσῃ νὰ κτυπᾷ γροθιές στοῦ στῆθός του καί νὰ φωνάζῃ: « στῆθος μάρμαρο! ». Γιὰ φαντάσου!

Κῦμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καί μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἔστρεψα ἄλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δυὸ φίλων μου καί δὲν ξέρω γιατί καί αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα στοῦ γέλιο, πού μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ φάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψι γιὰ τὸν πεθαμμένο καί ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἐδάγκασα τὰ χεῖλη μου. Ἦθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, πού γελοῦσε στὴ φαντασία του.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν: ὀρίστε. Ἦτο καιρὸς ν'

άρχισω. Είχα κάτι φράσεις συναθροίσει στο μυαλό μου, ἀλλ' ὅταν μοῦ ἔπαν ν' ἀρχίσω, σκορπίσθηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανό τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. Ἔμεινα ἄφρονος κάμποσα λεπτά, πρὶν μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μοῦ ἔπαν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμή ἀπλωσα τὰ χέρια μου, σὰν ἄνθρωπος πού πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῆ.

Ἐπὶ τέλους κάτι βρῆκα. Ἄρπαξα μιὰ φράσι ἑτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο: « Ἐλιβερόν καθῆκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ... »

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσουμε, ἐμυρμούρισε δίπλα μου ἕνας ἀπ' τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μοῦ ἔκοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, πού ἤθελε καὶ καλὰ νὰ μὲ καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χεῖλή μου. Ἐπειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχῃ καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα πού ἔχασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα:

— Ὁ προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἄνδρείος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του, τὰ ὄρη τὰ ὁποῖα ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωϊκὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ Κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανástασιν, ἥτις ἠνάγκασε τὸν σουλτᾶνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικρὰν ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκει εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν ὁμοεικῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερόν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι ἔτρεμον...

Ἐδῶ ἄλλη διακοπὴ.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐψιθύρισε ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους, ὁ ὁποῖος ἔστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω « σκασμός » ἢ κάτι τέτοιο. Ἐπίγαινα τόσο ὠραία. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ... ἄς ποῦμε, τοῦ βήματος καὶ οἱ ἄκροαταὶ μου, χωρὶς νὰ νοιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χεῖλή μου. Καὶ ἤμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο πού ἔχα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; Ἐπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. Ἄλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποῦ μοῦ ἔφευρεν ἡ διακοπή, ἡ στροφή δὲν ἦτο εὐκολή. Ζεροβήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. « Ὁ προκειμένος νεκρὸς... » ἔπειτα μοῦ ἔρθε μιὰ ἰδέα, ποῦ νὰ μὴ μοῦ ἔρχοτανε νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γυιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἤρχισα νὰ πλέκω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. Ἐπειτα εἶπα :

« Ποία ὀδύνη θὰ διαπεράση ὡς φάσανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακράν σου εὐρισκόμενος θὰ μάθη τὸν θάνατόν σου ! Διατί νὰ μὴ εὐρίσκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνη τὰς τελευταίας σου στιγμάς ; Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς υἱικῆς του ἀγάπης θὰ κατάρθωναν νὰ σὲ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου... ».

Τότε ἓνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἔστεκε πίσω μου, ἔρριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράσι :

— Πὲ πρᾶμμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιὰ.

Πῶς δὲν τρελλάθηκα, θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή ! Ἄλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποῦ μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. Ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχε ὁ ἰδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Ἐσιώπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιὰ ; Ἄλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ ! Μήπως τὰ ἔξερα καλὰ καλὰ ; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— Ὁ Ἀνδρουλιός...

— Ὁ Ἀνδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὁποῖος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίση τοὺς ἡρωικούς ἀθλοὺς τοῦ γενναίου πατρός του...

— Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβουλευς.

— Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος Μαρία...

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : « Μπαμπᾶ μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπῆτι νὰ μὴ σὲ θωρῶ μπλιό !

Αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστασεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ἀκράτητη ὀρμή νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία ! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπὸ του·

– Ὁ Νικόλας... ἡ Γαρουφαλλιά...

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμή στὸν πεθαμμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

– Καὶ τί νὰ εἰπῶ διὰ τὸν Νικόλαον...

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἰπῶ διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὔτε καὶ μ' ἀφῆκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἓνα φύσημα μύτης, ἓνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιατί τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντήλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντήλι, ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἓνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελεῖωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καὶ σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιά νὰ κρατηθῶ. Ἦθελα νὰ πῶ : « Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν », ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαине ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἔτελείωνε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μιὰ πρόφασιν, γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραπροσύνην μου. Ἄλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορίαν καὶ ἄλλοι μὲ θυμό· καὶ μόνον οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιατί εἶχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιὸ καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφασιν, ποὺ ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλῆς βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἢ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα σχημάτιζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

– Μωρὲ βάφεσαι ; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψιν γελοῦσα.

– Δὲ μοῦ λὲς πῶς εἶσαι γιὰ δέσιμο; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλῆς καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντήλι.

Διὰ νὰ σκεπασθῇ τὸ σκάνδαλον ὁ παπαῶς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἴδιαν στιγμή δυὸ χέρια μ' ἔσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἦταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ ἔλεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρταν τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει :

– « Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα ! ».

« Ὅταν ἤμουν δάσκαλος »

Ἰωάννης Κονδυλάκης

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

Ι. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά την παράδοσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δ)βρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἐνοπλοὶ ὅπου ἤθελον, ὁ Ἄλῃ πασᾶς παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τούτων ὁ Κίτσοσ Βότσαρῆσ φεύγων τὴν διώξιν ἤλθεν εἰς τὸ Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων, ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν Ἄλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δ)βρίου εἰς Ἄγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποκρήνου βράχου.

Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεωσ τοῦ Ἄλῃ ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρασ μῆνασ, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἄλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγοῦδι, δεκαπενταέτις θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆσ Γιαννάκη· φονευθέντοσ δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θεῖου τῆσ Νίκζα, πολεμοῦντοσ παρὰ τὸν Ἀχελῶν, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺσ ἐχθροὺσ. Ἄλλὰ κυκλωθεῖσα ὑπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

N. Πολίτησ

Ὅλεσ οἱ καπετάνισσεσ ἀπὸ τὸ Κακοσούλι,
ὅλεσ τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τίσ πᾶνε,
σκλαβώθηκαν οἱ ὀρφανέσ, σκλαβώθηκαν οἱ μαῦρεσ,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στὴ μεσουλά τῆσ σπαθὶ μαλαμα γένιο.
Πέντε Τοῦρκοὶ τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
— Τοῦρκοὶ, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου, —
σέρνω φουσεκία στὴν ποδιά καὶ βόλια στίσ μπαλάσκεσ.
— Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλύτωσε τὴ ζωὴ σου.
— Τί λέτε, μῶρ' παλιότουρκοὶ καὶ σείσ παλιοζαγάρια ;
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰσ τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατά τὴν δεξίωσιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἔγινε λόγος ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸ χωρίον Ρινιάσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἄλλὰ στίφος Ἄλβανῶν, καταφθάσας εἰς τὸ χωρίον τὴν 23ην Δ)βρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τοὺς κατοίκους καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξε, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποίου ἀπόντος ἡ ἥρωική σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλιαν τοῦ Δημουλά, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων τῆς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἄλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα τῆς ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιάν τὸν θάνατον. Πᾶντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον· τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὄσπιν πυρίτιδα εἶχον, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάησαν.

N. Πολίτης

- Ἄχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
 Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι;
 Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται οὐδὲ σὲ χαροκόπι,
 ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.
 Ἄρβανιτιὰ τίς πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν πύργο.
 — Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.
 Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἄρβανιτῶν.
 — Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
 ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.
 Δαυλὶ στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κρᾶζει.
 « Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιά μ', μαζὶ μου ἔλατε »,
 καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιὰ γενῆκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νὰ ἴμουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πήγαίνα τοῦ ψήλου,
 ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι,
 πῶς πολεμαίει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασαῶδες,

- πέφτουν κανόνια στή στεργιά και μπόμπες τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὸν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Καὶ ὁ Μακρῆς τοὺς φώναξε καὶ ὁ Μακρῆς φωνάζει :
- Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα καὶ τὰ βαριά τουφέκια,
καὶ τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεργιά καὶ τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεργιάς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει
καὶ οἱ κλεισμένοι ξώρμησαν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν καὶ τοὺς διαμοιράζουν.
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καὶ ζωντανούς ἀμέτρους
καὶ λίγοι ξεγλυτώσανε πλέοντας μέσ' τὸ αἷμα.

Β'. Π Α Ρ Α Λ Λ Α Γ Α Ι

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ἔσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου
πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερᾶς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν
μητέρα τὸ μόνον ἐπιζῆσαν τέκνον τῆς, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένην
ἀδελφὴν του, κοινότατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης δια-
δεδομένον εἰς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οὔτινες
τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. *N. Πολίτης*

Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε !
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζεις,
στ' ἄστρα καὶ στὸν αὐγερινὸ ἔπλεκες τὰ μαλλιά τῆς !
Προξενητάδες ἦρθαν ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.

- Οἱ ὀχτῶ ἀδελφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωνσταντῖνος θέλει.
Μάννα μου, κι ἂς τὴ δώσουμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα·
στὰ ξένα κεῖ ποὺ περπατῶ, στὰ ξένα ποὺ πηγαίνω,
νὰ ᾄχω κι ἐγὼ παρηγοριά, νὰ ᾄχω κι ἐγὼ κονάκι.
— Φρόνιμος εἶσαι, Κωνσταντῆ, μ' ἄσκημα ἀπιλογήθης.

- Κι ἄ μῶρθη, γυιέ μου, θάνατος, κι ἄ μῶρθη, γυιέ μου, ἀρρώστεια,
κι ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιός πάει νὰ μοῦ τῆ φέρη ;
- Τὸ Θεὸ τοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς Ἅγιοὺς μαρτύρους,
ἄν τύχη κι ἔρθη θάνατος, κι ἄν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστεια,
ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ἐγὼ νὰ σοῦ τῆ φέρω.

- Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα
καὶ μπῆκε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνες ὠργισμένοι
κι ἔπεσε τὸ θανατικὸ κι οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ πεθάναν,
βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
Σ' ὅλα τὰ μνήματα ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
στοῦ Κωνσταντίνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.
- Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,
ὄπου μοῦ τὴν ἐξώρισες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα !
Τὸ τάξιμο πού μοῦ ἔταξες πότε θὰ μοῦ τὸ κάμης ;
Τὸ Θεὸ μοῦ ἔβαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς Ἅγιοὺς μαρτύρους,
ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τῆ φέρης.

- Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τῆ βαρεῖα κατάρρα
ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι
καὶ τὸ φεγγάρι συντρσιφιά καὶ πάει νὰ τῆς τὴν φέρη.
Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστὰ του.
Βρίσκει τὴν κι ἐχτειρίζονταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.
- Ἀπὸ μακριὰ τῆ χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.
- Αἴντε, ἀδελφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάνα μας νὰ πᾶμε.
- Ἀλλοίμονο, ἀδελφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτη ἡ ὥρα ;
Ἄν ἴσως εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ νὰ ῥθω
κι ἄν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νὰ ῥθω.
- Ἐλα, Ἄρετῆ, στὸ σπῆτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἄν εἶσαι.
Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

- Στὴ στράτα, πού διαβαίνανε, πουλάκια κελαηδοῦσαν,
δὲν κελαηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰν χελιδόνια,
μόν' κελαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.
« Ποιός εἶδε κόρη νόμορφη νὰ σέρνη ἀποθαμμένους ! »
- Ἄκουσες, Κωνσταντίνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια !

- Πουλάκια εἶναι κι ἄς κελαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε.
 Καί παρεκεῖ πού πήγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε:
 « Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο μεγάλο,
 νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμμένους !
 — Ἄκουσες, Κωνσταντῖνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
 πῶς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμμένους !
 — Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.
 — Φοβοῦμαι σ', ἀδελφάκι μου, καὶ λιβανιές μυρίζεις.
 — Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἀἰ-Γιάννη
 κι ἐθύμισέ μας ὁ παπαῶς μὲ περισσὸ λιβάνι.
 Καὶ παρεμπρὸς πού πήγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε.
 « Γιὰ δὲς θάμμα κι ἀντίθαμμα, πού γίνεται στὸν κόσμο,
 τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ἀποθαμμένους ; »
 Τὰ ἔκουσε πάλι ἡ Ἄρετὴ κι ἐρράγισε ἡ καρδιά της.
 — Ἄκουσες, Κωνσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
 — Ἄφησ', Ἄρέτω, τὰ πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂν θέλ', ἄς λέγουν.
 — Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου, καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
 καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιὰ καὶ τ' ὄμορφο μοιστάκι ;
 — Ἐχω καιρὸ π' ἀρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιὰ μου.
 Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.
 Βαριὰ χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπὸ μπροστὰ της χάθη.
 Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.
 Κινάει καὶ πάει ἡ Ἄρετὴ στὸ σπίτι μοναχὴ της.
 Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμμένα,
 βλέπει τὸ μπάλσαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,
 βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα του χορτάρια φυτρωμένα,
 καὶ τὰ πορτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.
 Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν.
 — Ἄν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχθρὸς μου, φύγε,
 κι ἂν εἶσαι πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
 κι ἡ δόλια ἡ Ἄρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.
 — Σήκω, μαννούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκειά μου μάννα !
 — Ποιὸς εἶν' αὐτός, πού μοῦ χτυπάει καὶ μὲ φωνάζει μάννα ;
 — Ἄνοιξε, μάννα μου, ἄνοιξε, κι ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἄρετὴ σου.
 Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Δημοτικὸν

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

« Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστά ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφωτα τῆς Ἑλληνικῆς εὐαισθησίας προϋόντα, κινοῦσι τὸν θαυμασμόν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελεύουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηγηνισμένων ἡμῶν τεχνουργημάτων ».

Σπύρος Ζαμπέλιος

Ποιὸς ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ραίση,
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερό καὶ παραπονεμένο·
μὴδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μὴδ' ἀπὸ παντρεμμένες,
τοῦ Χάρου ἢ μάννα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

« Πόχουν παιδιά, ἄς τὰ κρύψουνε κι ἀδέρφια, ἄς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἀντρες,
γιατὶ ἔχω γυιὸ κυνηγητὴ, γιατί ἔχω γυιὸ κουρσάρο·
οὔλο τίς νύχτες περπατεῖ καὶ τίς αὐγὲς κουρσεύει
κι ὀπῶβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὀπῶβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὀπῶβρη κι ἕνα μοναχό, κεῖνον τὸν ξεκληρίζει ».

Μὰ νὰ τον καὶ κατέβαινε στοὺς κάμπους καβαλλάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στιλέττα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στιλλέτα τὰ 'χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

* * *

—'Ηλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστὴ μου,
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴ τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες ;

—'Εψὲς προχτὲς τὴν εἶδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράϊ.
'Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμὶ κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε
κι ἔτρέχαν τὰ ματάκια της σὰ μαρμαρένια βρῦσι
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα της σὰ μῆλο μαραμένο.
Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
μάϊτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάϊτε σὲ καλντιρίμι,

- μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιὰ ἔπεσε κι ἔρραϊστη·
τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει:
- Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
καὶ τρέχουν τὰ ματάκια σου σὰ μαρμαρένια βρύσι ;
Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάμμα σου νὰ στείλω νὰ τὴ φέρω ;
 - Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάμμα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.
 - Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;
 - Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,
μόν' μὲ πονεῖ ὄχ τὸ σπίτι μου κι ὄχ τὸν ἀπάνω κόσμο.
 - Ἄ σὲ πονῆ ὄχ τὸ σπίτι σου, πλιά δὲν τὸ ματαβλέπεις.
-

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

182³

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

- 1
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόφι
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι,
ποῦ μὲ βιά μετράει τὴ γῆ.
- 2
Ἄπ' τὰ κόκκοιλα βγοιμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ, χαῖρε, Ἐλευθεριά !
- 3
Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπολή
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
« ἔλα πάλι » νὰ σοῦ εἰπῆ.
- 4
Ἄργει νὰ ἴθι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὄλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ἴσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.
- 5
Δυστυχῆς ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε, νὰ λές
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγῶντάς τα νὰ κλαῖς.
- 6
Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπησε τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά
- 7
κι ἔλεες « πότε, ἄ ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἔρμιές ; »
Καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές !
- 8
Τότ' ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μέσ' στὰ κλάηματα θολο
καὶ εἰς τὸ ροῦχό σου ἔσταζ' αἶμα,
πληθὸς αἶμα ἑλληνικό.
- 9
Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρευῆς εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.
- 10
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχὴ·
δὲν εἶν' εὐκολες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεῖα τὲς κουρταλῆ.
- 11
Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια,
ἄλλ' ἀνάσασιν καμμιὰ·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.
- 12
Ἄλλοι, ὦιμέ ! στὴ συμφορὰ σου,
ὅπου ἐχαίροντο πολὺ,
« σῦρε νὰ ἴβρης τὰ παιδιὰ σου,
σῦρε », ἐλέγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει όπίσω τὸ ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι,
πού τῆ δόξα σου ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότατη σοῦ γέρνει
ἢ τρισάθλια κεφαλή,
σὰν φτωχοῦ πού θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωή.

15

Ναί: ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μὲ ὄρμη,
πού ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τὴν νίκη ἢ τὴν θανή!

16

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ, χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τὴν ὄρμη σου
ὁ οὐρανός, πού γιὰ τὸ ἔχθρους
εἰς τὴν γῆ τὴ μητρική σου
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε καὶ ἐχύθη
καταχθόνια μιὰ βοή
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἢ φωνή.

19

Ὅλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετῶντάς σε θερμὰ
καὶ τὰ στόματα ἐφωνάξαν
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ Ἴονίου καὶ τὰ νησιά
καὶ ἐσηκώσανε τὰ χέρια,
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21

μ' ὄλον πού' ναι ἄλυσωμένο
τὸ καθένα τεχνικά
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψεύτρα Ἐλευθεριά.

22

Γκαρδιακὰ χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ
καὶ τὰ σίδερα ἐνθυμήθη,
πού τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23

Ἄπ' τὸν πύργο του φωνάζει
σὰ νὰ λέη « σὲ χαιρετῶ »
καὶ τὴ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ Ἴσπανό.

24

Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τὸ θηρίο καὶ σέρνει εὐθὺς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τὸ ὄργῆς.

25

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πὼς τὰ μέλη εἶν' δυνατὰ
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κῦμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἄετοῦ,
πού φτερά καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἴταλοῦ.

27

Καί σ' ἔσέ καταγυρμένος,
γιατί πάντα σέ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
νά σέ βλάψη, ἄν ἤμπορῇ·

28

Ἄλλο ἐσύ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θά πρωτοπᾶς·
δὲν μιλεῖς καί δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισιές, ὅπου ἀγροικᾶς.

29

Σὰν τὸ βράχο, ὅπου ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ
νά τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνιαν κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὦ, δυστυχιά του,
ὅποιον θέλει βρεθῆ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκείνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο π' ἀνανογιέται
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ.

33

Τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά
καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά.

34

Ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασες καὶ σύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νά τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὁπῶς νικεῖ
καὶ ἄς εἴν' ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμια χλαλοῖ.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν,
γιὰ νὰ ἰδῆς πὼς εἴν' πολλὰ·
δὲν ἀκοῦς, ποὺ φοβερίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιά ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποῦ θὲ νά' βρη ἢ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί ;
Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41

Μέτρα... εἶν' ἄπειροι οἱ φευγαῖτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν
τὰ λαβώματα στήν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43

Ἀποκρίνονται καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριά
ἀπὸ ράχι ἐκεῖ σὲ ράχι
ἀντιβούτζε φοβερά.

44

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

Ἄ! Τί νύχτα ἦταν ἐκείνη,
πού τὴν τρέμει ὁ λογισμός;
Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θανάτου πικρός.

58

Τότε αὐξαίνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
τοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὄλοι ἀπάνου κάτου,
κάθε κτύπημα πού ἐβγή
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρεεῖ·
λὲς καὶ ἐκείθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μῖσος, πού τὴν καίει,
πολεμάει νὰ πεταχθῆ.

61

Τῆς καρδιάς κτυπίες βροντᾶνε
μέσ' στὰ στήθια τοὺς ἀργὰ
καὶ τὰ χέρια, ὅπου χουμᾶνε,
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι
οὐδὲ πέλασ οὐδὲ γῆ.
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνητα καὶ ἡ ζάλη,
πού στοχάζεσαι μὴ πῶς
ἀπὸ μιὰ μεριά καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἕνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀτελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές!
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές.

65

καὶ παλλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλά
καὶ μὲ ὀλόσχιστα κρανία,
σωθικὰ λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμμιά δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγῆ.
Πᾶνε πάντα ἐμπρός! ὦ, φθάνει,
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφῆνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
πάρεξ ὅταν ξαπλωθῆ ;
Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

74

Ἐπὶ τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε ! ὦ, χαῖρε ! Ἐλευθεριά !

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοὺ καὶ οἱ κάμποι·
δὲν λάμπ᾽ ἥλιος μοναχά,
εἰς τοὺς πλάτανους δὲν λάμπει
εἰς τ᾽ ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα
τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί.

77

Τρέχουν ἄρματα χιλιάδες,
σὰν τὸ κῦμα εἰς τὸ γιαλό·
ἀλλ᾽ οἱ ἀνδρεῖοι παλληκαρᾶδες
δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

ὦ, τριακόσιοι ! σηκωθῆτε
καὶ ξανάλθετε σὲ μᾶς·
τὰ παιδιὰ σας θέλ᾽ ἰδῆτε
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται
καὶ μὲ πάτημα τυφλό
εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
κι ὅλοι χάνονται ἀπ᾽ ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
πείνα καὶ θανατικό,
ποὺ μὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου
περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
ἀπεθαίνανε παντοῦ
τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
ποὺ ὅ,τι θέλεις ἠμπορεῖς,
εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
ματωμένη περπατεῖς !

83

Στῆ σικιά χεροπισσμένες,
στῆ σικιά βλέπω κι ἐγὼ
κρινοδάχτυλες παρθένες,
ὅπου κάνουμε χορό.

84

Στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν
ώραῖα μάτια ἐρωτικά
καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
μαῦρα, ὀλόχρυσα μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει,
πὼς ὁ κόρφος κάθε μιᾶς
γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθερίας.

86

Μέσ᾽ στὰ χόρτα, στὰ λουλούδια
τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ :
φιλελεύθερα τραγοῦδια
σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

'Απ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ, χαῖρε, Ἐλευθερία !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ·
μέρα ποῦ ἀνθισαν οἱ λόγγοι
γιά τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ ἦλθ' ἐμπρὸς λαμποκοπῶντας
ἡ θρησκεία μ' ἕνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινῶντας,
ὅπου ἀνεί τὸν οὐρανό,

90

« σ' αὐτό », ἐφώναξε, « τὸ χῶμα,
στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθερία »
καὶ φιλῶντάς σου τὸ στόμα
μπαίνει μέσ' στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν Τράπεζα σιμῶνει
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνό
γῦρο γῦρό της πυκνώνει,
ποῦ σκορπáει τὸ θυμιατό.

92

'Αγροικáει τὴν ψαλμωδία.
ὅπου ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἀγίους ἐμπρὸς χυτή.

93

Ποιοίειναι αὐτοὶ ποῦ πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή
κι ἄρματα, ἄρματα τaráζουν ;
'Επετάχθηκες Ἐσού.

94

Ἄ ! τὸ φῶς, ποῦ σὲ στολίζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολή
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τὴ γῆ.

95

Λάμπιν ἔχει ὄλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός.
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι
κι ὄλα γῦρό σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἄφοκρασθῆτε.
« Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, ὠμέγα ἐγώ.
» Πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
» ἐσεῖς ὄλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

» Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
» ποῦ μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ,
» κείνη ἢ κάτω, ὅπου σᾶς ἔχω,
» σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100

» Κατατρώγει ὡσὰν τὴ σχίζα
» τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
» χῶρες, ὄρη ἀπὸ τὴ ρίζα,
» ζῶα καὶ δέντρα καὶ θνητούς,

101

» καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει
» καὶ δὲν σῶζεται πνοή,
» πάρεξ τοῦ ἀνέμου ποῦ πνέει
» μέσ' στὴ στάχτη τὴ λεπτή ».

102

Κάποιος ήθελε έρωτήσει :
του θυμού του είσαι έδελφή ;
Ποίος είν' άξιος νά νικήση
ή με σέ νά μετρηθή ;
.....

105

Κακορρίζικοι, ποϋ πάτε
του 'Αχελώου μέσ' στη ροή
και πιδέξια πολεμάτε
άπο την καταδρομή

106

ν' άποφύγετε! Το κύμα
έγινε όλο φουσκωτό·
έκει εύρήκατε το μνήμα,
πριν νά εύρητε άφανισμό.

107

Βλασφημεί, σκούζει, μουγκρίζει
κάθε άρρυγγας έχθροϋ·
και το ρεύμα γαργαρίζει
τές βλασφήμιες του θυμού.

108

Σφαλερά τετραποδίζουν
πληθος άλογα και όρθά
τρομασμένα χλιμιντρίζουν
και πατούν εις τα κορμιά.

109

Ποίος στον σύντροφον άπλώνει
χέρι, ώσαν νά βοηθηθή·
ποίος τή σάρκα του δαγκώνει,
όσο ποϋ νά νεκρωθή.

110

Κεφαλές άπελπισμένες
με τα μάτια πεταχτά,
κατά τ' άστρα σηκωμένες
για την ύστερη φορά.

111

Σβήεται αύξάινοντας ή πρώτη
του 'Αχελώου νεροσυρμή —
το χλιμίντρισμα και οί κρότοι
και του ανθρώπου οί γογγυσμοί.
.....

122

Σε γνωρίζω άπο την κόφι
του σπαθιοϋ την τρομερή,
σε γνωρίζω άπο την όφι,
που με βιά μετράει τή γή.

123

Εις αύτην είν' ξακουσμένο,
δέν νικέσαι έσύ ποτέ.
'Όμως, όχι, δέν είν' ξένο
και το πέλαγο για σε.

124

Το στοιχείον αύτο ξαπλώνει
κύματ' άπειρα εις την γή,
με τα όποια την περιζώνει
κι είναι εικόνα σου λαμπρή.

125

Με βρυχίσματα σαλεύει,
που τρομάζει ή άκοή·
κάθε ξύλο κινδυνεύει
και λιμιώνα άναζητεί.

126

Φαίνεται' ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμπιμο τοῦ ἡλιοῦ
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότετου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικιέσαι, εἶν' ἄκουσμένο,
στὴν ξηρὰ ἐσὺ ποτέ.
"Ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμῶντας ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυσὸ μεγάλα σὲ θωρῶ
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξάνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντὴ
καὶ τὸ πέλασο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχου,
ποῦ σὲ πέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόμεσαν οἱ φίλοι
μὲ τσ' ἐχθροὺς τοὺς τῆ Λαμπρῆ
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κεῖς τὲς δάφνες, ποῦ ἐσκορπίστε,
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ
καὶ τὸ χέρι, ὅπου ἐφιλήστε,
πλέον, ἄ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

"Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμμένος
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ὡσὰν νὰ ἔτανε φονιάς.

136

Ἐχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα,
π' ὤρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἷμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θεὸς νὰ ξαναβγῆ

137

ἡ κατάρρα, ποῦ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ,
εἰς ὁποῖον δὲν πολεμήση
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴν γῆ
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἐ καρδιὰ συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάχτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρο εις τὴν Εὐρώπη
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχία·
 προσηλώνεται κατόπι
 στήν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾷ :

141

» Παλληκάρια μου ! οἱ πολέμοι
 » γιὰ σᾶς ὅλοοι εἶναι χαρὰ
 » καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
 » στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

» Ἄπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
 » κάθε δύναμι ἐχθρική,
 » ἀλλ' ἀνίκητη μιὰ μένει,
 » πού τες δάφνες σας μαδεῖ.

143

» Μία, πού, ὅταν ὡσὰν λύκοι
 » ξαναρχόστανε ζεστοί,
 » κουρασμένοι ἀπὸ τὴν νίκη,
 » ἄχ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

» Ἡ Διχόνοια, πού βαστάει
 » ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή,
 » καθενὸς χαμογελάει
 » « πὰρ' το », λέγοντας, « καὶ σύ ».

145

» Κεὶ τὸ σκῆπτρο, πού σᾶς δείχνει,
 » ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά.
 » Μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
 » εἰς σὲ δάκρυα θλιβερά.

146

» Ἀπὸ στόμα, ὅπου φθοναίει,
 » παλληκάρια, ἄς μὴν ἴπωθῆ
 » πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 » τοῦ ἀδερφοῦ τὴν κεφαλή.

147

» Μὴν εἰποῦν στοχασμό τους
 » τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
 » Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσά τους,
 » δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά.

148

» Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
 » ὅλο τὸ αἷμα, ὅπου χυθῆ
 » γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
 » ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμῆ.

149

» Στὸ αἷμα αὐτό, πού δὲν πονεῖτε,
 » γιὰ πατρίδα, γιὰ θρησκεία
 » σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
 » σὰν ἀδέρφια γκαρδιακά.

150

» Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
 » πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
 » πάντα ἢ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
 » πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

» ὦ! ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία !
 » καταστῆστε ἓνα σταυρὸ
 » καὶ φωνάζετε μὲ μία :
 » Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

» Τὸ σημεῖο, πού προσκυνᾶτε,
 » εἶναι τοῦτο καὶ γι' αὐτὸ
 » ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
 » στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρό.

154

» Ἐξ αἰτίας του ἐσπάρθη, ἐχάθη
 » αἷμα ἀθῶο, χριστιανικό,
 » πού φωνάζει ἀπὸ τὰ βᾶθη
 » τῆς νυκτός : Νὰ ἴδικηθῶ.

155

» Δέν ἀκοῦτε σείς, εἰκόνες
 » τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή ;
 » τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
 » καί δέν ἔπαψε στιγμή.

156

» Δέν ἀκοῦτε ; εἰς κάθε μέρος
 » σάν τοῦ Ἄβέλ καταβοῶ.
 » Δέν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος,
 » πού σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

« Ἄπαντα »

157

» Τί θά κάμετε ; θ' ἀφῆστε
 » νά ἀποκτήσωμεν ἑμεῖς
 » λευθερίαν ἢ θά τήν λύστε
 » ἐξ αἰτίας πολιτικῆς ;

158

» Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
 » ἰδοῦ ἐμπρός σας τὸν Σταυρό,
 » Βασιλεῖς, ἐλάτε, ἐλάτε
 » καί κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ὡς εἰσαγωγὴν παραθέτομεν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ « Προλεγόμενα » τοῦ Ἰακώβου Πολυλά καὶ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὕστερα ἀπὸ ἀθάνατα ἀνδραγαθήματα ἐκόντευε νὰ καταποντισθῆ ἀπὸ τὲς ἄγριες καὶ πολυάριθμες δυνάμεις τοῦ βαρβάρου. Ὁ ἠρωϊσμός μὲς τὰ βάρη τῆς συμφορᾶς, ἄκρος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, ἀντικτυποῦσε εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητῆ μας· καὶ βέβαια αὐτὸς δέν ἤμποροῦσε νὰ εἶναι ὁ ὕστερος εἰς τὸ νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὴν ὑψηλὴ πολυθρήνητη τραγωδίαν, ὅπου ἐξετυλιζέτο εἰς τὴν ἐκεῖ ἀντίκρου σπεραά.

Ὁ Σολωμός δέν ἐσνηθοῦσε νὰ θεατρίζῃ τὰ ἔθνικά του φρονήματα· ἀλλὰ μὲς τὸ ἄ γ ι ο β ἦ μ α τ ῆ ς ψ υ χ ῆ ς οἰκοδομοῦσε τὴν ἀληθινὴν Ἑλλάδα· αὐτὴ, τὴν ὅποιαν ὁ κοινὸς ἄνθρωπος δέν ἐκαταξιώθηκε νὰ ἰδῆ ποτέ, μὲ ὅσους συμπερασμοὺς κι ἂν μορφώσῃ ἀπὸ τὰ πράγματα, μὲ ὅσα ὀνειράτα κι ἂν γεννήσῃ ἢ ἐπιθυμίαι του, αὐτῆ, πού εἶναι μυστήριον γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα παιδιὰ της, φανερόνεται εἰς τὰ μάτια τοῦ ἔθνικοῦ ποιητῆ μὲ τὰ θεϊκά της γνωρίσματα· καὶ αὐτὸς τὴν ἀναγνωρίζει, καὶ μόνον τοῦτο αἰσθάνεται, ὅτι δέν δύναται

ακέραιην νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃ ἢ φαντασίᾳ του, ἐπειδὴ, καθὼς τοῦ πολυάστρου οὐρανοῦ, ὅμοια καὶ αὐτῆς πολλὰ μέρη φαίνονται καὶ μέρ' εἶναι κρυμμένα. Τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον ὁ Σολωμὸς μὲ ποιητικὸν τρόπον ἀρχέτυπον ἠθέλησε, ἂν δὲ σφάλλω, νὰ συμβολοποιήσῃ εἰς τοὺς ἀθάνατους ἐκείνους στίχους, ἦταν πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς μὲ ἀκλόνητο θάρρος ἐπίστευε, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀπλῆ φράσι, ἢ ὁποῖα σφύζεται εἰς ἓνα του ἰδιόγραφου : *κλεισε μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ αἰσθανθῆς μέσα σου νὰ λαχταρίζῃ κάθε εἶδος μεγαλείου.*

« Ἡ ψυχὴ », λέγει ὁ Σίλλερ, « τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα » της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὕρισκε ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασίαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγουμε εἰς τὸν ἀκαταμάχητον πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς » σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων.

« Ἀλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώσῃ τούτη » ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴν μας φύσι, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ » συναίσθησι τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο τι παρὰ μὲ τὸ πάθος. » Ἡ ψυχὴ κοινὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόπο· μίαν αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῆ εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἄκρας ἐνεργείας καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἠξεύρει νὰ γεννήσῃ ἓνα ὑψηλό ».

Τέτοια ἦταν ἡ θέσι, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔσται ὁ Σολωμὸς τοὺς ἑλεύθερους πολιορκημένους, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐν ταύτῳ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τὴ σφοδρότητα.

Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ θεοῦ πλάσματος ἀνάγκασε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάζῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ τὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπη, τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς δόξας, τὴν φιλοζωΐαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως, τὴν ὥρα « ὅπου

θανάτου σκιά τὰ σκεπάζει» τῶν ἀγωνιζομένων καὶ σύγχρονα νὰ δείξη τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια. Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ τὸν γυναικειὸν χαρακτηριστήρα.

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὑψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τοὺς τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρουσιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερον καὶ τερπνότερον γέννημα τῆς φύσης, φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότερον ἀέρα, ἐπεὶ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμη δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα καταφρονεῖ τόσο τὴν ἀντίστασίν του, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλεον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνδρεία τους καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

Οἱ « Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι » εἶναι τὸ ἔργο, ποῦ τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμὸς. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζῃ μαζί μὲ τὸ πέσιμον τοῦ Μεσολογιοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεσίν του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούργιο μέτρο.

Οἱ « Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι »μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείσῃ ὅ,τι ἀνώτερον ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρύσῃ στὴ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. « Σκέψου βαθιά », λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, « καὶ σταθερὰ (μιά φορά γιὰ πάντα) τὴ φύσιν τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσῃς τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικώτερον καὶ ὑψηλότερον περιεχόμενον τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις ».

Ἄν ὁ Σολωμὸς ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο κατὰ πῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε στὸν κόσμον τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους μὲ πλοῦσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα

τῆς τέχνης ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ ἀντικρύσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθεῖα καὶ πλατεῖα σύλληψί του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράγματα νοιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψι καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίστασι καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ἔξοδος τῶν πολιορκουμένων τοῦ Μεσολογγοῦ κάνουν τὴν ὑπόθεσι τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὄλου τοῦ ἀγῶνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὑμνο. Ὅμως ποῖα διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο. . .

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἄρκετὰ πονέσει μαζὶ μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε ἄρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρίσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἄρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωσι τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸν Ὑμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἓνα ἐξωτερικὸ περιστατικὸ, στὸ βάθος δείχνονται ὑπέρτατη ἔκφρασι τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρια τοῦ Σολωμοῦ, νὰ πλησιάσῃ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγοῦ καὶ νὰ γίνῃ ἓνα μαζὶ τους. . . .

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβραζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἓνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδός του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἓναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίζῃ ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητῆς. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ έ λ η σ ι.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ της : θ έ λ η σ ι σημαίνει χ ρ έ ο ς , θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμῆ, ποὺ ἐλαττωθῆ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησί του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀγίασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιὰτὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιὰτὶ μπορεῖ στὴ γλῶσσά του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμῶντας», ὄρκο ποὺ θὰ

τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴν του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πὼς οἱ ψυχὰς ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἄγιες.

Ἔτσι κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγοῦδι τῶν « Ἐλευθέρων πολιορκημένων » τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει κι ἀπὸ τὰ συντρίμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκρισι, πού ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα, πού τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ : ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμὸς, κάτι, πού ὁ θάνατος δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ πάρῃ — κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἔ λ η σ ί του.

Ὅμως ἐκεῖνος θ ἔ λ ε ι, πού εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέλησι σημαίνει χρέος. Ἀπόδδειξι οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγιοῦ. Θ ἔ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἄ λ η θ ι νὰ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ρ ὀ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκρισι, πού ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές : « ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίνη ». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμὸς μὲ τὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κείνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

Σχεδιάσμα Β'

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει.
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπειρὶ κι ἡ μάννα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάννα μνέει.

Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει :
« ἔρμω τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἴγῳ στὸ χέρι ;
ὀπού σὺ μοῦ ἴγινε βαρὺ κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρι ».

Ἡ ζωὴ, πού ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς ἀναβρῦζοντας ὁλοῦθε νέα λαχταριστὴ, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα ἡ ζωὴ ἀκέραιη ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη θέλει νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανὸς συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὅποια πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύσι στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, πού τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴν χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

Ὁ Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ' ἄρματα σὲ κλειοῦνε.
Λευκὸ βουνάκι, πρόβατα κινούμενο, βελάζει,

καὶ μέσ' στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι
 κι ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
 Καὶ μέσ' τῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' ἄσπouδα,
 ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
 πού εὐώδισσε τὸν ὕπνο τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
 τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὦρα γλυκειά κι ἐκείνο.
 Μάγεμμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιά καὶ χάρι,
 ἢ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
 μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
 ὅποιος πεθάνη σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει.
 Τρέμ' ἢ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγοῦδι τῆς ἀνοιξης, ὅπου κινδυνεύει νὰ ξυπνή-
 ση εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ λιγοστέψη ἢ
 ἀντρέια τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρᾶζοντας τοὺς ἄλλους εἰς
 συμβούλιο καὶ ἡ σβησμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆ-
 θός του, φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, παρακινεῖ ἕναν Ἀράπη νὰ κάμῃ
 ὁ, τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4-12

« Σάλπιγγα κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ βία,
 γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρέια ».
 Χαμένη, ἀλλοίμονο, κι ὀκνή τῇ σάλπιγγα γροικαί·
 ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ' ἠχῶ ξυπνάει ;
 Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
 κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
 καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,
 τ' ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχῆς γιομάτο,
 βαρῶντας γύρου, ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,
 τὸν ὁμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
 τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμεν' ἄστρο,
 τρανὴ λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο.

 Κι ἀνθίζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὄλα τὰ πλούτια πού 'χε.
 Ἡ δύναμί σου πέλαγο κι ἡ θέλησί μου βράχος.

Σχεδίασμα Γ'

Ἐπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τῇ μαύρῃ πίσσα·

ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
 ὁ στυλὸς φανερώνεται μὲ κάτου μαζωμένα
 τὰ παλληκάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τῆ σημαία,
 ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸν Σταυρὸν ἀπλώνει
 παντόγυρα στὸν ὄμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
 κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χειροκροτοῦσε·
 κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε
 κι ἐσκορπὰ τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης.
 «Ὄμορφη, πλούσια κι ἀπαρτη καὶ σεβαστὴ κι ἀγία».

Ὁ Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη
 κι ἡ φύσις ἤϊρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκεῖα τῆς ὥρα
 καὶ μέσ' στὴ σκιά, ποὺ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιές καὶ μόσχους,
 ἀνάκουστος κελαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.
 Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα
 χύνονται μέσ' στὴν ἄβυσσο τῆ μοσχοβολισμένη
 καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο τῆς κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους
 κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλοῦτια τῆς πηγῆς τους,
 τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
 Ἐξ' ἀναβρῦζει κι ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κῦμα.
 Ἄλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο,
 ἀκίνητ', ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο,
 μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
 ποὺ 'χε εὐωδιάσει τὸ ὕπνου τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
 Ἄλαφροῖσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί 'δες:
 «νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!»
 χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
 οὐδ' ὅσο κἀν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο, π' ἀσπρίζει μέσ' στὴ λίμνη,
 μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι
 κι ὄμορφη βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

« Ἀπαντα »

Διονύσιος Σολωμὸς

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

Ἄς μὴ βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύννεφον καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίσῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον,
ποῦ σᾶς σκεπάζει.

Ἄς τὸ δροσίζῃ πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾶ τῆς δάκρυα
ἢ ροδόπειπλος κόρη·
καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρῶνουν
αἰώνια τ' ἄνθη.

Ἦ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ποῦ ἐπέσατε
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
καύχημα νέον.

Ἦ, σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην
καὶ ἀπὸ μυρτιᾶν σᾶς ἐπλεξε
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον ἄλλον.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος
εἶναι φύλλον ἀτίμητον
καὶ καλὰ τὰ κλαδία
τῆς κυπαρίσσου.

Ἀφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ πρόνοος
φύσις τὸν φόβον ἔχυσε
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
καὶ τὴν ἡμέραν·

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσεν
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινὰ·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον·

Ἕλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἕλληνες σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος;

Ὁ γέρον φθονερός
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέπει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὄλην.

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασιλεία κι ἔθνη.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν, ὅπου σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξῃ τὸν δρόμον τοῦ
ὁ Χρόνος τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
παῖσα μητέρα.

« Λύρα »

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱεράν φιλήσειν
κόνιν καὶ εἰπεῖν : Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἡρώων.

Ἄνδρέας Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

1

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

2

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸν ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

3

Καὶ εἰς τὴν σκοτιᾶν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

4

Ἐχάθησαν οἱ πόλεις,
ἐχάθησαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

5

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὄλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

6

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἦφα
κάγκελλα αἱ ὼραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἥλιου ἐκβαίνουν.

7

Χρυσᾶ, φλογώδη καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουν
λάμπουσαι αἱ χαῖται.

8

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ Αὐγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

9

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
 τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
 τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
 τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
 ὄνειρα, σκότος,

10

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
 τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
 τὸν ἀέρα γεμίζουσι
 καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
 ποίμνια καὶ λύραι.

11

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
 ἰδοῦ προβαίνει ὁ μέγας
 λέων, φοβερὸν
 λαϊμὸν τετριχωμένον
 βρέμων τινάζει.

12

Ὁ ἀετὸς ἀφῆνει
 τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
 κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
 τὰ νέφη καὶ τὸν Ὀλυμπον
 ἡ κλαγγὴ σχίζει.

13

Ἔθλιψε τὴν Ἑλλάδα
 νύκτα πολλῶν αἰώνων,
 νύκτα μακρᾶς δουλείας,
 αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα
 τῶν ἀθανάτων.

14

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
 ναὸς ἠρειπωμένος,
 ὅπου οἱ ψάλμοι σιγᾶουσι
 καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
 φύλλα κοιμῶνται.

15

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
 θάλασσαν τῶν ὀνείρων
 ὀλίγαι, ἀπηλπισμένα
 ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσιν
 μὲ δίχως βίαν.

16

Οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
 τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
 τῆς Κυθήρας κυλίουσα
 τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
 οὐρανοδρόμον,

17

ἡ τρίμορφος Ἑκάτη
 ἐθεώρει τὰ πλοῖα
 εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 λάμμοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 διασκορπισμένα.

18

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἐλευθερία.

19

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
εἰς τὰ παραθαλάσσια
κλειστὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
ἄπλωσ' ὀρθή καὶ κλαίουσα
λέγει τοιάδε :

20

— « Ὠκεανέ, πατέρα
» τῶν χορῶν ἀθανάτων,
» ἄκουσον τὴν φωνήν μου
» καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
» τὸν μέγαν πόθον.

21

» Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
» εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
» πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
» σήμερον σὺ βοήθησον,
» δός μου τὸν θρόνον.

22

» Ὄταν τοὺς ἀνόητους
» φεύγω θνητοὺς, μὲ δέχονται
» οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
» ἢ ἔλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
στηρίζεται ὅλη ».

23

Εἶπε· καὶ εὐθύς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
τοῦ ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὑγρά καὶ θεία
πρόφαντος λάμπις.

24

Ἄστράπτουσι τὰ κύματα
ὡς οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀνέφελος,
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
καὶ τὰ πολλὰ νησιά
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

25

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
ἄκουε τῶν πλεόντων
τὸ « ἔια μόλα ».

26

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
πρώρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
εἰς τὸν ἀέρα.

27

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
αὐγερινὰ πετάουσι
τὰ πλήθη τῶν μελίσσω,
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
φυσάη τὸ πνεῦμα·

28

Ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
περιπατοῦν οἱ λέοντες
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων
ἐὰν αἰσθανθῶσιν.

29

Οὕτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

30

Πεφλημένα θρέμματα
ὠκεανοῦ, γενναῖα
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας.

31

Χαίρετε σεῖς, καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,
Ὑδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

32

Κατευοδεῖτε! — ὀρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι, σκορπίσατε,
τὸν στόλον κατακαύσατε,
στόλον βαρβάρων.

37

Ὅθωμανὲ περήφανε,
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

« Λύρα »

33

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνευόντων.

34

Ἦ ἐπουράνιος χεῖρα!
σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
ἰδοῦ πετάουν.

35

Ἴδοῦ κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·

36

καὶ καταπίνει ἢ θάλασσα
τὰ λείψανα τῆς νίκης
ὑψωσ', ὦ Λύρα· ἂν ἦρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Ἄνδρέας Κάλβος

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρή-
την νῆσον Δίαν τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης
Ἀριάδην. Ἐνῶ δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ αἰχμα-
λιώσαντες τὴν κόρην, τὸ ἀπῆλτον πλοῦς μετέφερε, καὶ θέλουσι ν' ἀρπάξουν
τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐπέσει ἀγρίαν λαίλαπα, ἣτις καταπονεῖ
καὶ θάνατον ἐπιφέρει, τῶς ὁποίους τέλος ὁ θεὸς μεταβάλλει
εἰς κύνες, ἐπὶ ἣ Ἀριάδης ἐπιβρονίζεται εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς νεά
θεῖα.

Ἡ μετακλίσις καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοικὴ τοῦ μύθου
καὶ τὰ κρήνην τὴν ὠραίαν εἰκόνα καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀρι-
στοτεχνῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

5

Ἡ δέκασις τοῦ ἀχανοῦς
Αἰγαίου ἰκοιμᾶτο
καὶ ἔπλετες δύο οὐρανοὺς,
ὁ εἰς ἦν ἄντα κυανοῦς,
γλαυκὸς δ' ἄλλος κἀπὸ
πυρρῶν ἀστέρων.

Ἦσαν ὄλκας, οὐχὶ πτηνόν,
ὡς δ' ἔφθασεν πλησίον,
μέγαν ἐφαίνετο βουνὸν
καὶ τὸν ἰστόν του Τυρρηνῶν
καὶ μὲν ἐπισείων.

6

Αἱ διαλείπουσαι τινὰς
τοῦ ἔαρος ἐρύσαν
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντο ὡς σκιαί·
αἱ κορυφαὶ τῶν νηῶν.

Ἦν τὸ κατάστρωμα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἢ πρύμνη·
βῆμα τὴν ἐκρουε βαρὺ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροὶ
καὶ ἑναλίων ὕμνοι.

7

Ἡ δούσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντασκάλασις
ἤκοντιζεν εἰς τὰ κρᾶ,
ὡς ἂν ἐνεμόντο πυρὰ
τὴν πλακά της θαλασσης.

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

4

8

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἐρρίκνου,
τί ἦτον; ὄρνις ἢ ὄλκας,
ἦτις ἐτάνυε λευκὰς
τάς πτέρυγας ὡς κύκνου;

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνὴ
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγασλείου.

9

Χρυσοῦν ἐκράτει ἀφ' ἑνός
περίγλυφον κρατῆρα
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ώραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

10

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἡρέμα
νεῶνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα τῆς πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

11

Ποία ἐντέλεια ! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

12

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χεῖλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοὶ
καὶ μειδιάσασα γλυκὴ
ἡ κορασίς ὠμίλει.

13

— «Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμά μου πῶς τρέμει ;
Εἶσαι ἀνώτερόν τι ὄν ;
Ἄν ἄνθρωπον ἢ ἄν θεὸν
ἀκολουθῶ, εἰπέ μοι ».

14

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν:
— « Θεώρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεώρει ».

15

— « Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοι φύγη ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

16

» Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῆς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,
ἀλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς·
κι ἐμὲ νὰ λησμονήσης ».

17

Ἐν ᾧ δὲ οὔτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλου,
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλου.

18

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο ἰδῶν
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

19

Ἦρπασαν ὄπλα παρευθῦς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς
καὶ ὅ,τι εὗρισκε καθεῖς,
τις κώπην καὶ τις κόντον.

20

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ἀλλ' ἔμεινεν ἀκίνητῶν
μεθ' ὑπερηφανείας.

21

— « Τί θέλετε » ; τοὺς ἐρωτᾷ·
καὶ εἰς αὐθάδης ναύτης
τῷ λέγει : — « Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορνευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

22

» Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
» ταλάντου θὰ πωλήσω
» εἰς τὰς φυλάς τῶν Σικελῶν ».
Ἵδ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν :
« Παράφρονες ! ὀπίσω.

23

» Ληστῶν ἀγέλη εἶσθε σεῖς ». Πίπτουσιν ὕπτιοι, πρηνεῖς
Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἔχώρει ἕκαστος θρασὺς
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

24

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν·
καὶ δι' ἄρμῶν καὶ κάλων
τρίζει τὸ πλοῖον φρικῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραιῶν
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

25

Ἰδοῦ, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν,
ὦ, θαῦμα ! καὶ ὦ, φρίκη !
ὡς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὄρμουν οὐρανομήκη.

26

Νύξ ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἡ ἀστραπή τὸ σκότος
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾷ
λυσσῶν παλαίει νότος.

27

Ὡς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἡ λαῖλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουσ' οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

28

Πίπτουσιν ὕπτιοι, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς
καὶ ὁ βραχίον ἀδρανῆς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

29

Ἄλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ὡς τὸ Ἴον.
Κλίν' ἡ χρυσῆ της κεφαλὴ
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμὸς της δύων.

30

Τὰς ἀνθηράς της παρειᾶς
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῆ χωρὶς χροιάς.
« Μὴ, φίλη », εἶπεν, « ὠχριάς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι ».

31

Καὶ ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

32

Ἡ λαῖλαψ παύει νὰ λυσοῶ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζη.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾷ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾷ
τὰ κύματα κοιμίζει.

33

Ὁ φλοῖσβος μουσικούς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾷ γαλήνη καὶ δειλὴ
ἡ αὔρα παίζουσα φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

34

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωῆν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις καὶ ἦν
χαρὰ ἡ φύσις ὄλη.

35

Αἴφνης ὠγκώθη ὡς μεστὸς
ἐαρινῆς ἱκμάδος
κι ἐρράγη τρίζων ὁ ἴστος
κι ἐξέφυ εὐρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

36

Στεφάνας πλέκουσα πολλὰς
ἠρτήθη εἰς τὰς κεραίας
καὶ εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλὰς
ἐκάμπτετο καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίως.

37

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλῶν
καὶ τὸν ἴστον περικικλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

38

Ἐξαίφνης ρέει ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγῆς.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσμίαις ρέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξύ προσορμίζοντα ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδείαν ὄλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρῆς καὶ ἐνθουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῶ Ναϊάδες καὶ Νηρηίδες φωνάζουν « εὐοῖ, εὐάν ». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταὶ, τρέπονται εἰς φυγὴν διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδνην « πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῆ » ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ πειραταὶ, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφίνας καὶ

σφίζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κύμα.

Ἡ Ἀριάδνη ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου τῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὁμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

39

« Ἦ θέν' ἀπέλθης μετ' ἔμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὁμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῆ ὁ Χάρων.

40

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὄπου τὸ θάλλον θέρος,
ὄπου ὁ ἄδυτος αἰὼν
καὶ ὄπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρωσ.

« Ποιήματα »

41

Ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῆ,
μετὰ τῶν λαμπροτέρων
κι ἡ κόμη αὐτῆ ἢ ξανθῆ
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῆ,
ὡς πλόκαμος ἀστέρων ».

42

Ἡ νέα κόρη ἰλιγγιᾷ,
τῆς γῆς ἐκλείπτ' ἡ θέα,
τὴν περιέβαλε σκιὰ
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ἐπίθεσις τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τῆ Μακεδονία, ὅπου κατὰ συνάντησιν τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῆ ὁ Παρθενών.

‘Ο ποιητής βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικές περιγραφές τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους περνᾷ ὁ Βουλγαροκτόνος μὲ τὸ στρατό του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς σημειώσεις τοῦ ποιητοῦ, διαφορωτιστικῆς γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ ποιήματος :

Σύμφωνα μὲ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκοῦσε τὴ φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ’ ἓνα ἐρειπωμένο μοναστήρι ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἓνα μῆνυμα ὀλόνοιχτο καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένο ἓνα σκελετὸ ἀνθρώπου μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

‘Απὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ τάφου κινήμενοι μαντεύουν, πὼς τὸ σκέλεθρο μὲ τὴ φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορα Βασίλειου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποῦ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανο καὶ στέλνουν ἀγγελιαφόρο, γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγο τὸ μῆνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περὶπαίξιμα πιθανώτατα βαλμένη ἐκεῖ. ‘Η φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεταί φλογέρα συμβολικῆ, μυστηριακῆ, ἐπικῆ. Μιλᾷ, τραγοῦδᾷ, ψάλλει. Κρατᾷ δεμένους μὲ τὴν ἔκστασι τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἔξῃς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῆς φλογέρας μαζὶ ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. ‘Η πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὄνειρου ὄραματικοῦ, ποῦ τὴν ἀποτελοῦν μαζὶ θετικά καὶ μεταφυσικά στοιχεῖα. Στὸ σύνολό του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικολυρικό ἢ καθαρώτερα ἓνας ἐπικός ὕμνος σὰν τοὺς ὀμηρικούς ὕμνους.

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμησι τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεισ’ ἀπὸ τὰ κάστρα κι ἀπ’ τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῆ κι ὅπου περάσῃ. ‘Αποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία, ποῦ ἦταν στὴ Χάρι τῆς ταμένος καὶ νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια στὴν ὑπέριμνη Στρατήγισσα. Δὲ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτεῖες μήτε στὴν ‘Εφθάλφῃ. ‘Ισα τραβᾷ πρὸς τὴν ‘Αθήνα, ποῦ φορεῖ κορώννα τῆς τὸ Βράχο. Λυρική ἀποθέωσι τοῦ Παρθενῶνα.

‘Ο θεῖος Βράχος

‘Εσύ ‘σαι, ποῦ κορώννα σου φορεῖς τὸ Βράχο ! ‘Εσύ ‘σαι, Βράχε, ποῦ τὸ ναὸ κρατᾷς, κορώννα τῆς κορώννας·
Ναέ, καὶ ποιός νὰ σ’ ἔχτισε μέσ’ στοὺς ὠραίους ὠραίῳ
γιὰ τὴν αἰωνιότητα μὲ κάθε χάρι ‘Εσένα ;
Σὲ σὲ ἀποκάλυψι ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ καὶ μουσά·

λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἰδέα τέχνη καὶ ἦρθες
 στὴ χώρα τῆ θαυματουργή, ποὺ τὰ στοχάζεται ὅλα
 μὲ τῆ βοήθεια τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων,
 ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες,,
 κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.

Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτεινὰ μαγνάδια,
 ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,
 ποὺ χέρι δὲν ξεῦφάινει τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φθείρου
 καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ, πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτήκαν
 κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήση,
 στοιχειὰ γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες
 καὶ νέραϊδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.

Ἔτσι καὶ σύ. Οὔτε δύνοσουν ἄλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,
 παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἀυθὸς κι ἡ Ἀθῆνα γλάστρα..
 Στὴν ἴδια γῆ, στῶν ἴδιων σου θεῶν τὸ κατατόπι
 καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, ποὺ στάζαν ἐδῶ κάτω
 καὶ βόηθαγαν τῆ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρώνουν
 οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι ἀνεμῶνες
 κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.
 Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστὸ καὶ σπὸρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
 τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο καὶ πάει τοῦ κάκου ὁ σπὸρος..

Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
 σὰ νὰ τῆ ἔγγιξαν τρίσβαθα τὴν τέλειωσι τοῦ κόσμου,
 μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
 σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμωτόπι
 τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα
 τῆ διαφανάδα τῆ γλαυκῆ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
 Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη,
 γιὰ νὰ χαθῆ στὰ ἀπέραντα, ποὺ μάτι δὲν τῆ φτάνει,
 τὸ πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλὸ καὶ φέρνει.

Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
 καματερὰ ἀνθρωπόμορφα στρωμένα ἀπ' τῆ βουκέντρα:
 φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπότι.

Ἐσένα μὲ τὸ λογισμὸ κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγοῦδι
 σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοί, ἐκεῖ ὅπου
 καὶ ὁ νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς πολιτείας προστάτης.

μέ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε κι ἦταν κι αὐτὸς τραγοῦδι
 καὶ ὁ δαμαστής σου μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστουργὸς σου,
 δίχως νὰ ἰδρῶση νικητῆς, δίχως ἀγῶνα πλάστης.
 Κι ἀκοῦστε ! Πρέπει κι ὁ ἄνθρωπος κάθε φορά, πού θέλει
 νὰ ξαναβρῆ τὰ νιατὰ του, νὰ ῥχεται στὸ ποτάμι
 τῆς ὁμορφιάς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστά τὰ ὠραῖα
 νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβη
 προσκυνητῆς, ἐρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
 Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
 πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σὲ σένα μ' ἕναν ὕμνο,
 μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα, μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
 Ποῦ νὰ τὴν βρῶ καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
 τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχὴ, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
 τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
 θὰ μοῦ τὸ παίξουνε καὶ ποιά πνοὴ θὰ μοῦ κυλίση
 τὸ μυστικὸ σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἶμα,
 γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, πού νὰ τ' ἀξίζη ἐσένα !

« Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ »

Κωστῆς Παλαμᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολυρικοῦ ποιήματος δια-
 κρινομένου διὰ τὴν δραματικὴν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν
 πνοὴν του εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως
 τοῦ 1866, ἣτις ἀποτυχοῦσα εἶχεν ὡς θλιβερόν ἐπίλογον τὴν ἀνατίνα-
 ξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Γαβριήλ.

Ὁ ἀγωνιστῆς Μάνθος πείθει τὴν μνηστὴν του Κρητικοπούλαν Εὐ-
 δοκίαν νὰ φύγη ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῆ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἐνορκον
 ὑπόσχεσιν (ὄρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθοῦν πάλιν
 καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεύεται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρκαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν εἰς τὴν πάλιν ὑπόδου-
 λον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρων ἐκ θλίψεων τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς,
 ὅπου τῆς φανεράνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὅποιον
 τῆς ἀφηγείται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς
 ὄρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκεῖ, πού κάθε σύνεργο ξολοθρεμμοῦ κινουῦσε
 κι ἡ γῆ ἀπ' τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογογοῦσε,
 ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
 μαζώνει αὐτούς, πού γνώριζαν τὸ μέγα μυστικό του,
 καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, πού προφταίνει
 καὶ κράζει ὀλοῦθε γυῖρό του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :

- « Σκορπίστε, ἀδελφια, στὰ κελλιά, παιδιὰ, γυναῖκες, γέροι,
 » ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖό σας χέρι·
 » πλὴν ὅσο ἐμεῖς τὸ χεῖμαρρο τοῦ ἐχθροῦ θεὸ νὰ βαστοῦμε,
 » ξεκουρασμένοι ἀπὸ σᾶς κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
 » μὴ τῆ φωνὴ κανέννας σας ἀκούση τῆς ψυχῆς του
 » καὶ ρίξη βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑφίστου !
 » Ἄλλὰ νὰ φύγη κάμετε κρυφὰ ἀπ' τὸ πίσω μέρος
 » κάθε γυναῖκα καὶ παιδί κι ἀσθενημένος γέρος
 » καὶ βγῆτε σύγκαιρα καὶ σεῖς γιὰ μάχη ἐτοιμασμένοι,
 » μὴ τῆ φυγὴ σας βλέποντας χουμίσουν οἱ ὠργισμένοι! »

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν·
 θαρρεῖς πῶς τὸν ἀπόκρυφο σκοπὸ του ξεχωρίζουν·
 κι οἱ μεγαλόψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν
 τὴν ἴδια τύχη νὰ ἴβρουνε, πού κάπως προμαντεύουν.
 Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνήσκει
 καὶ τόση δύναμι φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
 κι ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι ἀγάλια,
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
 τῆς δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
 σὰν εἰς αὐτὰ, πού γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,
 γιὰτὶ δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος !
 Μόλις ὁ ἠγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδίσει :

- « Τρεχᾶτε » φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήση,
 κοντὰ κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελλί του,
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὀρμὴ μαζί του...
 Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομά μου·
 στρωνάω, κατὰ πῶς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
 καὶ τὸν ἠγούμενο θωροῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,

πού τόσο δέν ξεσπίθιζε, σάν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
 γιατί τὸν εὔρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψι του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν ὄλη.
 Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτω,
 ἂν ἴσως καὶ δὲν ἔτρεχα σάν ἀστραπὴ κοντά του.
 Τὸν ἀνασῆκωσα κι εὐθύς τὸν ὤμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
 καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη :
 — « Προτοῦ », μοῦ λέει, « στὸ σῶμά μου ν' ἀδειάση κάθε φλέβα
 βοήθηθα τ' ἀδύνατο κορμί, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα ».

Μέσ' στὸ χαμῶϊ σάν ἔφθασα κι ὡς μοῦ 'χε παραγγεῖλει,
 τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθεσα σὲ μαρμαρένια στήλη.
 Ἔμειν' ἀκίνητος, βουβός, μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
 ἄργα τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη.
 Ἄχ ! μ' ἐπλακώσανε βαριά τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουμε πέλαο, βουνά, λαγκαδία,
 ὄλα τὰ ἐλεύθερα πουλιὰ στ' ἀέρι σκορπισμένα,
 τίς αὔρες ὄλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ σένα !
 Γιὰ μιὰ στιγμή, πού διάβηκε σάν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
 τὰ χρυσωμένα ὄνειρα τῆς εὐτυχιᾶς μας εἶδα
 καὶ νὰ προφέρω ἤμουν σιμὰ στοῦ νοῦ τὴν ἀντάρα
 γι' αὐτούς, πού μοῦ τὰ σβήνανε, μιὰ τρομερὴ κατάρρα.
 Πλὴν στὸν ἠγούμενο μὲ μιᾶς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
 ἐκεῖ, πού ὀρθὸς βασιότουμε κι ἦταν γιομαῶτος αἷμα,
 ἐκεῖ, πού ὡς μάρτυρας ψηλὰ κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
 τὸ λογισμό του ἐσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,
 τὴ γῆ ξαστόχησα γοργὰ καὶ κάθε της ἀγῶνα,
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας ὁ ἁμαρτωλὸς τὸ γόνα.
 Στὸ θεῖο χλωμὸ του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα
 κι ἐνῶ στά βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγροικοῦσα,
 χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες, τὰ πάντα πλημμυρίζουν,
 σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεριὰ μουγκρίζουν.
 ὦ ! δὲν τοὺς ἄκουσα πολὺ. Τὸ εὐλογημένο χέρι
 στὴν κεφαλὴ μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε σὰ φέρη.
 Καὶ σάν μ' εὐχῆθη, τ' ἄλλο του, πού τὸ δαυλὶ φουχτῶνει,
 « στὴ μαύρη εὐθύς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.

Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι ἀπὸ βροντὲς γιομᾶτο
σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάτω
κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπεσε κάθε ζεστὸ λιθάρι,
ὅπου μὲ μᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμοῦ εἶχε πάρει.
Ἄλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά μὲ τὴν ὄρμη τὴν ἴδια,
μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσὰν τ' ἀποκαΐδια,
σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν κι ἀκόμα
θυμοῦ βλαστήμιες εἶχανε στὸ κολασμένο στόμα.
Σὰν ἡ φωτιά, ποὺ μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἄρπάξει,
γῦρο ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτούς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξει,
κι ἐκεῖ, κατὰ πῶς ἀνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βᾶθη,
μὲ βιὰ στή μάννα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔρριξε κι ἐχάθη.

« Ὁ ὄρκος »

Γεράσιμος Μαρκοράς

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

“Όταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὅπου στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλ’ οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ’ εὐφροσύνη·
ὁ αἰθέρας, ὅπου ἀρχῆθεν ἡ ψυχὴ μου κλίνει,
ἤσυχη ὄρμη, πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἢ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πὼς τὴν χρυσοῦν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,
θαμπὴ στιγμή τὴν ἰλαρὴ μου παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τρυγούδια θεῖα.

« Ἀπαντα »

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ’ ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάϊ
χορταριασμένα κοίτονται. Γελάει
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καὶ λέω πού ἀκόμα ἀπ' τὴν κορφή τοῦ ὠραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωὴ, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατί μ' ἔχει
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύσι,
πού μέσαθε ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα τρέχει.

Ἔτσι κάποιος θεὸς θὰ τό ἔχη ὀρίσει,
Κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τὰ χεῖλη βρέχει,
στὰ γονικά του πλιά δὲ θὰ γυρίση.

« Ἔργα »

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἀνοιξης τ' ἀγέρι
στὴν πλάσι μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σὰ νύφ' ἢ γῆ, πού ἔχει ἀμέτρητα ἄνθη προῖκα,
λάμπει, ἐνῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,
ἐδῶ βουίζει μέλισσα, ἐκεῖ σφῆκα·
τὴ φύσι στὴν καλή της ὥρα εὐρῆκα,
λαχταρίζει ἡ ζωὴ σ' ὅλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιὰ καὶ κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελήδημα ξυπνάει
πόθο στὰ φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα,

νὰ σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἅγιο χῶμα,
νὰ ξαναἰδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,
ὁμορφὴ μου, καλή, γλυκειὰ πατρίδα.

« Ἔργα »

Λορέντζος Μαβίλης

4. ΤΡΕΛΛΗ ΧΑΡΑ

Μέ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια τὰ λουλούδια,
 μέ ξέπλεγα στὶς αὔρες τὰ μαλλιά της
 πετᾶ ἡ τρελλή χαρὰ μέ τὰ τραγούδια,
 παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδια
 τινάζει ἀτ' τὰ πολύχρωμα φτερά της
 καὶ στὰ τετράξανθά της τὰ πλεξούδια
 κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρὰ της δὲν κρατάει στὰ στήθια,
 μὰ ἐκεῖ, πού τρελλὰ κράζει: « τί μοῦ λείπει »,
 νά σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἡ γριὰ ἡ ἡχὼ καὶ τῆς φωνάζει: « ἡ λύπη ».
 εἶμαι γριὰ καὶ ξέρω· μόνον ἂν πάθης
 μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης.

« Σκαρβαβαῖοι καὶ Τερρακότες »

Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ ! ὕμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα.
 Μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μέ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
 Ἄσύμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσί Σε συμφώνως,
 ποικίλαι γλώσσαι χίλιαι ὕμνοῦσί Σε συγχρόνως.
 Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾷς, ἀόριστος ὀρίζεις.
 Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμά σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,
 τὸ ἄπειρον διάστημα τὸ μέγα σου ἀνάστημα
 καὶ ὁ αἰὼν στιγμή σου.
 Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ
 καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσῃ.
 Μὲ πνοὴν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
 καὶ μέ ἓν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανούς.

« Ὁδοιπὸρος »

Παναγιώτης Σούτσος

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας!.. εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι,
ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλοι
καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας
οἱ Ἀρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θείαν
ἕως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίαν
καὶ ἡ αὖρα τοῦ Ζεφύρου
φιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὀμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,
ὁ Ἀλέξανδρος, εἰσῆλθε νικητῆς εἰς Βαβυλῶνα.
Διητήρει αἷματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατρίδα
καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι τροπικοῦ ἔκτεινων,
ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν.
Ὁ δὲ δεῦτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον σουλτάνον
ἐπιστήθιον του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
δέσμιος εἰς νῆσον ξένην,
δέσμιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σούτσος

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ὡ σὺ, ποὺ εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
 δι' ἀμυδροῦ ὄρασαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,
 ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
 χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὖτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
 τὸ ἄκρον τῆς αἰσθητοῦ ἀποτελεῖ τοῦ Πλάστου,
 σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ ποιητοῦ τῶν πάντων
 μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχὰς του.

Ἡ ἄν δὲν εἶν' ἐσθῆς του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
 ἀείροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
 λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πείσμα τῶν βορέων,
 ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἡ ἄν ὁ θόλος οὖτος τοῦ στερεώματός του
 κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
 δὲν εἶναι οὔτ' ἐσθῆς του χρυσεῖ οὔτε βωμὸς του,
 ἀλλὰ σωρεῖα κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου·

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,
 ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
 καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
 ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπὸν, γίγα, ἐπὶ εὐρέων νώτων
 καὶ γαίας καὶ θαλάσσης καὶ λόφους καὶ πεδία
 καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
 πλὴν ποῖα τῶν ἢ τύχη καὶ τίς ἢ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν ;
 γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
 καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουν,
 καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Τίς νόμος τῶν υἱῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;
Ἄγνη ἑλευθερία εἰς τὰς βουλὰς των ἄρχει
ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
καὶ θυμὰ τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενὴς ὑπάρχει ;

Κι ἐνῶ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀπενίξει,
σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὄλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοή καὶ τύρβη τόση,
ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὀρίων,
πέραν δὲ τούτων μένουں νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
καὶ πώποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
ἂν ἔλθῃ νύξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;
εἰς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἐν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ἦ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύοεις
κι εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἄστρον ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδὸν σου διανύεις
καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτὲ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἢ νύξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὡσὰν δειλὴ τις κόρη,
ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρον μὲ συστολὴν προκύπτεις,
γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

Ἄνωνυμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
πλὴν σὺ ἐπανατέλλεις αἰείποτε ὠραῖον
κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις ἄστρον· ὅμως
θὰ ἔλθῃ νύξ, ὀπότεν δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον !

« Ἐωθινὰ μελωδία »

Ἰωάννης Καρασούτσας

8. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
 ὑγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
 κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
 ὡς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
 τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
 ζωὴν εἰς τὴν ζωὴν προσθέτει
 καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

— Ἡ φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα —
 ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
 καὶ καταβάσσα, καταβάσσα
 ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

ᾧ ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
 λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
 ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις ;
 Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος !

.....

Ναί, ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
 εἰς ὄμμα χαίρον ἢ δακρῦον
 ὁμοίαν λάμψιν διαχέεις,
 φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰωνίως
 γλαυκὸν καὶ διαυγές τὸ ὄμμα·
 ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
 εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίστε κοσμηῆται
 μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,
 ἢ γῆ τὰ νέφη τῶ δωρεῖται,
 φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ἢ ἄκτις σου κατοπτεῦει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα ;
Τὸν Λεωνίδα ἀνιχνεύει ;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα ;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μὲ τὴν σιγὴν τῆς ἔρημίας
ἐνοῦται ἡ ἄκτις σου μόνον.

« Ἄπαντα »

Δημήτριος Παπαρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στὴν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σὲ μαντεύω ἐμπρὸς μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένα μέσ' στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμιστο παλάτι,

Ἐ λ λ η ν ι κ ῆ ψ υ χ ῆ,

κόσμος ὁμορφιάς κι ἀλήθειας
στὴν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὁμορφιά κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοί σου μῦθοι.
Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεοὺς σου
τὴ δική σου ἀθανασία,

Ἐ λ λ η ν ι κ ῆ ψ υ χ ῆ.

Δίνεις τήν παντοτεινή σου
 τήν νεότητα στην Ήβη,
 στον Απόλλωνα τὸ φῶς σου
 καὶ στον Ἄρη τήν ὄρμή σου.
 Καὶ τήν αἰθερία σου αἴγλη –
 τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
 ὄνειρο – στην οὐρανία
 ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
 Ἐλληνικὴ ψυχὴ.

Μὲ λαχτάρα σὲ θωπεύω
 στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
 ποὺ κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις
 σὰν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.
 Καὶ σὲ ἀκούω μέσ' στοῦ Ὀμήρου
 τήν ἀθάνατη ἀρμονία,
 μέσ' στὸ πύρινο τὸ κλάμμα
 τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
 Ἐλληνικὴ ψυχὴ.

Ὅταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
 ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
 κι ἴδρωνεν ἀπὸ ἀγωνία
 τὸ θρασύ τὸ μέτωπό της,
 σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
 μέσ' στὰ βάρβαρα της σκότη,
 σέ, τήν βρύσι τῆς σοφίας,
 σέ, τὸν νοῦν τὸ φωτοδότη,
 Ἐλληνικὴ ψυχὴ.

Καὶ φιλόφρωνη κατέβης
 ἀπ' τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
 τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης
 τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
 Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψι
 κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψι νέα

νὰ χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἀγία, τόσο ὠραία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργὰ σου δῶρα,
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὦρα,
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφῆκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἐφυγες, ἀλλ' ἔχει μείνει
ὁ ζωοποιὸς σου σπóρος
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν' ἀνθίσῃ νικηφόρος.
Ἐφυγες. Μ' ἂν τ' ἄρωμά σου
τὸ σκορπιῶς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθειὰ σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Κι ὅλη ἡ ὀμορφιά σου ἐχύθη
μέσ' στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰῶνων μας τῶν στείρων
ὀλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκεῖν' ἡ περηφάνεια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μέσ' στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ' ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

« Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα »

Ἀριστομένης Προβελέγγιος

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγυρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
 στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·
 ἄστρα γινηκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραφα
 κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
 καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβῶρ ὑψώθηκαν ἔμπρός μου·
 οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάρτεξαν·
 γονάτισα στὸν ἴσκιό μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
 στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ καιροί, γυρὸ μου σκλάβες οἱ ὄρες,
 δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 μὰ ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἶσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

ὦ, πρώτη ἐστὶ Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
 μικρὴ εἶν' ἡ ἄρπα, γιὰ νὰ εἰπῆ τὴ νέα μεγαλωσύνη·
 τοῦ Σολομῶντά σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρυσε καὶ ράγισε·
 καινούργια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Πόλη, ἐφτάλοφο ὄραμα,
 κι ἔγινε φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμμα τοῦ Ἰορδάνη,
 τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα
 καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν Ἐμὲ μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτῆς ἦρθα σ' ἐσένα, ἀσύγκριτη
 Ἀθήνα, τῶν ὠραίων πηγῆ, τῶν ἔθνικῶν κορώνα,
 τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ κι ἀπόκοτος ἀψήφησα
 τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μέσ' στὸν Παρθενῶνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἰλαροὺς θεοὺς καὶ στεφανώθηκα
 τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τὴ δάφνη ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
 καί, ὦ! λόγος πρωτογορικός! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφο
 πῆρε τὴν ἄσπρη ὀμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἶδωλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασιχαρα ἔφυγαν,
 ἀλλ' οὔτε πιὰ μεθάει τῇ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
 ἄς λάμπη ἢ μουσικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήση.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς νέα ὡσαννὰ λαχτάρισα·
 σ' ἐσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα,
 σ' ἐσὲ γυρνῶ, Ἰερουσαλήμ, κι ἔνα τραγούδι φέρνω σου·
 εἶναι πλάσμενο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἐλλληνίδα!

« Ἀσάλευτη ζωὴ »

Κωστῆς Παλαμᾶς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία τῇ γῆ
 στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
 τ' ὀλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἢ ὀλόχλωρη λέει τὰ παλιὰ καὶ τ' ἄξια
 τῆς ἀργυρῆς ἐλιάς;
 Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
 τὰ πάθη τῆς καρδιάς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιὲς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὀλόβαθα
 καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθὰ
 τὸ καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμμα
 καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
 στὴν καρποφόρα γῆ
 ἀκόμα ἢ μοῖρα τῆς ὀργῆς, ἢ μοῖρα ὄλων τῶν ὁμορφῶν
 ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! καὶ φέρτε, κελαηδηστέ μας
 τὸ εὐγενικὸ νησί.

Μέσ' στή βαθειά της άγκαλιά μητέρα ή "Ασπρη θάλασσα
νά κρύψη έσέ ζητεί.

Του κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοί τριγυρό σου, ήμεροι
καί βάρβαροι λαοί
σ' είδανε, σ' ώρεχτήκανε και κατá σέ χυθήκανε
καί 'Ασία και 'Αφρική.

Ρωμαίους και Σαρακηνούς, Τούρκους και Φράγκους γνώρισες,
ώ Ροδαφνούσα έσύ,
άπό τή Δύσι ό βασιλιάς κι ό ρήγας σ' έρωτεύθηκαν
άπ' τήν 'Ανατολή.

Κι άπ' τόν καιρό, που σέ ηύρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ώς τώρα, που σοφά .
πατάει σέ σένα ό Βρεταννός, πολλούς άφέντες άλλαξες,
δέν άλλαξες καρδιά.

Κι είναι ή καρδιά σου έσέ πιστή και δίνεις με γητέμματα
και πήραν άπό σέ
μιá ρίζα τá διαβατικά και μοίρανε τ' άλλότρια
δική σου χάρι, ώ, ναί!

Και τήν 'Αστάρτη ξέγραψεν ή θεία ποθοκρατόρισσα,
που γέννησαν οι άφροί,
κι άπό τής Τύρου τó Μεγκάρθ και με τá σπλάχνα σου έπλασες
τόν 'Ελληνα 'Ηρακλή.

Κι άφου πετάξανε οι θεοί και τής Παφίας άπόμεινε
συντρίμματα ό βωμός,
ή Ροδαφνούσá σου έφτασε και γίνηκε τραγούδι σου
και σ' άναψε καημός.

Και του 'Ηρακλή τó ρόπαλο τó πήρε και κυνήγησε
τόν ξένο, έκδικητής,
κι έσέ λιμέρι του έκαμε τó κάλεσμα προσμένοντας
τό μέγα ό Διγενής.

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεψες, ὠραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
 ἐσὺ τὰ προσκυνᾶς
 τῆς Ρωμιοσύνης τὰ εἶδωλα· τῆς ὁμορφιάς τὸ εἶδωλο
 καὶ τῆς παλληκαριάς.

.....

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά ! Στὴν Κύπρῳ τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία γῆ,
 στὸ ὠραῖο πολὺπαθο κορμὶ ἢ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
 Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ!

« Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά »

Κωστῆς Παλαμᾶς

12. ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολὺπαθη, ὦ ἀθάνατη,
 δὲν εἶναι μόσο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
 τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιά στὰ κάμανε
 φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες, πού τις ἔστησε στὸ χῶμά σου
 τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
 κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιά ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
 στὸν τόπο τοῦ πολὺστύλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο, πού μουγκρίζει μέσα του
 τῆς Βενετιάς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
 κι ὁ μιναρές, πού στέκει τῆς ὀλόμαυρης
 καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιάς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
 στ' ὄνομα, πού μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
 — μὲ τὸ γάλα τῆς μάννας, πού βυζάξαμε,—
 σὰν ξένη ἀνθοβολιά στὸ ντόπιο χῶμα,

ὄλα ἓνα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
στήν ὁμορφάδα σου ὁμορφιά ἀπιθώσανε
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ' τὸ δικό σου τὸ αἶμα.

ᾠ τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθεται' αἰώνια
κόσμος ἀπὸ παλιὰ κοσμοσυντρίμματα,
ἢ νέα τρανὴ π α τ ρ ῖ δ α ἢ παναρμόνια!

«Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά»

Κωστής Παλαμᾶς

13. Χ Ε Ι Μ Α Ρ Ρ Α

Ἐγγραφή στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρώτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν
τὴν ἐνσωμάτωσίν τους στὸ τότε ἰδρυόμενο κράτος τῆς Ἀλβανίας,
ἐκήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀλ-
βανῶν.

ᾠ ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές κι ἄς τὴν κρυφομηνᾶτε
τὴν ἀνοιξὶ ἀπὸ τώρα
μὲ τὰ γλυκοχαράμματα καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

ᾠ ἄς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιά σκληρὰ σφιχτοδεμένη
ἀπὸ ἓνα ρήγα πόνο,
ποῦ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
τὸ μαῦρό του τὸ θρόνο.

ᾠ ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἢ μπόρα
σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι,
πλάσι λευκή, ἀνθοφόρα.

ᾠ ἄς κλαίῃ καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάμματά της,
ἀθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιᾶς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος ; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγῶνας ;
 Ἑλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
 γιὰ ὕπνο βαρὺ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιῶνας;
 Ἡ δάφνη ἀμάραντη; Ὅχι!

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι !
 — ὦ σπαθωτῆ κιθάρα
 τυρταία, φόρεσε πύρινη μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη
 κορώνα, τῆ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχῇ, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
 πάντα ὑποταχτικοὶ σου,
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, νύχτα ἀπὸ τῆ Ροδόπη
 καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχῇ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
 τὴν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γεῖά σας, χαρά σας, βασιλιᾶ νικητῆ, κυβερνήτη,
 μὲ τὴν τρανὴ τῆ γνώμη.
 Θυσίας βωμὸς. Ἐκεῖ πετῶ. Φτερά μὲ πᾶν πετρίτη,
 ἐμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστοὺς, ἀλλοίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρρα!
 Ἡ Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν Ἠπειρο, δόξα στὸ Κακοσοῦλι,
 νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὄνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
 ἡ Ἀθῆνα ξεφαντώνει. . . . Ποιὸς βογγάει σὰ νὰ πεθαίνει;
 — Χειμάρρα, ὀλόρθη! Οἱ λύκοι.

« Βωμοὶ »

Κωστῆς Παλαμᾶς

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστός
σ' ἔκτασι ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τῶρα, ξένος —,
στὴν μετουσίωσι ἢ ψυχῇ, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτὸς
ὄλ' ἢ καρδιὰ — ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος!

Σκέψι καμμιά ἄλλη, ἀντίφωνο πολύβοο μήτε ρεμβασμός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἀρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὄλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ἔδεσεν ὅπως ἡ φύσι δένει!

Ἄνηφορίσματα ἱερὰ σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθιές,
γεμᾶτος τῶρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γῦρο, νά με!
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθεῖες
καὶ σᾶς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, πού κοιμᾶμαι.

« Ἀσφρόδελοι »

Μιλτιάδης Μαλακάσης

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιά ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, κι ὄλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

« Ἐσβησε ἡ ἄσβεστη φωτιά ! » κι ὄλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἐλπίδα πὼς μπορεῖ νὰ ἔναι ψεύτρα ἢ συμφορὰ,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάριασαν τὰ μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίσι,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μέσ' σὲ κακόβραχνᾶ,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεῖς καὶ τοὺς ξυπνήση.

Μ' ἕνα πιυχτὸ μονόχλωτο ἀναφιλυτὸ σκυφτοῖ
 πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν ναὸ τραβοῦνε
 καὶ μπρὸς στήν πύλη διάπλατα τῆ χάλκινη ἀνοιχτῆ
 ἕνα τὰ μύρια γίνονται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν, μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας των ἀρετῆς
 τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
 στὸν προδομένο τὸν βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
 τὶς Ἑστιάδες τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιὰ
 κι ἀραθυμιὰ - σὰν τῆς δικῆς μας νιότης,
 μὰ ἡ Ἁγία Φωτιά, μιὰ πού ὄσθησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιά
 ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κι ὅσο κι ἂν μὲ τὶς φοῦχτές των σκορπιίζουν στὰ μαλλιά
 μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
 τοῦ κάκου! στῆ χλιά χόβολη καὶ μέσ' στῆ στάχτη πλιά
 σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπισι δὲν ἔχει μείνει.

Κι εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἡ πολιτεία ἐχτὸς
 ἂν, πρὶν ὁ καινούργιος ὁ ἥλιος ἀνατείλῃ,
 κάμη τὸ θάμμα του ὁ οὐρανὸς καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
 μακρόθυμος τὸν κεραυνό του κάτω στείλῃ.

Κι ἂν εἶν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἄς πέση! ὅπως ζητᾶ
 τὸ δίκιο κι οἱ παρθένες τὸ ζητοῦνε,
 πού ἰδοῦ τες μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
 καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

Τάχα τὸ θάμμα κι ἔγινε ; Πές μου νὰ στὸ πῶ,
 γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
 σὰν τῆ δικιά μας, πού ὄσθησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
 κι ἀκόμα ζῆ καὶ ζένεται — μὲ τὸ σκοπὸ της !

« Ἄπαντα »

Ἰωάννης Γρωπάρης

16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στη θέση του Χριστού
στο Γολγοθά οι έχθροί μας
καρφώνουνε τη Λευτεριά
και κλαίει, πονεί ή ψυχή μας.

Μά από τον τάφο της θα βγῆ
και πάλι άναστημένη!
Την περιμένουμε άγρυπνοι,
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήριος Σκίπης

17. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ως πέρα,
κρουστάλλινη άπ' τον όρθρο της ως τον έσπερινό της,
κι είχε πλανέψει και τ' άχνό φεγγάρι ή μέρα
κι άργοταξίδευε άγρυπνο κι αυτό στον ούρανό της.

Τώρα από κάτω άπ' τὰ βουνά τὰ θεϊκά, που ίσκιώσαν,
μαζώξαν τὰ κοπάδια τους άπ' τὰ λιβάδια οί στάνες,
του κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολώσαν
τὰ στενορρύμια του χωριού κι οί αὐλές τους με τις δράνες.

Πλήθος οί όλόχαρες φωνές κι έσβῆσαν λίγο λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχά λαλοῦν και προς σι' άμπέλια
κάποιες κοπέλλες ξένοιαστες γυρνώντας άπ' τον τρύγο
σκορπᾶνε άκόμα στην έρμιά τὰ δροσερά τους γέλια.

Ώ! σαν άρχίση γυρό μου για πάντα να νυχτώνη,
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα να τρεμοφτερουγίζουν
στο δρόμο μου κι άπάνω μου οί ώρφανεμένοι κλωνοι
μ' ένα βραχνό παράπνο να με καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, που θα 'ρθῆ να μ' άγκαλιάση, να 'ναι
είρηνικό σαν τ' άγαθό, σαν τ' άγιο έτοῦτο βράδυ,

πὼς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελλὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βράθος νὰ περνοῦνε,
σὰν τὶς κοπέλλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νὰ ἔχω γύρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γροικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι. . . .

« Σκιές »

Λάμπρος Πορφύρας

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἶπῶ. Μὰ ὁ δρόμος χθὲς
μέσ' στὴ σταχτιά τῆ συνεφιά σὰ θέατρο εἶχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιές φαινότανε μακριὰ μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγεσ κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἔβγαῖναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγεσ βόγγους κι ἄκουγεσ καὶ γέλια εὐτυχισμένα.

Ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἦτανε μιὰ παράστασι καὶ θλιβερὴ κι ὠραία.
Κι ἔβγαίνε, Θέ μου! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,
ἔβγαίνε, Θέ μου, κι ἔρριχνε τὴν μαύρη τῆς αὐλαία.

« Σκιές »

Λάμπρος Πορφύρας

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰν βγῆς στὸν πηγαῖμό γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὔχεσαι νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμᾶτος περιπέτειες, γεμᾶτος γνώσεις.

Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
 τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
 τέτοια στὸ δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,
 ἂν μὲν ἢ σκέψῃς σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτὴ
 συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμά σου ἀγγίξῃ.
 Τους Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
 τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης
 ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μέσ' στὴν ψυχὴ σου,
 ἂν ἢ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνη ἔμπρός σου.
 Νὰ εὐχῆσαι νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος.
 Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωιὰ νὰ εἶναι,
 ποὺ μὲ τί εὐχαρίστησι, μὲ τί χαρὰ
 θὰ μπαίνῃς σὲ λιμένας πρωτοειδωμένους,
 νὰ σταματήσης σ' ἔμπορεῖα φοινικικὰ
 καὶ τὲς καλὲς πραγμάτειες ν' ἀποκτήσης·
 σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους,
 σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
 νὰ πάθῃς καὶ νὰ μάθῃς ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.
 Πάντα στὸ νοῦ σου νὰ ἴχῃς τὴν Ἰθάκη.
 Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶν' ὁ προορισμός σου.
 Ἄλλὰ μὴ βιάζῃς τὸ ταξίδι διόλου.
 Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσῃ
 καὶ γέρος πιά ν' ἀράξῃς στὸ νησί,
 πλούσιος μὲ ὅσα κέρδισες στὸν δρόμο,
 μὴ προσδοκῶντας πλοῦτη νὰ σὲ δώσῃ ἢ Ἰθάκη.
 Ἡ Ἰθάκη σ' ἔδωκε τ' ὠραῖο ταξίδι.
 Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ἴβγαινες στὸν δρόμο.
 Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσῃ πιά.
 Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἢ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.
 Ἔτσι σοφὸς ποὺ ἐγίνες, μὲ τόση πείρα,
 ἦδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

« Ποιήματα »

Κωνσταντῖνος Καβάφης

20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμὴ σὲ ἐκείνους, ὅπου στὴν ζωὴν των
 ὤρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινοῦντες,
 δίκαιοι κι ἴσοι σ' ὅλες των τὲς πράξεις,

ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
 γενναῖοι, ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
 εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
 πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε,

πάντοτε τὴν ἀλήθεια ὁμιλοῦντες,
 πλὴν χωρὶς μῖσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
 Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,

ὅταν προβλέπουν — καὶ πολλοὶ προβλέπουν —
 πὼς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῆ στὸ τέλος
 κι οἱ Μῆδοι ἐπὶ τέλους θὰ διαβοῦνε.

« Ποιήματα »

Κωνσταντῖνος Καβάφης

21. ΕΪΜΑΣΤΗΝ ΤCΗΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ἸΜΑΣΤΗΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν καταφαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ σφραγὶς τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προβάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Κυπρίων.

Εἷμαστην τεχεῖνοι πού Ἰμαστην, τηχι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδικιά μας,
 ὁ σπόρος ἐν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.

Ἔσον τηχι ἄν πολλυνίσκουσιν τὲς πλῆξες, τὰ κακὰ μας,
 ἐν μᾶς λυοῦν τηχι ἄν μάχονται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.

Ἄν ἄλλασεν τὸ φυσικὸν εὐκόλα τοῦ πλασμάτου
 τηχι ὁ Πλάστης ἐν ν' ἀντρέπετον γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Παράφρασις

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἶμαστε ἐκεῖνοι, πού εἶμαστε, κι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιὰ μας,

ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κείνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
 Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακὰ μας ἄλλοι,
 δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυπᾶν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
 γιὰτὶ ἂν ἄλλαξε εὐκόλα ἡ φύσι τοῦ ἀνθρώπου,
 τότε κι ὁ θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ 'ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νὰ 'τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα τὴν καρκίαν μας,
 ἔθεν νὰ μείνετε τεχαὶ σεῖς οὐλοὶ σας ξησιτεχοὶ
 τεχαὶ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μητὰ μας
 πὼς εἴμασταν δὰ κάτω δᾶ τεχαὶ σεῖς τεχεῖ κάτω τεχεῖ.

Παράφρασις

Μὰ νὰ ἦταν δυνατὸν νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,
 ὅλοι ἐσεῖς θὰ μένατε ἐκστατικοὶ
 καὶ θὰ σᾶς ἐπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
 ποὺ εἴμαστε χῶρια ἀπ' τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, τοὺς ἀδελφούς μας.

Δημήτριος Λιμπέριτης

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἐμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν ἑφημερίδα « Ἄστυ » τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην του διὰ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δροσίνης γλαφυρώτατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδὰ τὸ « ρῶ ».

Πολέμης λιγυρώτατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καημένος.

Ἵ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὅλα,
μὰ δύο γλωσσέσες παίζουσε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ἵ *Παλαμᾶς* βαθύτατος, μὲ ποίησι ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημῶδη.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποῦ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ἵ *Βλάχος* πρῶτος κριτικός, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτέ μου δὲ μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ἵ *Ἄννινος* θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρώτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἱππότης.

Δαμβέρρηγης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμᾶτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικούβερτος μὲ ἦτα καὶ μὲ γιῶτα.

Ξενοπούλου πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποῦ εἶναι πάντ' ἄ κάτρ ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ἵ *Καλογοῦρος* κριτικός, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτὰ, ποῦ δὲν ἐδιάβασα, ἐκ μέσης τὸν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος!...πολλάκις τὸ εἶπα...
 μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ ψύλλος κι ἡ σκνίπα·
 καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
 νὰ ρίψω μακρὰν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἡ πλήξις τὴν πλήξις μοῦ φέρει...
 Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας...
 Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
 σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἄς πῆσῃ
 κι ἓν' ἄλλο ἄς γίνῃ, καθὼς μοῦ ἄρέσει.
 Ἄλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
 καὶ δεῦτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὅποταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλοὺς
 γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλοὺς,
 κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
 καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποῦ βλέπω.

« Ἄπαντα »

Γεώργιος Σουρῆς.

3. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μπόϊ δυὸ πῆχες,
 κόψι κακὴ,
 γένεια μὲ τρίχες
 ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Κούτελο θεῖο,
 λίγο πλατύ,
 τρανὸ σημεῖο
 τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα
 χωρὶς κακία
 γεμᾶτα λαύρα
 μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθούνι,
 πολὺ σχιστὸ
 κι ἓνα πηγούνι
 σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
 μαλλιά χυτά...
 γεμίζεις στρῶμα
 μόνο μ' αὐτά.

Μούρη ἀγρία
 καὶ ζαρωμένη,
 χλωμὴ καὶ κρύα
 σὰν πεθαμμένη.

Κανένα χρῶμα
δὲν τῆς ταιριάζει
καὶ τῶρ' ἀκόμα
βαφές ἀλλάζει.

Δόντια φαφούτη
ὄλο σχισμάδες,
ὕφος τσιφούτη
γιά μαστραπᾶδες.

« Ἀπαντα »

Γεώργιος Σουρῆς

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ἄνθρωπος ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαΐτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἰδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον « Δρομοκαΐτειον ».

*Ω! ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν !... *Ω! εὐτυχῆς ἡμέρα !
*Ω ! τώρα πρέπει ὁ καθείς τοῦ ἄστεως πολίτης
νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
μὲ μιὰ χρυσοῦ ἐπιγραφή « Ζωρτζῆς Δρομοκαΐτης ».

Ναί ! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες !
Ναί ! τώρα πρέπει κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες !

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα !
*Α ! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρτζῆ,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
θὰ βρίσκωμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῆ.
*Ω ! μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων !
*Ω ! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων !
Θέλει λαμπρὸν Μουσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
παιᾶνες καὶ ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανοῦς !...
Εὐρέθη μέσ' στοὺς Χιώτιδες μὲ γνώσι κι ἕνας Χιώτης
κι ἐσκέφθη ὁ μέγας του καὶ πρακτικὸς του νοῦς
πὼς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, πού πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρῶτα πρῶτα.

« Ἀπαντα »

Γεώργιος Σουρῆς

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φ Α Υ Σ Τ Α

Ἔ π ό θ ε σ ι ς : Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὄχι οἱ ἰδικοὶ της υἱοί. Τὸ μῖσός της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλη τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεύει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱόν του, τοῦ ὁποίου διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεῖται τὸ ἀμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τρομερὰν εἴδησιν τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποίαν διαφεύγει ἐκεῖνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἔγκλημά της αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθῃ κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγνώρισε πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε΄, ΣΚΗΝΗ Ε΄

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα βλέπει ἐκτὸς τοῦ παλατιοῦ)

Ἄκόμη σκότος ἔξω, καὶ ἀκόμη νύξ !

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

᾽Ω, πότε ἡ κατηραμένη νύξ αὐτὴ
θὰ τελειώσῃ ; Ὅλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, Ὑπνε, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἓνα μόνον ὤμοσας νὰ μὴ δεχθῆς
μηδὲ στιγμὴν κἄν, Ὑπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου,
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων, μόλις δύναται
νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὕπαρξιν,
ἦν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
τοῦ κράτους του ἐπαίτης ! Φλόξ ἀθάνατε,
σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου ! μὲ κατέκαυσες.
Τοῦ συνειδότης ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,
ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
οὐρὰν τὰς λέξεις : παιδοκτόνε, τύραννε·
σιώπη, παῦσε !

(πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ 'Ασκληπιοῦ)

Οἶμοι ! ποῦ, 'Ασκληπιέ,
τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν ;
Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσῃς, θεῖε ἰατρέ,
ποτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ἱκανὸν
νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησμόνητα,
τὰ ὑπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ !
δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾶς.

('Η 'Ελένη προέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἣν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἢ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή)

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ᾠ μῆτέρ μου !

(ὄρμα νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς 'Ελένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει)

'Αλλ' ὄχι ! εἶμαι ἐναγής·

κι εὐλόγως κλείεις πρὸς με τὰς ἀγκάλας σου
καὶ κάτω νεύεις, μήτερ, ἀποστρέφουσα
τὸ θεθλιμμένον ὄμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἴμ' ἐναγής
καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἵματοσταγαεῖς
καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἀγίας σου
ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
'Ἄλλ' ἄν, ὦ μήτερ, ἤξυρες τοῦ δυστυχοῦς
τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μήτηρ, μ' ἔπνιξε
τὸ αἶμα τοῦ υἱοῦ μου ! Μὲ τὰς σπείρας του
ὡς ὄφις ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ
μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἀνθρωπον
νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μήτηρ, μοῦ κατέκαυσε
τὸ ἔγκλημα τὰ σπλάγχνα, ὅλος φλέγομαι
ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεὶς
νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ
φλογμοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
μ' ἐν βλέμμα συμπαθὲς του, ὦ ! κανεὶς, εἰς οὐ
ριφθεις τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
ἀναψυχὴν νὰ εὔρω τῆς βασάνου μου.
Σὺ μόνη, μήτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
θὰ μ' ἀνεζωογόνει, ἀναψύχουσα
ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα
ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἀλλ', οἴμοι ! πῶς,
πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγής ;

E L E N H

(προδῆλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κων-
σταντῖνον)

Υἱέ μου Κωνσταντίνε !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου !

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς)

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθος μου
 τοῦ ἐγγουοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
 υἱέ μου, φόνος. Ἐκλαυσα κι ἐθρήνησα
 καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνηῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
 τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
 ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
 τῆδε κάκεισε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
 Ἄλλὰ πῶς ἠδυνάμην, ταύτην βλέπουσα
 τὴν θλίψιν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβὴν,
 ἀναίσθητος νὰ μείνω ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,
 ὦ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς
 καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
 κι αἰμάσσει ἢ καρδία, εὐκολα αὐτὴ
 δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
 Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὠμῆν,
 ἐτοίμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
 πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! ὡς θεοί, οἱ δεῖλαιοι καὶ ἄφρονες

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
 θεοὺς καὶ θεῖους ἢ μεγάλη Βαβυλῶν,
 τῶν ἔθνικῶν ἢ Ρώμη ; Τὸ ἐπίστευσε
 καὶ σύ, υἱέ μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε !

Ε Λ Ε Ν Η

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἔθνικῶν· ἀλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινὴν ;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἦν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

Ε Λ Ε Ν Η

Ἦχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν πλήρη καὶ ἀκλόνητον !
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θὰ ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἡ ἔρημον
αὐτῆς εὐρών σε δαίμων ἂν ἐξέμεινεν
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σέ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἑνὸς Ἀσκληπιοῦ !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν ; Ἦχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἱατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς ; ἐγώ ;
καὶ παρὰ τίνος ; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ ! θεία Χάρις πλέον.

Ε Λ Ε Ν Η

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,
ὄν πικροτέρᾳ ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μήτηρ ;

Ε Λ Ε Ν Η

Τότε τί
κωλύει νὰ προσέλθης πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντίνέ μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ᾠ ! πόσον ἀπαταῖσαι, μήτηρ μου καλή,
ἐὰν πιστεύης ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπωρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθάρισι δύναιται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

Ε Λ Ε Ν Η

Ὅλιγόπιστε !
Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σύ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν !
Ἄ ! ὄχι. εἶσαι ἔθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἄλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μήτηρ μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἔπραξεν
ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

Ε Λ Ε Ν Η

Ἐγὼ νὰ σ' ἀδικήσω ; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἣν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ ; Ποτὲ μὴ γένοιτο.

Ἄν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
 τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
 ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
 σχεδόν. Ἄλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
 κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
 τῆς οὐρανιας πίστεως, τυφλὸς σχεδόν
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς τῆς τὸ ἀνέσπερον ;
 Πρὸ σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
 υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
 νὰ βλέπη πλήρ' ἢ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
 χαρὰ τῆς εἶναι πλήρης. Πλὴν σ' ἔλυπησα
 καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλάνθρωπος,
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως
 καρδία σου δὲν πταίει· πταίει ἢ μακρὰ
 εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀποδημία μου,
 καθ' ἣν εὐρών σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
 κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
 καὶ ἑορτὴν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
 ἔλθων εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὀρθὸς
 ὁ θρόνος τοῦ ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἰδίαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
 τοῦ πνεύματος ἢ Χάρις τοῦ ἁγίου σου,
 ὦ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὑψιστε !
 Ἐδῶ ἀκούω κρᾶζουσάν μοι ἄνωθεν
 φωνὴν μυστηριώδη, ἅ ! ἐδῶ ποτέ !

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἀμαρτωλὴν
 καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἔχαιρέτισεν
 ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
 ἐκεῖθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
 Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ἄλλ' ἄν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἢ ἐν σαρκί
πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἱοθέτησεν
ἢ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἢ πατρίς,
υἱέ μου, τῆς μητρὸς σου. Ἐκ τοῦ στόματος
τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἔκ τοῦ στόματος,
ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἢ γῆ
καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
ὀνόματα: Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.
Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
ἐν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἑπτὰ τοῦ νοσηροῦ
Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἔλθε
Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἑπτάλοφον.
Ἐκεῖ τὸν κραταῖόν σου θρόνον στῆσον καὶ
τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
ἄς ὑψωθῆ ἔκτεινων πρὸς τὰ πέρατα
τοῦ κόσμου τὰς ἀκτίνάς του ὁ νοητὸς
ἥλιος οὐτος,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Τίμιον Σταυρὸν)

ὁ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,
φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ
ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
ἀποδυθεὶς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἑλλην σὺ τὴν γῆν
διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θεῷ λόγῳ πείσας καὶ
ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατάταξον.
Ποία ἢ δόξα, Κωνσταντίνε, τότε σοῦ
καὶ τῆς μητρὸς σου ποία, ποία ἢ χαρά !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! θὰ τὸ πράξω, μῆτερ, μὰ τὸν Τίμιον
(ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρὸν)
Σταυρόν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα !

« Φαύστα »

Δημήτριος Βερναρδάκης

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματεῖαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποίαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνώσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ψυχὴν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἰκανῶς εἶρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἴν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ πανταδαπὸί τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιοῦτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροῦ ἀνδραῖ ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὧτα οὐχ ἤπτον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φασὶν ἐκείνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τίς ἐστιν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάση φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσίεμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσώμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορούμενους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπέζῃ πληθούσῃ καὶ ᾠδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγόμενοις προσέξομεν, καὶ μάλισθ' ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμοοούντων. Ἀδελφός γάρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμος ἐστιν ἀκήρυκτος. Ταῦτά δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφῶν ἔχω, καὶ μάλισθ'

ὅταν ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μάλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροᾶς ἐστὶν ἢ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κάνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἐστὶ τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασι τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφήκαν· ἡμεῖς τε, ἢν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιάς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, *τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας*.

Καὶ ἐπειδὴ περ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῶ δὲ ἔτι πλείω φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὕμνηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπεὶ περ ἄμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρῶτος συχροῦ καὶ πόνου πλήρης ἢ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάπτυς ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὀρθιον, οὔτε προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐλθεῖν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὄρᾳ ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ ῥαδία τε καὶ εὐπορος καὶ τῆς ἐτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

ὁ ἄρετιν εἶναι διὰ μόχθων

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητῆς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελεθῆν. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος εἰκότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὑμνησεν, ὡς εἰς ταῦτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυσώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πεπονηκόσιν ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τί μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτήτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτήτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἰερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοιμῶς καλοῦντι, ὡς Ἀαρών τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκειὰν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμεν Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμεν, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμεν, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἴσθε λέγειν ἢ ἄργυρον, ἢ ὑφάσματα, ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ῥέουσιν ὕλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἰεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῆ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης τις, πάντα καρποφορεῖται τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκεῖνον πάντα ὅσα ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τῆς ψυχῆν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ διδῶσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρωος βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ, τὸν ὁποιοοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ· Ὡς τῆς μεγαλοψυχίας, ἣ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ εἰς ἄερα ῥέοντα, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἵσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξίν ἐντυποῖ λιθίνας, εἴτους σαρκίνας, οὐκ ἔξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἐξ λόγους « Περὶ ἱερωσύνης », ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλῆν ἰδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ « Περὶ ἱερωσύνης » λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου ἐθεωρήθησαν ἀνάκθεον ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν ὀν ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικὴν των ἀξίαν.

Ἡ ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενοτάτου φίλου του Βασιλείου (ὅχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασίλειον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον « Περὶ ἱερωσύνης » λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὅσῳ ἐκεῖνη εὐρίσκετο ἐν ζῳῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δὲ τις τουτῶν τῶν πολλῶν, ἅπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτοῦς, ὅσον ἐκεῖνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν τὸν ἅπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γὰρ μαθημάτων ἠψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλους ἔχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μίᾳ ἐπιθυμίᾳ τε ἴση καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένην πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξεληθόντας βουλευέσθαι ἐχρῆν, ὁποῖαν ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὁδόν· καὶ ἐναυθῆα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοίς ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἐτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν· οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενία· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδίδωκεν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένους ἐπιθυμίαις καθεῖλον τὴν ἑμαυτοῦ, καὶ ἐβιαζόμεν κατὰ μὲν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενε ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιῆσθαι τὰς διατριβὰς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικῆς κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χεῖρε· τὴν δὲ ἰσότητά οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν πρότερον. Καὶ γὰρ καὶ τῶ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἤρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθὸς τε ὢν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνηῖ· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα, καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπιτοημένον, συγγίνεσθαι πολλάκις τῶ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μὴδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρώως, ἦν πάλαι ὧδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινήν ἄμφω τὴν οἰκίαν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἄλλὰ με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπρωδαὶ διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνῳ δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῆ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἥς ἡμᾶς ὧδινε, πηγὰς τε ἠφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγὼ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῶ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδίνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινά, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιντ' ἂν εἶδέναι

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῶας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτῳ βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μεζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥαθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πρᾶττόντων τὰς ἐπηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ τεθνεὺς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἑκάστην ἐμπίμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλείονων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐὼ δαπάνειν, ὅσῃν ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δὲ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγεσθαί πω μαθῶν, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλὴν μοι παρείχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῶαν ἠλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανῶν δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὧν ἤλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μὴ τοι νομίσης ὄνειδιζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μὴ με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἔλπις καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν." Ὅταν οὖν με τῇ γῇ παραδῶς καὶ τοῖς ὀστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξης τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας καὶ

πλέε θάλατταν, ἦν ἂν ἐθέλης· τότε ὁ κωλύσων οὐδεὶς. Ἔως δ' ἂν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὴ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσούτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδίκηκότηας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σε εἰς βιοτικὰς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφήν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλήν σοι παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μυρίους σε λέγης φιλεῖν, οὐδεὶς σοι παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστί τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκίμησεως ἐξ ἴσης ἐμοί.

« Περὶ Ἱερωσύνης »

Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφή τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου « Περὶ κτισμάτων », εἰς τὸ ὅποιον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἶδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανού.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῆ ἴετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἤγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένη μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῶν, τῇ βασιλέως ὑπουργεῖ σπουδῆ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ῥυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῷ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τοὺς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἐσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἂν τις ἀγασθεῖη τούτου δι' ἕνεκα, ὅτι δι' ἐκ πάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς

μὲν ὀρθῶσιν ὑπερφυῖς, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστίν, ὠραϊζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς οὔσα καὶ ἐπεμβαινούσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ καὶ περιμήκης καὶ ὄλως εὐρεῖα οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλπει δὲ ἀμυθῆτα ἀποσεμνύεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψεται καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαυον οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνηθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστί, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν περικέχεται.

(Ἀκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ ἱερόν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφή τῶν κιόνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων).

Ἐπερθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερῆς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν αἰεὶ διαγελάῃ πρῶτον ἡ ἡμέρα. Ἐπεραίνει γὰρ, οἶμαι, τὴν γῆν ξύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχὺ, ἐξεπίτηδες παρεμμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χῶρους, οὗ δὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ξυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσση τραυλιζούση τε καὶ ἰσχυροφῶν οὔση ἀμήχανα ἔσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξὺ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἐκάστου κρητὶς πεπεισμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνομένη τῇ μεταξὺ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερές τελευτᾷ, ὃ ταύτη ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένης ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθους ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδῆς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερεῶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρεμμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυστῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἀλλήλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἐκ τε ἀλλήλων ἠωρημένα καὶ μόνοις ἐναπεριδόμενα τοῖς ἀγχιστα οὔσι, μίαν μὲν ἁρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις

αὐτῶν τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μετέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον, καὶ μεταβιβάζει ῥῆστα ἐφ' ἑαυτό. Ἄγχιστροφός τε ἡ τῆς θεάς μεταβολὴ ἐς αἰεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῆ ἔχοντος ὅ,τι ἂν ποτε ἀγασθεῖη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τὰς τε ὄφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννευκότες, οὐχ οἰοί τέ εἶσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται αἰεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμηχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῆδέ πη ἔχει.

(Οἱ πεσσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὅποιοι ἔχουν συναρμωσθῆ διὰ μολύβδου).

Χρυσῷ μὲν ἀκιβδῆλῳ κατείληπται ἡ ὄροφὴ πᾶσα, κεραρυῖσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μέντοι ἢ ἐκ τῶν λίθων αὐγῇ ἀνταστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοαὶ τέ εἰσιν ἑκατέρωθι δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεῶ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μείζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὗρους τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρι ἐς τὸ πέρασ ξυνεξικνούμεναι, τὸ δέ γε ὕψος καταδεέστεραι. Καὶ αὐταῖς ἢ τε ὄροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταῦταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρα μὲν τοὺς ἀνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταὐτὸ ποιουμένης ἢ ἄλλῃ ἀνεῖται. Παραλλάξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῷ ἱερῷ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὠραίζει τὸ ἐμφερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερῶν τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεὺς γένοιτο, ἢ τὰς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεὸς περιβέβληται; Τίς δὲ τῶν τε κίωνων καὶ λίθων διαριθμῆσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὠραίῳ τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἀλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικούν ἐπανθεῖ καὶ ὦν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὖς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἢ φύσις. Ὅπηνίκα δὲ τις εὐξόμενος ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνήσι μὲν εὐθύς ὡς οὐκ ἀνθρωπεῖα δυνάμει ἢ τέχνῃ, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπή τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἶλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἑκάστῳ ταὐτὸ τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ πα-

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεῶ τοῦδε τὰ τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῆδε ἀνέθηκεν. Ἐνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγόμενοις ἐφήμι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὄνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

« Περὶ κτισμάτων »

Προλόγιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέρει τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὅποιον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφύριου.

Ἀπόδειξις ὅτι ἔστι Θεός

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὣν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβὶδ· Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τούς έσκοτισμένους εφώτιζον, και τούς πεπλανημένους επέστρεφον. 'Ημείς δε οί μηδέ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδέ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γάρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθεία πεποιθήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα και τὸν Υἱὸν και τὸ Πνεῦμα τὸ Ἄγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως και τρεπτά· ὦν γάρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως και ἄτρεπτα. Ὡν γάρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων και ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται, πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν και ἀγγέλους τρέπεσθαι και ἀλλοιούσθαι και πολυτρόπως κινεῖσθαι ; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, και ψυχὰς, και δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν και ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε και ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπά, κατὰ τε γένεσιν και φθοράν, αὔξησίν τε και μείωσιν, και τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολήν, και τὴν τοπικὴν κίνησιν ; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως και κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γάρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὦν ὁ δημιουργός, πάντως και ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός ;

Και αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχή, και συντήρησις, και κυβέρνησις, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός, ὁ τὸδε τὸ πᾶν συστησάμενος, και συνέχων, και συντηρῶν, και αἰεὶ προνοούμενος. Πῶς γάρ ἂν αἱ ἐναντία φύσεις, πυρὸς λέγω και ὕδατος, ἀέρος και γῆς, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, και ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα και συνεβίβασε και αἰεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα ;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια και ἐπίγεια, ὅσα τε και δι' ἀέρος, και ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανόν, και γῆν, και ἀέρα, και φύσιν πυρὸς τε και ὕδατος ; Τί ταῦτα ἔμιξε, και ἐμέρισε· τί τὸ ταῦτα κινήσαν και ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν και ἀκώλυτον ; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, και λόγον ἐνθεῖς παῖσι,

καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεται τε, καὶ διεξάγεται ; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων ; Ἄρ' οὐχ ὁ πεπονηκὼς αὐτά, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν ; Οὐ γὰρ τῶ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνας τὸ τάξαι ; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνας τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους ; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Ἰωάννης Λαμασζηνός

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΑΟΝ ἢ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΝ

« Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην » ἐπιτοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὅποιον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι' ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἀνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν ἑξαήμερον. Ἄριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμεῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρῆσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δευτέρου ἄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καὶ γε λαμπρότητος ἔραστής, καὶ ῥέων τῶ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῶ πιθανῶ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῶ θείῃ, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώῃ, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεσθαι οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικὸν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103

Φώτιος

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγουμένω

Οὐχ' ὁ τὸ ρεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσση πηγάζειν ἤδη, καὶ χεῖρα δραστήριος· ὥσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν, καὶ τὴν τῶν ῥημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἰπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σέ δὲ γράφων τὸν ὀμηρίζοντα, ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθητον· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτου αἰτήσεων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσση τὸ Ἀχαικόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίοισι, πλεῖστα ἐπομβρήσας, καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας, ὑπέστρεψεν· ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηρῶσι ποιησάμενος. Παλαμήδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον Ὀδυσσεὺς ἀφωρότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον, ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον, κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους, τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσεων στρατῷ, φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχῶν ἀπῆι χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὀμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως, μακροὺς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων, καὶ τῶν ἀσήμεων φωνῶν πλέον ἔχειν, ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 102, σ. 865

Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἶ τις ἀπόσχοιτο

τὴν ἀρχὴν ἢ κηρῶ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἑτέραν τραπόμενος, ὡς ἂν ἀποφύγη τὸ θέλημα, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης ἔλθων, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχαρις. Εἰ γὰρ που, ὡς περ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θρυλλούμενα ἐπιτὰ ἐν λόγοις κείνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὀμήρου ποίησις, ἧς οὐκ οἶμαι εἰ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν παρεϊσέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικούς, ὅποίους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγωγῆτος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῶ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῶ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφασθαι, οἱ δὲ ὥστε χρεῖαν ἀποπλησασί τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῶν λόγων τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἰππάρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγα ἱστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν δι' ὧν ὀμηρίζει δυνήσεται. Ἄγουσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαϊταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς· καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἶτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐδόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμία μὲν τις κακῶν Ἰλιάδα φησίν· αὐτὴ δὲ καλοῦ παντός ἔστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μὲν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγησεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλων παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοῦς ἐκείθεν μαθεῖν

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμμάτων δριμύτητος καὶ ἐγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλονται. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὀμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσει τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοὰς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἐστι τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὀμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαὶ εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν θεημένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντη πρὸς τὰ Τρωϊκὰ, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ἠνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἔστιν ἀληθευτικὴ καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφαινομένῳ δικτύῳ, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφοὺς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἐτι δὲ γίνεται καὶ μεθοδευτῆς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσῃται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστὸν ἐν τούτοις Ὀμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένοι οὐ μὲν οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἀπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐτῆς προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνθημα ἐπραττεν, ἀπολαύειν οὐ ἠθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστος ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μὴδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὀμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἰ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσει τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσει λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥαδίως τὸ προτεθέν.

(Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθόδου τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας του.

ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν πάσης τυχόν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων).

Ἔτι κάκεινον προλαβεῖν χρῆ ἐχόμενον ἤδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὕψος ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἡρωϊκώτερα· ἠθικὴ δὲ ἡ Ὀδύσεια, ὡς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὀμηρικὴν ἰσχὺν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἔστι καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλαὶ ἀφορμαὶ εἰς ῥητορίας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καὶ πάντη ὀλιγούλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὁμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καὶ ἐκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκευάσασθαι, παραδεικνύων ὅτι καὶ παμπλουσιός ἐστιν καὶ πάνυ φιλότιμος ἐν τε πολυαφόρμοις καὶ ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὅθεν ἐκεῖνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλών τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνον δῆθεν λέξεων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεά, εἰ καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκείαν καὶ ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἐνὸς τινος ὡς ἐὰν Ἀχιλλεῖα ἢ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιέων μόνον περιέχουσα κακὰ· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωϊκά. Εἰ δὲ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι ὡς οἶον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἢ ποίησις αὕτη ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετὰ τὸν Ὅμηρον τραγικοὶ καὶ ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεῖα πολλάκις ἐπιγράφουσι δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν. Σκοπὸς δὲ αὐτῷ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοίμιῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὸ καὶ οὐλομένην εἰπὼν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· « ἡ μυρὶ' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε », μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατὰ τινα εἰμαρμένην, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. Ὡς περ γὰρ λόγῃ καὶ γῆ καὶ Τροία καὶ μάχη καὶ σκοπιὰ Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὃ ἐστὶ Τρωικῆ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἢ Ἰλιάς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὡς περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος.

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἶπεῖν Ὀμήρου Ἰλιάς ταῦτόν ἐστι τῷ Ὀμήρου Τρωϊκῶ· τὸ δὲ Ἰλιάς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωϊκῶ πόλεμος. Ἄλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοπῷ ἔγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδόσις Weigel, Λειψία, 1827

Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσ/νίκης

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

«Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὅρισμόν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας τοῦ ὁ συγγραφεύς. Ἄγαθος, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φ ρ ο ν η σ ι ς, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀ ν δ ρ ε ί α, ἡ εἰς τὰ ἑκούσια παθήματα εἶναι ἡ σ ω φ ρ ο σ ύ ν η.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φ ρ ο ν ἡ σ ε ω ς, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἐκάστῳ τούτων εἶη ἂν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκες καὶ χρήσιμον ἐκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἔστι μόρια. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαιῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοὶ που ἔβελονταὶ ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἶη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἑκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὖ τὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἶπεῖν, παρὰ τοῦ θεοῦ τε, καὶ τὸ ὄλον τοῦτο διατάττοντος, οἶαίπερ αἰ καλούμεναι ξυμφοραὶ· τὰ δ' αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἶαίπερ αἰ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολία καὶ δυσχέρεια, εἰ κὰν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἴδιόν τι μόριον ἀνδρίας σφῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἐκάστων, γενναϊότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἑκούσιοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἐστὶ σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὐπὲρ ἔσμεν πρὸς ἅ ἕκαστον, ἔσμεν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ συγγενεῖς που πᾶσι, κἂν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἶη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώπους πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ ἀεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡστ' εἶη ἂν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὗται, καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τοσοῦτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὄθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστην ῥᾶον κτήσασαί' ἂν τις, ἢ γε κοσμιότης εἶη ἂν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἡ ἀρετὴ, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μὴ· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπου πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωροῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεῆς τις ἦ, τῇ αὐταρκεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἱταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις νίεσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰζάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἔμπεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὴ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσι τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἄν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γενόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἄν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἑλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστί, βραχέ' ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὀρώ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ το τοῦ λόγου ἕνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμέν γὰρ οὖν, ὧν ἠγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἴ τις ἄλλη οἰκειότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε, καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὐτῶν νήσων αἰ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προεμφηκόντων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες, ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἐστὶν ὅτε πεπονηθέντες· ἀλλ' Ἕλληνες τήνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτὴ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκούσα τῶν Ἑλλήνων γένει, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε καὶ ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασιλείον ἐστί, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἄν λογιζομένοις οἶον μητέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προεμφηκότες, Ἕλληνές τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλῃ ἐπηυξηκότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴ γε Αἰνεϊᾶσι μὲν Σαβίνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμην εὐτυχεστάτην πόλεωσιν κατῴκησαν· Σαβίνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὐθ'

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις ἡμῖν, εἴ γε τῶν οἰκείων τε καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἦδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἄλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μῖς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἔασω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας ; Νῆσός τε οὔσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἡπειρος ἢ αὐτῇ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἔλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ῥαδίως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὄρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκόντων πανταχῇ· ὥστε, κἄν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἦττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρθητον τὴν Πελοπόννησον ἢ ὑπεράσπισις ὅμως τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς μισοφόρους, ἀλλ' εἰς ἔν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι θὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J.P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ἐπιθέσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἔν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς ; δεῖν' ἐπραξας ἀλλ' ὅμως
 ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
 ὦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε,
 σύγγνωθ' ἀμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρωπῶν, Τέκνον·
 καὶ Πέτρος ἐξῆμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μήτηρ Παρθένε·
 λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
 σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.
 Καὶ μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδῶν ἔστω λόγος·
 ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
 καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
 Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 μήδ' οἱ μ' ἀπηώρησαν ἀνόμως ξύλω.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

ᾠμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης αἰί!
 Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλω!
 Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον;
 Ἡ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἀπιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου.
 Ὡνπερ γὰρ οὐνεκ' εἰς ἐμοὺς ἦκες λόγους,
 τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνησθήσομαι.
 Ἐνταῦθα μὲν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἄδηλος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.
 Ἐρεύνα σαυτὴν ἤτις ἦ, καὶ πῆ στρέφῃ,
 ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπη στήναί σε δεῖ·
 εἰ ζῆν ὅπερ ζῆς τοῦτο, ἢ τι καὶ πλέον.
 Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
 Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
 ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
 ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
 ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτοῦ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· πρὸς Θεὸν οἶον ὄρα.
 Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·
 τί μοι τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
 Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· μή τι πάθης καμάτω.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

ᾠδὴ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
 ἐδρασμῶ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
 Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς
 τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θεῖα νύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
 καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
 κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
 ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὄλως ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
 ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
 μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς
 τὰ ἐλέη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
 ἐν ἀγίῳ ναῶ Σου χεῖρας οἰκτρὰς
 αἴρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
 καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

Ὡ δ ἢ Ε'

Καὶ σύ, καρδία, σείσθητι νῦν
 βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλὴν ἐπικειμένην καὶ βόησον·
 « Φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
 καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργὴν Σου, εὐσπλαχνε ».
 Λαὸν καὶ πόλιν, ἦνπερ τῷ Σῶ
 αἵματι ἐκτήσω, Ἰησοῦ,
 μὴ παραδῶς εἰς ἀπώλειαν
 ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῶ φοβερῶ·
 χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

Ὅδους Σου, Δέσποτα, τὰς ὀρθὰς
 γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῆ
 εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
 Σὲ τὸν συμπάθη τε καὶ ἀμνησικάκον·
 ἀλλ' ἴλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἦλθε καιρὸς,
 νῦν καταλλαγῆς χρεῖα ἀγνή
 πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,
 ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
 καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσῃται.

Christ et Paranieas « Anthologia graeca
 carminum christianorum ».

Ἰωσήφ ὑμνογράφος

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ Κόλασις εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλοουργήματος τοῦ Δάντου «Θεῖα Κωμωδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτήριον» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξιδίον τοῦ εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχων ὡς ὄδηγόν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφή αὕτη ἐξιδανίκευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὗται διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπέδιδον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἐν ἑκ τῶν ἀριστοουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἄ σ μ α Α'

Ἔεμεον μέσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὁπότε' εὐρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθείαν ἑκτραπείς ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
'Ἄλλ' ἴν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλά του,
θὰ εἴπω κι εἴ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἤξεύρω.
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφήκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλοῦσης φόβον τῇ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
 ὁ ὀδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
 ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
 Ὡς δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
 εἰς τὴν ἀκτὴν περιωθεῖς τὸ κῦμα
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
 καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ ἰδῆ τὸν δρόμον,
 ὃν ζῶν οὐδέποτε τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθεῖς, βαρὺς τὸ σῶμα,
 τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ' ἀναβαίνων
 κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων πούς ὁ κάτω.
 Ἀρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
 ἐμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπου,
 κατάστικτον πᾶν ἔχουσεν τὸ δέρμα.
 Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ' ἐμπρός μου
 κι ἐκώλυε τὸ βῆμά μου. Πολλάκις
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφη.
 Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
 ὁ δ' ἥλιος ὑψοῦτο μετ' ἀστέρων,
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρωσ
 ἐπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη
 τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
 τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
 Ἐκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους
 ἐπιφανεῖς μοι αἰφνιδίως λέων.
 Ἐφαίνετο ὡς κατ' ἐμοῦ προβαίνων
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
 Ἐλύσσα κι οἱ ἄερες ἐφρικίων.
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν,

ἰσχύσαρκον, ἄλλ' ἄπληστον θηρίον,
πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
καὶ νάρκην μοι ἐνέβαλε δειλίας,
ὥστ' ἀπηλίπισθην ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
Ὡς δ' ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
ὅπου σιγᾶ ὁ ἥλιος μὲ ὤθει.

γ') Ἐπιγραφή τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἄ σ μ α Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,
ἐγὼ εἰς τὴν αἰδίων ὁδύνην
καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων.
Ἐτελειώθην πρὸς δικαιοσύνην.
Μ' ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρωσ'
οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα
αἰώνια· κι ἐγὼ εἶμ' αἰώνια.
Ὁ εἰσιὼν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω».

δ') Ἡ λαίλαψ

Ἄ σ μ α Ε'

Τότ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
ν' ἀκούωνται κι ἤλθον εἰς μέρος, ὅπου
πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἔπληττε τὰ ὄτα.
Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
καὶ ἐμυκάτο ὡς θαλασσοκλύδων,
ὄν ἄνεμοι μαστιζοῦν ἐναντίοι.
Ἄκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαίλαψ
τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
συγκρούει καὶ χτυπᾶ καὶ τραυματίζει.

Πρὸ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,
 ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,
 τὴν ἀρετὴν τὴν θεῖαν βλασφημοῦσιν.
 Ἦκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
 οἱ σαρκικῶν ἀμαρτιῶν ἐργάται,
 οἱ εἰς ὀρμὰς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
 Τοὺς πελαργούς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ
 φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερὰ των,
 τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λαίλαψ
 ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
 οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινὴ των
 οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
 Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
 εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἀέρα τέμνουσιν,
 ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
 σκιάς ἐκεῖν' ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἑλ. Ραγκαβῆ

Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΜΕΝΗ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ « Ἀπελευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ » εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουσιν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄ σ μ α Γ'

Μὲ τὲς δροσιῆς ἐπρόβαινεν ἡ αὐγὴ χαριτωμένη,
 μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
 ὅταν μέσ' στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνο εἰτοιμαζότουσιν,
 βοῆ καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γῦρο παντοῦ ἀπλωνότουσιν·
 Καὶ μόλις ὅλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἀστέρι,
 οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἀέρι.
 Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὀδηγάει,
 πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθάει.
 Ἔργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ
 τὸ κῦμα, ποὺ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
 ἢ στὸν βοριᾶ ν' ἀντισταθῇ, ποὺ τὰ βουναὶ κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στῆ θάλασσα βυθίζει.
 Δὲν θέλει τὴν ὀλόθερμη ὄρμη τους νὰ βαστάξῃ,
 ἀλλ' ἐνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξι.
 Ἔχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδιά,
 τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
 Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
 καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνει,
 ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλήμ ξανοίγουν ἐμπροστὰ τους,
 ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλήμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
 Τὴν χαιρετοῦν ὀλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτάζουν
 καὶ μύρια στόματα μὲ μιᾶς « Ἱερουσαλήμ » φωνάζουν.
 Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, πού στεριῆς ἀγνώριστες γυρεύουν
 καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,
 παλαίοντας μὲ τὸ βοριᾶ καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
 ἂν ξάφνου ὁ τόπος, πού ζητοῦν, ἀγνάντια τους προβάλλῃ,
 τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιὰ πετιοῦνται
 καὶ πλέον τὲς ἔρημες νυχτιές, τοὺς κόπους δὲν θυμοῦνται.
 Ἄλλ' ἢ χαρὰ, πού ἔλαμπε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
 ἀγάλι' ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἶσθημα ἐγεννήθη,
 ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, πού τὲς καρδιὲς νικαίει.
 Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώσῃ δὲν τολμαίει,
 ὅπου γιὰ μᾶς ἓνας Θεὸς ἔγινε μέγα θῦμα
 κι ἐθάφτη καὶ ὀλοζώντανος ἐβγήκε ἀπὸ τὸ μῆμα.
 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
 σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησης καὶ δάκρυα πικραμμένα,
 Γῦρο, παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
 σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
 ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιὲς χτυπάῃ
 ἢ θάλασσα κι ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγάει.
 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
 τὰ ὀλόχρυσα στολίσματα βγαίνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
 καὶ ἀπ' τὲς καρδιὲς τ' ἀκάθαρτα πάθη, πού τὲς μολύνουν,
 τὲς ἁμαρτιῆς ὁμολογοῦν καὶ τὰ δάκρυα πικρὰ χύνουν :
 « Τὸ χῶμα, πού τὸ αἷμά σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,
 Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάμματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
 Τί στέκει, παγωμένη μου καρδιά, καὶ σεὶς τί ἀργεῖτε,

μάτια μου κακορρίζικα, δυό βρύσες νά γενήτε!
 Συντρίψου, άχάριστη καρδιά, στό κρίμα βυθισμένη,
 ή κλάψα άπαρηγόρητη κι αιώνια σέ προσμένει ! »

Μετάφρασις 'Ιουλίου Τυπάλδου

Τουρκουάτος

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μέ τήν αύγή και ή θάλασσα μενεξεδένια
 λάμπει και μέ τò φώς τά πάντα ξαναγιώνουν.
 Νά ή άνοιξι γυρίζει, νά τò χελιδόνι
 στον Παρθενώνα ξαναχτίζει τή φωλιά του.
 Πανιέρη 'Αθηνά, τίναξε τò πουλί σου
 στ' άμπέλια μας άπάνου τά σαρακωμένα.
 Κι αν πρέπη νά πεθάνουμε για τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

'Αγάλια άγάλια άποχρυσώνεται τò κύμα,
 νά ή άνοιξι γυρίζει, μά στα κορφοβούνια
 του Προμηθέα τά σπλάχνα σκίζοντας ένα όρνιο
 μεγάλο, άσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
 για νά διώξης τò μαύρο γύπα, που σέ τρώει,
 άρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τò καράβι.
 Κι αν πρέπη νά πεθάνουμε για τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

Τ' ανάκρασμα τ' άκούτε τής άρχαίας Πυθίας ;
 « Νίκη στών ήμιθέων τ' άγγόνια » ! 'Από τήν 'Ιδη
 ως τής Νικαίας τ' άκρογιάλα ξαναθίζουν
 αιώνιες οι έλιές. Μέ τ' άρματα στα χέρια,
 έμπρός ! Τά ύψη τών βουνών ως τ' άνεβούμε
 τους Σαλαμίνιους αντίλαλους ξυπνώντας !
 'Αν πρέπη νά πεθάνουμε για τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

Κι ἔλα, ἐτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
 ἄρραβωνιαστικιές, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
 στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβοὺς σας· μέσ' στὸ λόγγο
 γι' αὐτοὺς, ποὺ σᾶς γλυτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
 Ἄγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
 ἃς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλληκάρια.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέλφια !
 Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
 μὲ σάρκα θεῖα μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύση
 τὸ φωτερώτερο κι ἅπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
 Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι ;
 Κι ἐμεῖς ἑνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα ;
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμο ἀκολουθῶντας
 κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει !
 Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
 τὸ αἷμά μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
 θὰ πορφυρώση τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
 καὶ τὸ σταφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη ! Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μας φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
 Ὅρθοί ! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τῶρα τὸ παλάτι
 στὸν τόπο ἐκεῖ, ποὺ λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
 κι ὁ φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.

Στὶς ἀμμουδιές τῆς Μέκκας, διῶξέ το, Ἥλιε,
 τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας. . . .
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλῆμ. Ἄφου μετέβη διὰ Ξηρᾶς εἰς Μεδιόλανον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξιδίόν του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μὲ τὸν τίτλον αὐτὸ «Ὀδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατούμενην Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἰππεύσαντες τὴν ἐπιούσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωίας ὥραν, ἠρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδέ¹ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμνημένων ἠσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῆ τὰ ἑορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιανίτσαρος ἀνέστρεψε τὸ ἔσω τῆς κιθάρεως μέρος ὡς καθαρῶτερον καὶ παρὰ τὸ σύνηθες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ὑπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἐλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἶδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκεῖνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδαξεν τὴν μουσικὴν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυον ἡμῖν ποῦ ὑφούντο τὰ μνήματα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἰπποθόοντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρειτούς ἢ ρεύματα ἄλμυροῦ ὕδατος. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ἃς γρὰιὰ τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκρην τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνας εἰσέδουμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὅπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἶδομεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγχευμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιότερων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάντος τέλος πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἶδομεν αἰφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Ἀθηνῶν, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑψούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἀγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. Ἐγὼ ὅμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑψοῦτο δὲ καταντικρῦ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὀρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μείγμα ἐκ κινοκράνων τῶν Προπυλαίων, κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπάλλεως τειχῶν κανονοφόρων, γοθικῶν ἐρείπιων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἀγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑψοῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξὺ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθήναι. Αἱ πεπλατυσμένοι, τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦντο μιναρέδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμένοι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμιῶν ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν τις τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐρείπιων αὐτῶν, ἐβνόει ὅμως καὶ ὅτι δὲν κατ' ὅκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθήναι ὑψοῦνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὀριζομένης ὑπὸ σειραῶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ἐθεώρουν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἰοῦναι ζώνας, ἐκτεινόμενας παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγροὺς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πῶς ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Ἰλισσοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχεσμοῦ καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Ὁ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἥτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἄνυδρος Ἰλισὸς κείται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἠδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ' ὅσον προχώρουν εἰς Ἀθήνας, ἠσθανόμην ἀγαλλίασιν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῶν διάφορα ἐκείνων, ἅπερ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαίμονος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ τὰ μὲν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἠρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ καταρκημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῶς ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θεληγῆτρων τῆς εὐφύιας καὶ συλλαμβάνει τὴν ιδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς εἰσι περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινά, τῆς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρωσ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἐνστικτον τυφλόν, ἀλλ' αἶσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι' ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἠσθάνθη ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν' ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβραδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἧτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἔκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει ἐν τῇ οἰκουμένη δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἑλλησι τοσαύτην δόξαν, ὅσην οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: «*Ἐνθυμοῦ, Κόδιντε, ὅτι ἄρχεις Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι ἡμερὰ καὶ φιλάνθρωπα ἦθη μεταδόντων, πάσας δὲ παρ' ἡμῶν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων*». Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὁποῖα ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὁποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῷ ὄντι εὐρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

(Ἀκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιότερων μνημείων).

Τὴν ἐπιούσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωῆς ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ κορυφή περιέχεται ὑπὸ τευχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῶ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βᾶσιν αὐτῆς. Ἐν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὀπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλος ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑφούται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὄπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὀκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ὠσειδές, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενοτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξεύθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βᾶθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον, ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκισ παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὕρῃ ἀλλαχοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικὰς τινὰς μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὠραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρῶτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ πρασινωπὸς ὑπὸ μεστὴν καπνοῦ καὶ ὄμβρων ἀτμοσφαῖραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἴθριος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῷ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὠρίμου στάχυνος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλον. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἄρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἴτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῷ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλου ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ.χ. εἶναι ἢ μᾶλλον ἦτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες

παραλληλόγραμμοι κοσμούμενοι υπό περιστυλίου, προνάου ή στοᾶς και ὑφούμενοι εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὄλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχεν τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὄλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἴστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἄνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμὸν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βάσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικά τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμουσαν τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλ. μαρμάρινοι ἄβακες, ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγλυφαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, παριστάντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῶ ἕτερα πάλιν, ὠραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἄρμονία καὶ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσιν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἑρειπίοις· καθότι πολὺ ἠθέλεν ἀπατάσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκῃται ἡ κομψότης, ἢ βαρὺ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συνεμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρική τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικός

οὔτος κίων, ὅστις καὶ βάσεως στερεῖται, ἤθελεν ἀποβῆ πολὺ βαρῦς. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἴκτινος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἓνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλύφων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὀμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσω δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφειλείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἢ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στήλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεπλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν.

Μετάφρασις Ἑμμανουὴλ Ροῖδου

Σταυροβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρούσης ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητος, ἰδοὺ τί ὠθεῖ τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαίωνα καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὀμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θείαν Κωμῶδιαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἐπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

βαρύ, άνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικὰ πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλαίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφη ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηρθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅτι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅτι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἦτοι τὸν ναό. Συνήθως εὐρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχώδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὀλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνα, πεπτεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βᾶσις του, αἱ πλευραὶ του, ὀλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὄλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἐνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἦτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβανόμεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἀπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολύπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἰς σύνδεσμος μεταξὺ ὄλων τῶν μορφῶν καὶ ὄλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξὺ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὖρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὀρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βᾶσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάνουσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμισαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔντασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἔκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοῦψῆ εἰς τὰ δύο ἱερά τοῦ Ἐρεχθείου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετῶσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἑλαττώσωσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἴτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδώ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινοήσις των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικὴν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ἀρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετρίως πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου

Ἰππόλυτος Ταιν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

Ὁ Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνεσοκίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὅποιοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἰατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυματοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

υπερφυσικά κατορθώματα του Γερμανού αυτού μάγου. Ούτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περί του οποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μὲ τὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχὴν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχε ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, ποίησιν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαίτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίες περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποίησιν οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινάς ὁρμάς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ μὲ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαίτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου, τοῦ τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποίαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλοι αἱ ἐπιστῆμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν « Οὐρανὸν » ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κ Ὑ ρ ι ο ν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἀξιοθρήνητοι « ὅλα ἐκεῖ κακὰ ψυχρά ».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασε ὅλας τὰς ἐπιστῆμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆν καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός:

τῆς στιγμῆς ἀν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !
δεσμὰ μοι πορεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσης,
πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κι ἀκόμα :

Ἄν ἡσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού 'μαι,
δικός σου ἢ τίνας δὲ ρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα, τὸ ὅποιον δὲν θά ἡρεμήσῃ

ποτέ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θά γυρεύῃ τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται."Όταν πεθαίνῃ, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχὴν του καὶ φέρνουν « τὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ » ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιά ἀπὸ τὸ κακό.
Αὐτός, ποὺ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῆ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μάχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ἰδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθικὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχιούς ἀγῶνάς της. Γίνεται σύμβολον αἰώνιων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰώνιων πεπωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιδιώξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσις τοῦ ὀραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δράσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

Ν Υ Χ Τ Α

Ὡ δ ἡ Δ'

Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖό του.

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ἄχ ! σπούδασα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιαντρικὴ
κι ἄλλοι μου καὶ θεολογία
μὲ κόπο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νὰ με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητές μου καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λές τήν καρδιά μου αὐτὸ φλογίζει.
 Ναί, πιότερα ξέρω παρά ὅλοι μαζί,
 γιατροί, δικηγόροι, παπᾶδες, σοφοί·
 δισταγμοί, ὑποψίες δὲ μὲ ταραάζουν,
 κόλασες, διάλοιοι δὲ μὲ τρομάζουν—
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μου εἶναι φευγάτη,
 δὲν τὸ φαντάζομαι πὼς ξέρω κάτι
 καλὸ στὸν κόσμο νὰ τὸ διδάξω,
 νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.
 Οὐτ' ἔχω δὲ καλὰ καὶ πλοῦτο,
 δόξα, τιμές στὸν κόσμο τοῦτο.
 Μήτε σκυλλὶ ἔτσι θά 'θελα νὰ ζῆ !
 Γι' αὐτὸ ἔχω στή μαγεία παραδοθῆ,
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξῃ
 κι ἡ δύναμί του μὴ μου δείξῃ
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
 νὰ μὴν παιδεύομαι νὰ πῶ
 ὅτι δὲν ξέρω νὰ γνωρίσω τί
 βαθιὰ τὸν κόσμο συγκρατεῖ,
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρύσω
 καὶ κούφια λόγια πιά νὰ μὴν πουλήσω.
 Νὰ 'βλεπες φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
 τὸν πόνο μου στερνὴ φορά,
 τίς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
 πού ἐδῶ σὲ πρόσμενὰ συχνά,
 πὼς σὲ βιβλία, χαρτιά σωρὸ
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό !
 *Ἄχ ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλές
 μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα καρφές,
 μὲ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα !

*Ἀνοίγει τὸ βιβλίο καὶ μελετᾷ μὲ μυστήριο τὸ σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσα στή φλόγα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει ;

Φ Α Ο Υ Σ Τ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο) Ὅραμα φοβερό !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὄρμῃ μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαῖρά μου καιρό,
καὶ τώρα—

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ὁϊμέ : Δὲ σὲ ὑπομένω !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴ πνοὴ πιασμένη μὲ ἱκετεύεις,
τὴ φωνή μου ν' ἀκούσης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·
γέρνω στὴ δυνατὴ σου δέησι κι ἔρχομαι ! Ὅμως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;
Ποῦ εἶν' ἡ ὄρμῃ τῆς ψυχῆς ; Ποῦ εἶναι τὸ στῆθος,
ποῦ κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;
ποῦ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν' ἀγγίση ;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, ποῦ ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,
ποῦ μ' ὄση δύναμι εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;
Σὺ εἶσαι, ποῦ νοιώθεις στὴν πνοή μου φρίκη
κι ὀλόβαθά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
ποῦ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ἐγώ, φλόγινη εἰδή, νὰ φύγω ἐμπρός σου ;
Ὁ Φάουστ εἶμαι ἄγώ, ὁ ὅμοιός σου !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κῦμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ἔδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
Γέννα καὶ μνημα,
αἰώνιο κῦμα,
φάδι ποὺ ἀλλάζει,
ζωὴ ποὺ βράζει,
στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερὸ ἀργαλιὸ
καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Σύ, ποὺ τὸν κόσμο ὀλάκερο ἀγκαλιάζεις,
πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα, ποὺ νοιώθεις, μοιάζεις,
*Ὁχι μὲ μένα ! (χάνεται)

Φ Α Ο Υ Σ Τ

(πέφτοντας κάτω) *Ὁχι μὲ σένα ;
Τότε μὲ ποιόν ;
*Ἐγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα !
Καὶ μήτε κὰν ἐσένα.

(χτυπᾷ ἢ πόρτα)

Στὴν ὄργη ! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθός μου —
ἢ εὐτυχία μου ὀλάκερη θὰ σβήση !
Νὰ ῥθῆ ὁ σχολαστικός αὐτὸς νὰ κνηγήση
τὰ ὀράματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρὸς μου !

*Ὁ Βάγνερ ὁ μαθητὴς του μπαίνει φορῶντας ρόμπα καὶ νυκτικὸ σκοῦφο καὶ κρατῶντας λύχνο στὸ χέρι. *Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσσαρεστημένος.

Β Α Γ Ν Ε Ρ

Συμπαθᾶτε ! Ἄπαγγέλλετε, θαρρῶ·
βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική ;
Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,
γιατὶ ἔχει τώρα πέρασι πολλή.
*Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,
μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξη καὶ παπᾶ.

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ναί, ἄν εἶναι θεατρῖνος κι ὁ παπαῶς, καθὼς
πολλὲς φορὲς τυχαίνει.

Β Α Γ Ν Ε Ρ

Ἄχ, ὅταν μὲνὴ στὸ γραφεῖο κανεῖς κλειστός
καὶ μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνει
τὸν κόσμο μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρύση,
μὲ τὴν πειθῶ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήσῃ ;

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ἄν δὲν τὸ αἰσθάνεσθε, προσπάθεια περιττὴ,
ἀπ' τὴν ψυχὴ σας ἅμα δὲν πηγάζῃ
καὶ τὶς καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τὶς δαμάζῃ
μ' εὐχαρίστησι μέσα δυνατὴ.
Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἓνα φαγὶ
καὶ τὸ σωρὸ τῆ στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορρίζικη νὰ βγῆ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαῖμοῦδες καὶ παιδιὰ,
ἄν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμία σας—
μὰ καμμιά δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἄν ὁ λόγος δὲν βγαίνη ἀπ' τὴν καρδιά σας

Β Α Γ Ν Ε Ρ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πὼς μὲνω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ἐντιμο κέρδος νὰ ζητᾶς !
Σὰν τὸν τρελλὸ κουδούνια μὴν κρεμᾶς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίσι ἡ ὀρθὴ
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιὰ ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὀλάστραφτα ξεσκίδια,
πού τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπίδια,

σάν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
 πού σέ φύλλα ξερά τριζοβολεῖ.

Β Α Γ Ν Ε Ρ

Ἄχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
 ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ
 στὰ κριτικά τὰ μελετήματά μου
 νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
 Τί δύσκολα κανέννας πού κερδαίνει
 τὰ μέσα στὶς πηγές, πού πᾶν' ψηλά !
 Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
 τοῦ δρόμου, φουκαρᾶς πεθαίνει.

Φ Α Ο Υ Σ Τ

Μὴν ἔχεις τὰ βιβλία γι' ἅγια βρύσι,
 ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾶ κανεῖς !
 Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,
 ἂν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρῦση.

Μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου

Γκαῖτε

3. Ο Β Ο Υ Τ Η Χ Τ Η Σ

1

« Ἴππότης ἄρα ἦ σκουτάριος τολμᾶ
 σ' αὐτὸν νὰ ριχθῆ τὸ βυθό ;
 Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
 νά, τό 'πιεν ἡ μαύρη ρουφήστρα γοργά.
 Ἐκεῖθε ἂν κανεῖς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτου,
 σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἄς εἶν' χάρισμά του »

2

Καὶ μέσ' στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερά
 ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
 τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,
 ὁ ρήγας τὴν κοῦπα στὸ κῦμα πετᾶ.

Καὶ πάλι ρωτῶ σας : « καρδιά ποιός θὰ δείξη,
σέ τοῦτο τὸ χάος βαθιά νὰ βουτήξη ; »

3

Ἄλλὰ σκουτάριοι κι ἵππότες τ' ἀκοῦν
καὶ λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ
μέσ' στ' ἄγριο κῦμα κοιτάζουν πού σκᾶ,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτην φορὰν ἐρωτᾷ :
« Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ριχτῆ δὲν τολμάει ; »

4

Κι ὄλοι, ὅπως πρὶν, ἀπομένουν βουβοί.
Σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντύ.
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἄγορι τὸ ἐξαίσιον, ὅπου ὄλοι θαυμάζουν.

5

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέμμα πατεῖ
νὰ ἰδῆ στὸ βυθὸ τὰ νερά,
πού ἔχε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγῶντας ἢ Χάρυβδι καὶ μὲ βοή,
ὡς νὰ ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγροικιῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

6

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σὰν στιά, πού σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ
καὶ ἀδιάκοπα κῦμα τὸ κῦμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτὲ δὲν ἀδιάζει,
λὲς κι ἄλλη μιὰ θάλασσα ἢ θάλασσα βγάζει.

7

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

σχισμάδα άπατη, μαύρη, πλατειά,
 σαν δρόμος, που βγαίνει στον "Άδη· μ' άχό,
 τά κύματα όλάγρια, στριφτά ρουφημένα,
 βυθιώνται με όρμή στο σιφούνι άρπαγμένα.

8

Πριν τó κυμάτωμα όπισω νά έλθῃ,
 ό νέος θερμά τó θεό
 « βοήθεια κράζει »—και ίδου βοητό
 σηκώνεται τρόμου κι εύθύς ἤ στροφή
 μέσ' στ' άγνωστο σέρνει και κλει τόν γενναίον
 νεαρό βουτηχτή, που δέν φαίνεται πλέον.

9

Και γαληνίζ' ἡ κορφή τοῦ νεροῦ,
 αλλά κουφοβράζει βαθιά·
 εύχεται όλότρημη κάθε λαλιά
 « νά εἶν' ώρα καλή » τ' άνδρειωμένου παιδιου·
 πλὴν πάντα πλιό κούφια τά κύματ' άκοῦνε
 και με καρδιοχτύπι φριχτό καρτεροῦνε.

10

Και άν ἦθε ρίξεις τó στέμμα κι είπεις
 μ' αυτό θα γενῃ βασιλιάς,
 θα τó φορέση, άν κανεις από σῶς
 τó σώση ! μιᾶς τόσο άκριβῆς άμοιβῆς
 δέν μ' έπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη
 ψυχή ζωντανου δέν μπορεί νά μᾶς μάθη.

11

Καράβι άρπάζει ἡ ρουφήστρα συχνά
 και πᾶν στο βυθό με ροπή,
 σπασμένο μόνον κατάρτ' ἡ σκαρι
 ξεβγαίνει άπ' τó βάραθρο π' όλα ρουφᾶ.
 Πλὴν σφύριγμ' άντάρας ψηλότατο βγάζει
 και πάντα σιμά και σιμώτερα βράζει.

12

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
 σὰν στιά, πού σμιχθῆ με νερό,
 τὰ οὐράνια βρέχει με ἄφρον ἄχνιστό
 καὶ ἀδιάκοπα κῦμα τὸ κῦμα χτυπᾶ
 καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγροικίεται,
 με βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιέται.

13

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
 σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ιδέες,
 καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
 φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
 ιδέες του, ψηλά στὸ ζερβί του τινάζει
 τὴν κοῦπα, χαρά με νοήματα ἐκφράζει.

14

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοή
 καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
 Κι ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαροπὸς
 φωνάζ' « εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῆ ! »
 καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
 ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος ! »

15

Ἔρχεται κι ὅλο τὸν ζώνει με μιὰ
 τὸ σύχαρο πλῆθος κι ἐμπρὸς
 στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
 τὴν κοῦπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
 τῆς κόρης του ρίχνει, πού πλήθιο κερνάει
 κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

16

« Νὰ ζήση ὁ ρήγας... Χαρά στὴν ψυχὴ,
 πού πνέει στὸ ρόδινο φῶς !
 Κεῖ κάτω εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
 θνητὸς τοὺς θεούς, ὦ ! νὰ μὴν προκαλῆ

κι εκείνα ποτέ του να ἰδῆ μὴν ποθήση,
 πού τοῦ ἔχουν στὴν φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

17

Σὰν ἀστραπή ἐβουλοῦσα γοργά,
 νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὀρμή
 μέσ' ἀπὸ βράχου σπηλιὰ μιὰ πηγὴ·
 τῶν δυὸ ρεμματιῶν ἡ μανία μ' ἄρπᾶ,
 σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγῦρο μὲ ζάλη·
 ἀνώφελ' ἢ ἀντίστασι ἐστάθη κι ἡ πάλη.

18

Τότε ὁ Θεός, πού κράζω βοηθὸ
 εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμὴ,
 μοῦ δείχνει ξερὰ βαθιὰ πεταχτή·
 εὐθύς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλυῶ·
 καὶ στὰ μυτερά κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
 καὶ ἡ κοῦπα, πού στ' ἄπατ' ἄλλιῶς θὰ βυθιότουν.

19

Ὅτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
 καὶ ὀμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
 κι ἐνῶ ἔχαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
 τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
 πού μέσ' στὲς ταρτάριές του σειόνταν σχισμάδες
 δρακῶνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

20

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
 σὰν δύσμορφοι σβῶλοι στριφτὰ
 οἱ ρίνες, πού ἔχουν ἀγκίδια φριχτά,
 τὸ τέρας ἢ σφύραινα, ἢ τόσο δεινὴ,
 καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
 φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμμένα.

21

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγροικῶ,
 ἐγὼ νά ἔμαι ἡ μόνη καρδιά,

πού ζῆ με ἥσκιαστρα μέσ' στὴν ἐρμιά,
 σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρὰ 'π' τὸν ἠχὸ
 τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὀμιλίας
 με τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

22

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἰδοῦ σειεῖ
 συρτὰ πρὸς ἐμένα ἕκατὸ
 θεριό, πού θε νὰ μ' ἀδράξῃ· ἀπολνῶ
 στοῦ τρόμου τὴν τρέλλα κοράλλου κλαρί,
 ὅπου ἔσφιγα· ἀμέσως με λύσσα μ' ἀρπάζει
 τὸ ρεῦμα — εὐτυχία, πού ἐπάνω με βγάζει».

23

Σχεδὸν ξιππάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
 ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ·
 « Δικὴ σου ἦ κοῦπα· κι ἰδοῦ τοῦ χεριοῦ
 τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
 ἂν ἤθελες πάλι τολμῶντας μοῦ μάθει
 τί στέκει μέσ' στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη ».

24

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθύς λαχταρεῖ
 καὶ λέγει με χεῖλη γλυκά·
 « Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !
 Σοῦ βάσταξε ἀγῶνα, πού δὲν ἤμπορεῖ
 κανεῖς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἦθες δαμάσει,
 προσκάλεσε ἱππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ.»

25

Τὴν κοῦπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθύς
 καὶ μέσ' στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ·
 « Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρῃς φορὰ,
 ὁ πρῶτος ἱππότης μου θὰ 'σαι καὶ αὐτῆς
 τὰ χεῖλη, πού σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τῶρα,
 φιλεῖς ὡς νυμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα ».

26

Οὐράνια παίρνει τον τότες ἀνδρεία,
 τοῦ ἀστράφτ' ἢ βλεψιά τολμηρή,
 θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη καὶ ἀχνή
 ἢ εὐμορφ' εἰδή της σὲ λιγοθυμία,
 καὶ ὁ πόθος γιὰ τέτοιο βραβεῖο στὰ κάτου
 τὸν σπρώχνει κι ὀρμᾶ ἢ ζωῆς ἢ θανάτου.

27

Καὶ ἀκοῦν τὸ κῦμα, πού ἀπάνου γυρνᾶ,
 καὶ ἀχὸς προμηνᾶ το βροντῆς,
 καὶ σκύφτουν κάτου μὲ βλέμμα στορογῆς·
 ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,
 βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στὰ βάθη,
 πλήν δὲν ξαναφέραν τὸν νέο, πού ἐχάθη.

Μετάφρασις Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλεο

IV. ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Σημαντικὸν μέρος τῆς σημερινῆς κοινωνίας, καὶ παρ' ἡμῖν ἀκόμη, ἀναγνωρίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς· κρατεῖ μόνον ἢ γνώμη, ὅτι διὰ τὴν μελέτην αὐτὴν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέχη κανεὶς εἰς τὸ πρωτότυπον κείμενον, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀρκεσθῆ καὶ εἰς μεταφράσεις.

Ὅταν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι μέλος, εἶχεν ἀναφυῆ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἐπιθυμητῶν βελτιώσεων εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν πρακτικῶν λυκείων, οἱ φωτισμένοι ὑποστηρικταὶ τοῦ τόσον σπουδαίου καὶ τόσον ἀπαραιτήτου δι' ἡμᾶς τύπου τούτου τοῦ παιδαγωγοῦντος σχολείου ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν, ἂν ἦτο δυνατόν, καὶ ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας — ἐν μεταφράσει φυσικὰ — νὰ περιληφθῆ εἰς τὸ πρόγραμμα.

Ἄν ἡ ἰδέα αὕτη ἐπραγματοποιεῖτο, τότε ἡ διαφορὰ μεταξύ κλασσικοῦ σχολείου καὶ πρακτικοῦ λυκείου, ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, θὰ ἦτο ὅτι τὸ κλασσικὸν σχολεῖον θὰ προσφέρει εἰς τοὺς τροφίμους του ἐν πρωτοτύπῳ τὰ ἔργα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια οἱ τρόφιμοι τοῦ πρακτικοῦ λυκείου θὰ διαβάζουν ἐν μεταφράσει.

Εἰς τὴν διαφορὰν αὐτὴν ὀφείλομεν ἄρα γε νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὑπεροχὴν τινὰ τοῦ κλασσικοῦ σχολείου, καί, ἂν ναί, διατί; Μὲ ἄλλας λέξεις: δύνανται νὰ ἀναπληρώσουν αἱ μεταφράσεις τὰ πρωτότυπα καί, ἂν ὄχι, ποῦ κεῖται ἡ ἀνεπάρκειά των;

Τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα, τὸ ὅποιον δὲν ἠμπορῶ νὰ παρέλθω σιωπηρῶς.

Κατὰ τὴν πεποίθησίν μου, περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὁποίας ἐλπίζω νὰ σᾶς πείσω, οἱ θεσαυροὶ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ἐκείνους, ποὺ ἠμποροῦν καὶ διὰ μεταφράσεων νὰ μεταδοθοῦν, καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ εἶναι ἀναποσπᾶστος συνδεδεμένοι μὲ τὴν μορφήν τοῦ πρωτοτύπου. Καὶ ἔτσι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ πρὸ ὀλίγου τεθὲν ζήτημα ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ χαρακτηρισμὸν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας.

Ὅπως λοιπὸν ἠμπορεῖτε νὰ συναγάγητε ἀπὸ τὰ λόγια μου αὐτά, δὲν ἀνήκω εἰς τοὺς ἀδιαλλάκτους πολεμίους τῶν μεταφράσεων. Καὶ ὁ ἴδιος ἐνεφανίσθη ὡς μεταφραστὴς καὶ ἐξέδωκα ὀγκώδη τόμον, ὅστις — τολμῶ νὰ ἐλπίζω — δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν ἐσχάτην θέσιν μέσα εἰς τὴν μεταφραστικὴν μας λογοτεχνίαν. Ἄλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ γνωρίζω ἐπίσης, τί ἠμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἡ μετάφρασις καὶ τί ὄχι. Ὁ ἀξιῶν ἄρα νὰ ἀρκεσθῆτε εἰς τὴν μετάφρασιν ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου συλλογίζεται κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον, ὡς ἂν σᾶς ἔλεγε: «πρὸς τί κοπιάζετε νὰ πηγαίνετε εἰς τὸ ὕδριον, διὰ νὰ ἀκούσετε τὰς συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν ἢ τοῦ Τσαϊκόφσκυ, ἀφοῦ ἠμπορεῖτε νὰ τὰς ἀκούσετε πολὺ ἀναπαυτικώτερα κατ' οἶκον μὲ τὸ κλειδοκῦμβalon»;

Ἄλλὰ γνωρίζετε ὅτι τοῦτο ἔχει ἐν μέρει κάποιον δίκαιον· ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει. Μία διὰ κλειδοκυμβάλου ἐπίτημις σᾶς δίδει βέβαια κάτι, ἀλλὰ ὄχι ὅλον· καὶ ὅσον περίτεχνον, ὅσον βαθυστόχαστον εἶναι ἓνα συμφωνικὸν ἔργον, τόσον ὀλιγώτερον ἰκανὴ εἶναι ἡ διὰ κλειδοκυμβάλου ἐπίτημις νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ, ἐφ' ὅσον ἡ λεπτότης τοῦ νοήματος καὶ τῆς μορφῆς ἐπιτυγχάνεται ἴσα ἴσα μὲ τὴν δε-

ξιὰν ἐκμετάλλευσιν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιοτήτων ἑνὸς ἐκάστου ὄργανου, τὰς ὁποίας φυσικὰ δὲν ἤμπορεῖ τὸ κλειδοκύμβαλον νὰ ἀποδώσῃ ».

Τὸν ἴδιον συμβαίνει καὶ ἐδῶ. Πάρετε τὴν ἀρχὴν τοῦ Καίσαρος *Gallia est omnis divisa in partes tres* (ὅλη ἡ Γαλλία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη). Ἐδῶ ἡ μετάφρασις ἀποδίδει πλήρως τὸ πρωτότυπον, χωρὶς νὰ παραλείψῃ τίποτε. Πάρετε ὁμως τὴν παρ' Ὀμήρῳ ἀναφώνησιν τῆς Θέτιδος, ὅταν μανθάνῃ τὸ δυστύχημα, ποῦ συνέβη εἰς τὸν υἱὸν τῆς: *ὦ μοι δυσαριστόγεια* (ἀλλοίμονο σὲ μένα, ποῦ γιὰ τὸ κακό μου ἐγέννησα τὸ καλύτερο τοῦ κόσμου παλληκάρι) καὶ ἐδῶ ἀπεδόθησαν ὅλα, ἀλλ' ἐχρειάσθη πρὸς πλήρη ἀπόδοσιν μιᾶς λέξεως τοῦ πρωτοτύπου νὰ μεταχειρισθῶ εἰς τὴν μετάφρασιν δεκατρεῖς ὅλας λέξεις. Πόσον ὁμως χάνει ἀπὸ παρομοίαν διάχυσιν ἡ δύναμις τῆς ἐκφράσεως εὐκολὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται καθεὶς.

Πάρετε τέλος τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Περικλέους παρὰ Θουκυδίδη: *Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἀνευ μαλακίας*. Ἐδῶ ὁ μεταφραστὴς ἀπογοητεύεται τελείως. Καταλαμβάνει φυσικὰ ὅτι πρόκειται ἐδῶ περὶ φιλοτέχνου λαοῦ, ὅστις γνωρίζει νὰ διακρίνῃ τὸ λιτὸν κάλλος τῆς μορφῆς ἀπὸ τὴν φορτικὴν πολυτέλειαν τοῦ ὑλικοῦ, περὶ λαοῦ διανοουμένων, ποῦ ἠξυεῖ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἀποσυνθετικὴν ἐπὶ τῆς βουλήσεως ἐπίδρασιν τῆς διανοήσεως, ἀλλὰ τὸ νὰ ὑπαγάγῃ τὰς δύο ταύτας κρίσεις εἰς τὸν τύπον τόσον βραχείας, τόσον βαθείας καὶ τόσον εὐστόχου ἀντιθέσεώς του ἐμφανίζεται δικαίως ὡς ἀνέφικτον.

Δὲν θέλομεν βέβαια νὰ περιφρονήσωμεν τὰς μεταφράσεις· ἀλλὰ καὶ δὲν θέλομεν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς δυναμένας ἀξιολογώτατα νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ πρωτότυπα. Ὁ Σοπενχάουερ λέγει ὅτι ἔχουν τὴν ἴδιαν ἀναλογίαν πρὸς τὰ πρωτότυπα — καὶ πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας — οἶαν τὸ κιχώριον πρὸς τὸν καφέν· ἕνας δὲ ἄλλος τὰς παρέβαλε πρὸς τὴν ἀνάποδην ὄψιν ἑνὸς τάπητος. Αὐτὸ εἶναι ἴσως ἀνακριβές· καλύτερα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τρόπου τοῦ λέγειν, κάθε μετάφρασις ἀρχαίου ἔργου εἰς νεωτέραν γλῶσσαν θὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὸ πρωτότυπον, οἶαν τὰ ξύλινα ὁμοιώματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὰ χρησιμεύοντα εἰς σπουδὴν τῆς ἀνατομικῆς, πρὸς τὸ πραγματικὸν σῶμα· παρέχουν μὲν γενικὴν τινα ἰδέαν τῆς

κατασκευῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ μάτην θὰ ζητήσετε εἰς αὐτὰς καὶ τὰς λεπτότητας ἐκείνου.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ὁμοιώματα αὐτὰ εἶναι ποικίλα· ὑπάρχουν ἀλήθεια ὁμοιώματα καλλιτεχνικά, ἀναμφηρίστως χρήσιμα· ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ χονδροκομμένα καὶ ἀδεξίως κατεσκευασμένα, ποὺ δίδουν τελείως διάστροφον εἰκόνα τοῦ πρωτοτύπου.

Αἱ παρ' ἡμῖν μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων ἀνήκουν δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν τάξιν· πολὺ ὀλίγα ὑπάρχουν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν ὑποτύπωσιν τινα καλλιτεχνικῆς ἀποδόσεως.

Ἄλλ' ὅσον δῆποτε τέλειαι καὶ ἂν εἶναι, μένει ἐν ἰσχυρί ὁ κανὼν ὅτι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτοτύπου δύναται κανεῖν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ τὴν διερευνήσῃ καθ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἰστώων τοῦ σώματός μας μόνον ἐκ τοῦ φυσικοῦ δύναται νὰ σπουδάσῃ καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν ξυλίνων ὁμοιωμάτων.

Μετὰφρασις Ἰωάννου Συκουτρῆ

Θαδδαῖος Τσιλίνσκυ

V. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ἱστορικὴ τραγωδία σὲ πέντε πράξεις)

Ἐπίθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὀκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου, τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἄλλων συνενόχων των. Τελειώνει μὲ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε δύο σκηνές, ἀπὸ τῆς ὁποίας προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριωτέρων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΙΣ — Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπῆτι τοῦ Καίσαρα. Βροντὲς καὶ ἀστραπὲς. Μπαίνει ὁ Καίσαρας μὲ τὰ νυχτικά του)

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Οὐτ' ὁ οὐρανὸς ἠσύχασε οὔτε ἡ γῆ
 τούτη τῆ νύχτα. Τρεῖς φορές ἡ Καλπουρνία
 στὸν ὕπνο της ἐφώνασε, « βοήθεια!
 σκοτώνουνε τὸν Καίσαρα! »
 Εἶναι κανέναν μέσα;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
 νὰ προσφέρουν θυσία
 κι ἔλα εὐθύς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης; λογαριάζεις
 νὰ πᾶς ἔξω; Δὲν πρέπει
 νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Ὁ Καίσαρας θὰ ἴβγη ἔξω, Καλπουρνία.
 Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπειλήσαν ἐμένα
 πάντα πίσω ἀπ' τὴς πλάτες·
 μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψι,
 γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου
 δὲν ἔχω δώσει ὡς τώρα
 πίστι σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
 μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
 κάποιος πού — ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
 κι εἶδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

δράματα φριχτά, πού εἶδαν οἱ βάρδιες.
 Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάη στοῦ δρόμο.
 Ἐνοιξαν τάφοι καὶ πέταξαν ἔξω
 τοὺς νεκρούς. Ἄγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
 πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
 παραταγμένοι σὲ γραμμές καὶ λόχους
 καὶ σὲ τάξι πολέμου, κι ἀπὸ πάνω
 στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτου
 στοῦ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα
 γιόμιζε τὸν ἀέρα·
 ἄλογα χλιμιντρούσανε· βογγοῦσαν
 ἄνθρωποι, πού πεθαίνουν, καὶ παντοῦ
 κυνηγοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους
 σκουζοντας καὶ στριγγλίζοντας. ὦ, Καίσαρα,
 αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύσι
 καὶ μὲ φοβίζουν.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Τί μπορούμε οἱ ἄνθρωποι
 ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
 ἔχουν ὀρίσει θεοί ; Ὡστόσο ὁ Καίσαρας
 θὰ πάη ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ, πού γίναν,
 εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμον προμηνύματα·
 ὄχι μόνο γιὰ μένα.

ΚΛΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ὅταν εἶναι
 νὰ πεθάνουν ζητιᾶνοι, δὲ φανῆκαν
 ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων
 τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ
 τὸν μηνοῦνε μὲ φλόγες.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Ὁ δειλὸς
 πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του
 πολλές φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

δοκιμάζει ένα θάνατο μονάχα.

Ἐὰν ὅσα θαύματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
τὸ πιὸ περίεργο ἅπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
τὸ πὼς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρον
πὼς ὁ θάνατος, ποῦ ἔναι τέλος βέβαιο
γιὰ ὅλους, θὰ ῥθῃ, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νὰ ῥθῃ.

(ξαναμπαίνει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πὼς ὁ Καίσαρας θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ
σήμερα σπίτι. Ὅταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε
καρδιά μέσα στὸ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν
οἱ θεοί, γιατί θέλουν νὰ ντροπιάσουν
τοὺς δειλοὺς. Θὰ ἦταν ζῶο χωρὶς καρδιά
κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
ἀπὸ φόβο. Ὁχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ
ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ κίνδυνος τὸ ξέρεῖ
πὼς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
παρ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Εἶμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ἄλλοίμονο, κύριέ μου,
τὴ φρόνησί σου τὴ τυφλώνει ἡ τόση
πεπτοίθησί σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω !
Πῆς πὼς δικός μου φόβος
σὲ κρατεῖ μέσ' στὸ σπίτι, ὄχι δικός σου.
Ἄς στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο Ἀντώνιο

στή Γερουσία κι ἄς τοὺς μηνύσουμε ὅτι
εἶσαι ἀνήμπορος σήμερα. Ἄφησέ με
γονατιστὴ μπροστά σου
νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρι.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Ἄς εἶναι,
λοιπόν, ἄς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση
πὼς δὲν εἶμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου
θὰ μείνω σπίτι

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.
Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὐχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα ! Ἦρθα νὰ σὲ πάρω
στὴ Γερουσία.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Καὶ φτάνεις
πάνω στὴν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε,
νὰ πῆς χαιρετισμούς στὴ Γερουσία
ἀπὸ μέρος δικό μου
καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο —
« δὲν μπορῶ », θὰ ἦταν ψέμμα· « δὲν τολμῶ »,
μεγαλύτερο ψέμμα· « δὲν θὰ πάω »·
αὐτό, Δέκιμε, σῦρε νὰ μνησῆς !

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Πὼς ; ψέμματα θὰ παραγγεῖλη ὁ Καίσαρας ;
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριὰ καταχτῶντας τὸν κόσμο,
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες ;

Δέκιμε, πές τους ότι
σήμερα δέ θα πάω στη Γερουσία !

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Ἡ αἰτία εἶναι στὴ θέλησί μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναῖκά μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρῦσι
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρον αἶμα·
κι ἕνα πλῆθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ
γερά καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἦτανε μαζεμμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἡ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, πὺν σιμώνει· καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μοῦ ζήτησε γιὰ χάρι
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, πὺν σκορποῦσε
τὸ αἶμα ἀπὸ τόσες βρῦσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
πὺν λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελῶντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάξει ἀπὸ σένα αἶμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἄνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νὰ ῥθουν
κοντὰ σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικά και χρώματα
 και κειμήλια ιερά και θυμητάρια.
 Αυτό μηνάει τῆς Καλπουρνίας τὸ ὄνειρο.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Καὶ τὸ ἐξηγεῖς σωστὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καὶ θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
 αὐτό, ποὺ ἔχω νὰ πῶ. Μάθε λοιπὸν
 πῶς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
 σήμερα νὰ προσφέρῃ
 στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
 Ἄν παραγγείλῃς ὅμως πῶς δὲν πᾶς,
 μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφασι. Κι ἀκόμα
 θὰ μποροῦσε πολὺ εὐκόλα
 κανέννας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ
 στὸ γελοῖο καὶ νὰ πῆ: « ἄς σταματήσῃ
 ἡ Γερουσία τὶς ἐργασίες της, ὥσπου
 ἡ γυναῖκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ
 κάνα καλύτερο ὄνειρο ». Καὶ ἂν μείνῃ
 ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀρχίσῃ
 νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος: « δῆτε, δῆτε,
 ὁ Καίσαρας φοβᾶται ; »
 Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
 μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
 γι' αὐτό, ποὺ θεὸς νὰ κάνῃς. Ἡ καρδιά μου
 νικᾷ τὴ φρόνησί μου.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουρνία,
 ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νοιώθω
 ντροπή, ποὺ παρασύρθηκα κι ἐγώ.
 Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχό μου ! Θὰ πάω !

(μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κά-
 σκας ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίνας)

Νὰ κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἦρθε νὰ μὲ πάρῃ !

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Καλῶς ὤρισες, Πόπλιε. Μπᾶ καὶ ὁ Βροῦτος ;
Κι ἐσύ τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !
Γάϊε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες, ποὺ σὲ κάναν ἔτσι —
Τί ὥρα εἶναι ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
καὶ τὴν εὐγένειά σας

(μπαίνει ὁ Ἄντωνιος).

Μὰ ὁ Ἄντωνιος,
ποὺ ξευχτάει στὰ γλέντια,
κι ὅμως ξύπνησε κιόλα. Χαίρε, Ἄντωνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαίρε, μεγάλε Καίσαρα.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Μηνύστε
νὰ εἶν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
ποὺ μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινα αἰτία
νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπὸν, Μέτελλε !
Λοιπὸν Κίννα ! Τί νέα, Τρεβώνιε ; Ἐσένα
θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
πὼς πρέπει νὰ ῥθης σήμερα σὲ μένα.
Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καὶ μάλιστα

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ὥστε θὰ φτάσῃ
ἢ ὥρα, πού οἱ πιό καλοί σου φίλοι θὰ εὐχωνται
νὰ ἤμουνα πιό μακριά σου.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Ἄγαπητοί μου,
πᾶμε νὰ πιούμε ἕνα κρασί καί ὕστερα
φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του) Τὸ ὅτι « σάν καλοί φίλοι »
δὲν πάει νὰ πῆ καί « καλοί φίλοι » πάντα,
αὐτὸ εἶναι πού σπαράζει,
ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.
(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΙΣ — Α' ΣΚΗΝΗ

(Στὸ Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θὰ τρέξῃ
ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,
αὐτουνοῦ, πού εἶναι τώρα ξαπλωμένος
στὰ πόδια τοῦ Πομπήϊου καὶ δὲν ἀξίζει
περσότερο ἀπ' τὸ χῶμα, πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὅσες φορές θὲ νὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
τόσες φορές θὰ λένε
γιὰ μᾶς : « Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
τὴ λευτεριά στὴ Ρώμη ».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε ;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!
Ἐμπρὸς ὁ Βρούτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
τιμῶντας τὴν πορεία του
μὲ τίς πιό ἀγνὲς καὶ ἀντρεῖες καρδιὲς τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

— Για στάσου· κάποιος είναι.

(μπαίνει ένας υπηρέτης)

“Ενας φίλος του ’Αντωνίου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

“Ετσι, Βροῦτε,
 μέ πρόσταξε ὁ κύριός μου
 νά γονατίσω! “Ετσι ὁ Μᾶρκος ’Αντώνιος
 μέ πρόσταξε νά πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου
 καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
 πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νά σοῦ πῶ :

“Ο Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
 τίμιος καί συνετός.

Μά κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
 τολμηρός, μεγαλόψυχος, μέ ἀγάπη
 γιά τούς φίλους του. Πές του
 πῶς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του
 πῶς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,
 τὸν ἐσεβόμουν καί τὸν ἀγαποῦσα.

“Αν βεβαιώνη ὁ Βροῦτος τὸν ’Αντώνιο
 πῶς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νά ῥθῆ
 καί νά μάθη γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας
 ἄξιος γιά νά πεθάνη, τότε ὁ ’Αντώνιος
 δὲ θ’ ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα νεκρὸ
 τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό·
 καί θέλει ἀκολουθήσει
 πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου.
 καί τὴν πολιτική του
 μέσ’ στοὺς κινδύνους τοῦ καινούργιου δρόμου.
 Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ ’Αντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

“Ο κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,
 προικισμένος μέ νοῦ. Ποτὲ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ἰδέα. Πήγαινε πές του,
 ἂν ἀγαπάη νὰ ῥθῆ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη
 ἐκεῖνο, ποῦ γυρεύει,
 καί, στὴν τιμὴ μου, δὲ θὰ πάθη τίποτα.

ΤΗΠΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(φεύγει)

ΒΡΟΤΤΟΣ

Τὸ ἔξερα πῶς κι αὐτὸς θὰ γίνῃ φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. Ὅμως κάτι
 μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
 ἡ κακὴ μου ὑποψία
 γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύῃ πάντα

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

ΒΡΟΤΤΟΣ

Νά! νά ! ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος! Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ὡ πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
 σὲ θωρῶ ξαπλωμένον ; Οἱ τόσες σου νῖκες
 κι οἱ θρίαμβοὶ σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
 συμμαζεύτηκαν τώρα
 σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρός μου; Χαῖρε !
 Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας·
 ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξῃ ἀκόμα τὸ αἷμα·
 ποιός πρέπει ἄλλος νὰ λείψῃ. Ἄν εἶναι ἐγώ,
 καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
 ἀπὸ τὴν ὥρα, ποῦ πέθανε ὁ Καίσαρας·
 οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιὸ ἄξιο
 γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτὰ σας τὰ σπαθιά,
 ποῦ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα
 ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἂν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
 πού τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
 κι ἄχνιζουν, κάντε αὐτό, πού σᾶς ἀρέσει.
 Καὶ χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νοιώσω
 τὸν ἑαυτό μου ποτὲ γιὰ νὰ πεθάνω
 τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμμιά θέσι
 δὲ θὰ μοῦ ἀρέση τόσο, κανεὶς τρόπος,
 ὅπως ἐδῶ στὸ πλάϊ τοῦ Καίσαρα σφαγμένους
 ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
 πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

— ὦ Ἀντώνιε!

μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου!

Ἄν τώρα σοῦ φαινώμαστε σκληροὶ
 καὶ φονιᾶδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
 τὰ χέρια μας κι ἡ πράξι, πού ἐκτελέσαμε,
 βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
 τὸ αἵματερό μας ἔργο. Τὶς καρδιές μας
 δὲν μπορεῖς νὰ τὶς δῆς. Αὐτὲς πονοῦνε·
 καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
 τὴν κοινὴ δυστυχία
 ἔκανε τὴν πράξι.

Γιατί ὅπως διώχνει ἡ μιὰ φωτιά τὴν ἄλλη,
 ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
 καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.

Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
 τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
 τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμι
 τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
 μ' αἰσθήματα γιομαῖτες
 ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
 κι ἐκτίμησι καὶ πρόθεσι καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχη δύναμι

μέ τῆ δική μας, ὅταν μοιραστοῦνε
τὰ καινούργια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιά νά ἡσυχάση
ὁ λαός, πού εἶναι χαμένος ἀπό φόβο,
καί θε νά σοῦ ἐξηγήσω
γιατί ἐγώ, πού, τήν ἴδια τή στιγμή
πού χτυποῦσα τόν Καίσαρα,
τόν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτή τήν πράξι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέν ἀμφιβάλλω γιά τή φρόνησί σας.
Ἄς μοῦ δώση ὁ καθένας
τò ματωμένο χέρι του. Καί πρῶτα πρῶτα
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βρούτε,
'μεῖς οἱ δυό. — Γάϊε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τò δικό σου.
'Ἐσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἔσένα, Κίννα,
κι ἔσένα, ἀντρεῖέ μου Κάσκα. — Καί στο τέλος,
μά ὄχι τελευταῖο καί στήν ἀγάπη,
τò δικό σου, Τρεβώνιε, Κύριοί μου
ἄχ, τί μπορῶ νά πῶ; . . . Ἡ ὑπόληψί μου,
κύριοι, τούτη τήν ὥρα
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλυστερό,
πού ἓνα ἀπ' τὰ δυό κακὰ μπορεῖ κανένας
νά φαντασθῆ γιά μένανε :
πὼς εἶμαι ἀναντρος ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτό 'ναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάζει
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβη τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιό πολὺ
νά βλέπης τὸν πιστό σου φίλο, τὸν Ἀντώνιο,
νά μολογάη εἰρήνη καί νά σφίγγη
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

ὦ μεγάλη, μπροστά στὸ λείψανό σου ;
 Ἄν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
 ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
 ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
 αὐτὸ θά 'ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
 παρὰ νὰ ῥχωμαι τῶρα καὶ νὰ κλείνω
 φιλία μὲ τοὺς ἔχτρούς σου.
 Συχώρεσέ με, Ἰούλιε ! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
 ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ
 στέκονται οἱ κυνηγοὶ σου λεκιασμένοι
 ἀπ' τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
 ἀπ' τὸ θάνατό σου !
 ὦ κόσμε, ἦσουν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
 κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε ! . . .
 Τώρα ὁμοιος σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
 ἀπ' τοὺς πρώτους τῆς χώρας,
 κοίτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μᾶρκο Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγνώμη, Γάϊε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
 ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἔχτροί του ἀκόμα
 τοῦ Καίσαρα. Σ' ἐνὸς φίλου τὸ στόμα
 εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, Ἀντώνιε,
 ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. Ὅμως πές μας
 σὲ ποιά σκοπεύεις νὰ ῥθης συμφωνία
 μαζί μας; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας
 ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,
 χωρὶς νὰ στηριζώμαστε σὲ σένα ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἴσια ἴσια γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα,
 ἅμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκείνον,
 Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
 κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
 νὰ μοῦ ἐξηγήσετε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
 θαρροῦσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄλλιωὺς θὰ ἦτανε πρῶξι ἀγρίων ἀνθρώπων.
 Οἱ ἀφορμές, ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
 εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἦσουν
 καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γυιὸς ἀκόμα, Ἄντωνιε,
 θὰ μᾶς ἔδινε δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρι
 σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφήσετε
 νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
 κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
 ὅπως πρέπει σὲ φίλο,
 νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνῃ ἡ ἐπιθυμία σου, Μᾶρκο Ἄντωνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε μιὰ λέξι.

(κατὰ μέρος στὸ Βρούτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.
 Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἄντωνιος
 τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
 πόση μπορεῖ νὰ φέρῃ
 συγκίνησι στὸν κόσμον μὲ τὰ λόγια,
 ποὺ θὰ τοὺς πῆ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

— Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω

ἐγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
ποὺ ὠδήγησαν στὸ φόνο
τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
πὼς ὁ, τι πῆ ὁ Ἄντωνιος,
θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἐγκρισί μας
καὶ πὼς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὄλες
οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
καὶ τὰ παλιὰ συνήθεια. Αὐτὸ θὰ φέρη
σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τί μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνη.
Ἐμένα δὲ μ' ἄρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μᾶρκο Ἄντωνιε!
Ἴδου· μπορεῖς νὰ πάρης τὸ νεκρὸ
τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
θὰ παινέψης τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
καὶ θὰ δηλώσης πὼς αὐτὰ τὰ λὲς
μὲ θέλησι δική μας·
ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχης τίποτα νὰ κάνης
μὲ τὴν κηδεῖα. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερ' ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐτοιμάστε λοιπὸν ὁ, τι εἶναι ἀνάγκη
κι ἔλατε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(φεύγουν ὄλοι ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἄντωνιο).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ὦ, συχώρεσέ με, ἔσύ, αἵματοβαμένο
 κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
 καὶ φιλικὸς σ' αὐτοὺς τοὺς δολοφόνους!
 Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμα τοῦ ἐξοχώτερου
 ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει ζήσει μέσ' στὸ πέρασμα
 ποτὲ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι,
 ποὺ ἔχουσε τοῦτο τὸ πολῦτιμο αἷμα!
 Πάνω ἀπ' τὶς ἀνοιχτὲς λαβωματιῆς σου,
 ποὺ ἔχουσε σὰ βουβὰ στόματα ἀνοίξει
 τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καὶ ζητοῦνε
 τὴν ὀμιλία καὶ τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,
 προφητεύω : Κατάρρα
 θὰ πέση στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
 Μῖσος καὶ ὄργη κι ἐμφύλιος σπαραγμὸς
 θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη
 τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμὸς καὶ τὸ αἷμα
 θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
 θὰ εἶναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,
 ποὺ κι οἱ μαννάδες θὰ χαμογελοῦνε,
 σὰ βλέπουν τὰ παιδιὰ τους γινωμένα
 κομμάτια ἀπὸ τὰ χεῖρια τοῦ πολέμου.
 Ἡ συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξη τὸν οἶκτο!
 Καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνῶντας
 καὶ ζητῶντας ἐκδίκησι
 μὲ τὴν Ἄτην, ὀλόπυρη ἀπὸ τοῦ Ἄδη
 τὶς φωτιῆς, στὸ πλευρό του θὰ φωνάξει
 σ' ὅλες τοῦτες τὶς χώρες μὲ κυρίαρχη
 κραυγὴ : Καταστροφή! καὶ θ' ἀμολύση
 τὰ σκυλλιά τοῦ πολέμου·
 ἔτσι ποὺ ἐτούτῃ ἢ κατάρρατη πρᾶξι
 θὰ γιομίση τὴ γῆ μὲ δυσωδία ἀπὸ πτώματα,
 ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἓνας ὑπηρέτης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκταβίου Καίσαρα ὑπηρέτης ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
ὁ Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθῃ στὴ Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ
(βλέπει τὸ νεκρὸ)

ᾠ, Καίσαρα !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πὼς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατί τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἔρχεται ὁ κύριός σου ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάσῃ τὴ νύχτα του ἑπτὰ λεῦγες
μακριὰ ἀπὸ τὴ Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πές του
τὸ τί ἔχει γίνει. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μὴτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σῦρε ἀμέσως καὶ πές του τα ὅλα αὐτά.

Ἡ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγῃς
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιὰν ἐντύπωσι ἔχει κάνει
ἢ πρᾶξι αὐτῆ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἔτσι θὰ ζωγραφίσης πιὸ καλὰ

κατόπι στὸν Ὁκτάβιο τὴν κατάστασι.

Ἔλα νὰ μὲ βοηθήσης!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸ τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφρασις Κωνσταντίνου Καρθαίου

Σαίξπηρ

2. AN...

Ἄν νὰ κρατᾶς καλὰ μπορῆς
τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρό σου ὄλοι
τά ἔχουν χαμένα καὶ σ' ἐσέ
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

Ἄν νὰ ἐμπιστεύεσαι μπορῆς
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος
δὲν σέ πιστεύῃ, κι ἂν μπορῆς
νὰ τοῦ σχωρῶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,
νὰ περιμένῃς ἂν μπορῆς,
δίχως νὰ χάνῃς τὴν ὑπομονή σου,
κι ἂν ἄλλοι σέ συκοφαντοῦν,
νὰ μὴ καταδεχθῆς ποτὲ τὸ ψέμμα,
κι ἂν σέ μισοῦν, ἐσύ ποτὲ
σὲ μῖσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,
μὰ νὰ μὴν κάνῃς τὸν καλὸ
ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

Ἄν νὰ ὄνερύεσαι μπορῆς
καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὀνείρων,

Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,
δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπὸς σου,

Ἄν ν' ἀντικρύζῃς σου βαστᾶ
τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμβορὰ παρόμοια
κι ὁμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς
τοὺς δυὸ τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

Ἄν σοῦ βαστᾶ ἡ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσὺ εἶχες εἰπωμένη

παραλλαγμένη άπ' τούς κακούς,
 για να 'ναι για τούς άμυαλους παγίδα,
 ή συντριμμένα να θωρής,
 όσα σοϋ έχουν ρουφήξει τή ζωή σου
 και πάλι να ξαναρχινάς
 να χτίζεις μ' έργαλεία, πού 'ναι φθαρμένα.

Άν όσα άπόχτησες μπορής
 σ' ένα σωρό μαζί να τά μαζέψης
 και δίχως φόβο μονομιās
 κορώνα ή γράμματα όλα να τά παίξης
 και να τά χάσης και άπ' άρχής
 άτράνταχτος να ξεκινήσης πάλι
 και να μη βγάλης και μιλιά
 ποτέ γι' αυτό τον ξαφνικό χαμό σου,

Άν νεϋρα και καρδιά μπορής
 και σπλάχνα και μαυλό και όλα να τά σφίξης
 να σε δουλέψουν ξαναρχής
 κι ως είναι άπό πολϋ καιρο σωσμένα
 και να κρατιέσαι πάντα όρθός,
 όταν δε σοϋ 'χη τίποτε άπομείνει
 παρὰ μονάχα ή θέλησι
 κράζοντας σ' όλα αυτά « βαστάτε »,

Άν με τὰ πλήθη να μιλάς
 μπορής και να κρατάς τον άρετή σου,
 με βασιλιάδες να γυρνάς
 δίχως άπ' τούς μικρούς να ξεμακρύνης,

Άν μήτε φίλοι μήτ' έχθροί
 μποροϋνε πιά ποτέ να σε πειράξουν,
 όλο τον κόσμο αν αγαπάς,
 μα και ποτέ παρὰ πολϋ κανένα,

Άν τοϋ θυμοϋ σου τις στιγμές,
 πού φαίνεται άδυσώπητη ή ψυχή σου,
 μπορής ν' αφήσης να διαβοϋν
 τήν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θά 'ναι τότε ἡ γῆ
 μ' ὅσα καί μ' ὅ,τι ἀπάνω της κι ἄν ἔχη
 καί κάτι ἀκόμα πιό πολύ :

ἄντρας ἀληθινὸς θά 'σαι, παιδί μου.

Μετάφρασις Νικολάου Καρβούνη

P. Kipling

3. ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Τί ἀξίζει, ἂν στήν ἀτάραχη γωνιά μου
 σὰν ὀκνὸς βασιλιάς στέκω στὸ πλάγι
 γριάς συντρόφισσας καί σωστὰ μοιράζω
 τὸ δίκιο στοὺς ἀνίδεους ἀνθρώπους,
 πὺν τρῶνε, θησαυρίζουν καί κοιμοῦνται
 καί δὲ μὲ νοιώθουν ! Δὲν μπορῶ νὰ πάψω
 νὰ γυροφέρνω πάντα σὲ ταξίδια·
 θέλω νὰ πιῶ τῆς ζωῆς τὴ στερνὴ στάλα.
 Ἐχάρηκα πολλά, πολλά ἔχω πάθει
 μονάχος μου ἢ μὲ ὄσους μ' ἀγαποῦσαν
 πότε σὲ ξένη γῆ πότε στὰ μάκρη
 σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
 Τ' ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
 κι ἡ ἀχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
 πάντα γροικάει κι ὡς ἔμαθα κι ὡς εἶδα
 σὲ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
 Κι ἐγὼ στερνὸς δὲν εἶμαι, ἀφοῦ μὲ σέβας
 μὲ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
 τῆς μάχης τὸ μεθύσι, πολεμῶντας
 μὲ τοὺς ὁμοίους μου μόνο μέσ' στοὺς κάμπους
 τοὺς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
 Κι εἶμαι ἐγὼ καθετὶ πὺν μοῦ 'χει τύχει,
 κι ὅ,τι εἶδα κι ὅ,τι ξέρω τώρα μοιάζει
 μὲ ἀψιδωτὴ στοά, πὺν ἀνάμεσό της
 φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μὰ πάντα
 σὰν σιμῶσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν. . .

Είμαι άγνωμος ό πόθος, πού γυρεύει
 νά βρῆ τέλος κι ανάπασι σάν όπλο,
 πού δέν άστράφτει πλιά κι άπορριγμένο
 σκουριάζει. Όχι, δέ ζῆ όποιος άναπνέει
 μονάχα. Δέν άξίζει στριμωγμένοι
 οί άνθρωποι νά 'ναι ό ένας κοντά στον άλλο.
 κι αν τώρα ζωῆ λίγη μου άπομένη,
 μά και μίαν ώρα μόνο σάν μπορέσης
 άπ' τήν αιώνια τῆ σιγή ν' άρπάξης,
 πολλά πράγματα νέα θά ιδῆς, θά μάθης! . . .
 Θά ἤμουν δειλός, αν ἤθελα για λίγο
 καιρό, πού ακόμα θά χαρῶ τον ἥλιο,
 προσεχτικά νά ζήσω μετρημένα,
 άφοῦ ό πόθος φλογίζει τήν ψυχή μου
 ν' ακολουθήσω τῆ γνώσι σάν άστέρι
 πέρα άπ' τά ούράνια, εκεί πού ό νοῦς δέ φτάνει.
 Τό θρόνο μου και τό νησι χαρίζω
 τώρα στο γιό μου, τον αγαπημένο
 Τηλέμαχο, πού ξέρει τῆ δουλειά του,
 με φρόνησι σιγά σιγά ἡμερώνει
 τ' άγριο πλήθος, γλυκότροπα του δείχνει
 εκείνο πού ωφελεῖ και πού συμφέρει.
 Κι εἶναι άσπιλος, πιστός στο κοινό χρέος
 και στο σῆθος θερμῆν άγάπη κρύβει,
 τους θεούς, πού πιστεύουμε, λατρεύει
 κι εγῶ σάν φύγω μένει αυτός. Κι οί δυό μας
 κάνουμε τό ἔργο, πού ποθεῖ ἡ ψυχή μας.
 Στο λιμάνι εκεί κάτου τό καράβι
 με πανιά φουσκωμένα περιμένει. . .
 κι ἡ θάλασσα ἡ πλατειά πέρα μαυρίζει. . . .

—Ω ναῦτες, πού με ανδρεία ψυχή μαζί μου
 στις ἔγνοιες, στους άγῶνες και στους κόπους
 δειχτήκατε με χαμόγελο πάντα,
 μ' ἑλεύθερη καρδιά και περηφάνεια,
 κι αν ἔλαμπαν τά ούράνια ἢ κι αν βροντοῦσαν
 εἴμαστε γέροι, αλλά δέν άπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατειὰ τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
 Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
 πρὶν φτάση, ἔμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγκρίζει
 τὸ πέλαγος. Ἐλᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
 δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ κείνους, ποὺ ζητοῦνε
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθῆστε στὴν ἀράδα
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ τὸ κῦμα,
 ἀφοῦ ἡ καρδιὰ μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
 πέρα ἀπ' τὴ δύσι, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
 Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξη ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
 στὰ μακάρια νησιὰ τὸν Ἀχιλλέα
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναἰδοῦμε!
 Ἄρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
 πολλὰ μένουσιν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουσι,
 κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι
 γιατί καρδιές ἀνδρείες δὲ θ' ἀλλάξουν
 κι ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοῖρα τὶς κουράσουν,
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγῶνα
 βαθιὰ τους ζωντανὴ θέλησι μένει,
 ποὺ δύναμι καμμιά δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφρασις Μαρίνου Σιγούρου

Τέννισον

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

Α

- Ἀγιομανρίτης, ὁ — ὁ Λευκάδιος (Ἀγία Μαύρα = ἡ Λευκάς).
 Ἀγχεσμος, ὁ — λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν Ἀθηνῶν.
 ἀγχίστροφος — εὐμετάβολος.
 Ἀερμών, ὁ — ὕρος εἰς τὰ ΒΔ. τῆς Παλαιστίνης.
 Ἀθήναιος, ὁ — ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας κατὰ τὸ 300 μ.Χ. Ἐσώθη τὸ περίφημον ἔργον του «Δειπνοσοφισταί».
- αἰδέομαι καὶ αἶδομαι — ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.
 ἄ κατῶ ἐπέγγλ — εἰς τὴν ἐντέλειαν.
 ἀλάστωρ, ὁ — ὁ καταστροφεὺς, ὁ κατηραμένος.
 ἀλαφροῖσκιωτος — ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σκιάν, ὁ ἔχων τὴν ιδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἀόρατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.
 ἀλίσαχνη, ἡ — τὸ ἄλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.
 ἄλμπουρο, τὸ — ὁ ἰστός τοῦ πλοίου.
 ἄλουργόν — ἐρυθρόν.
 ἀμπλάκημα, τὸ — ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.
 ἀνάβρα, ἡ — μικρὰ πηγὴ ὕδατος.
 ἀναμίξις τοῖς δοτέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρὸς) — ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφῆ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς.
 ἀναποδίξω — βαδίξω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.
 ἀνάσχω — ρ. ἀνέχομαι, ὑπομένω.
 Ἀνάχαρσις, ὁ — Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητῆς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰῶνα.
 ἀνεῖ — ἀνοίγει.
 ἀνειμένα ὄδαι — διεσφαρμένα ἔσματα.
 ἀνεῖται ἡ στοά — ὑψώνεται ἡ στοά
 ἀνεπιδείξ — ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.
 Ἄνιος, ὁ — μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροιούς.
 ἄνωθεν ροπή, ἡ — ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.
 ἀπαιωρῶ — κρεμῶ.
 ἀπέρχομαι — ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθνήσκω.
 ἀπέτεκε — ἐξεδήλωσε.
 ἀπηκριβωμένη — (ἀκριβοῦμαι - οὔμαι)· γίνομαι μετὰ πολλῆς προσοχῆς.

ἀήρεια, ἡ	— ἡ σκληρότης.
ἀπλῶς πρὸς τινα διά- κειμαι	— εἶμαι ἀπλοῦς γνώριμὸς τινος.
ἀποδύρομαι	— γύνω ἄφθονα δάκρυα.
ἀπολέγομαί τινα	— ἐκλέγω τινά.
ἀπολιμπάνω	— ἀποχωρίζομαι.
ἀπολιῶ	— ἀφήνω.
ἀπορῶγες	— ἀπότομοι, κρημνώδεις.
ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν	— ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.
ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων	— ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.
ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῇ	— τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.
ἀπὸ τρόπου	— κατὰ τὴν συνήθειαν.
Ἄργεστης, ὁ	— ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος.
Ἄργος, ὁ	— μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ὀράσεως.
ἀρειότολμος	— τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.
Ἄρκαδιός, ὁ	— ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἄρκαδιαν, τὴν περιφέ- ρειαν τῆς Κυπαρισσίας.
ἀρμάδα	— τουρκικὸς στόλος.
Ἄρταγιόν, ὁ	— Γάλλος οικονομολόγος.
ἀσβόλη, ἡ	— τὸ μελανόν, τὸ ὅποιον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοιχῶν, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.
ἀσκέρι	— στράτευμα.
ἀσούσουμος	— ἀγνώριστος, ἐλεεινός.
ἀσπούδα	— σπουδή, βία.
Ἄστάρτη, ἡ	— θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.
Ἄτη, ἡ	— ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.
Ἄυτομέδων, ὁ	— ἀρχαῖος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζή- σας τὸν 16ον μ.Χ. αἰῶνα.
ἀφίημι· οὐκ ἀφίηθην ἀπο- λαύσαι	— δέν μοι ἐπετρέπη νὰ ἀπολαύσω.
ἄχος	— ἦχος, βοή.
ἀφνυχία, ἡ	— ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

B

βαβοῦλι, τὸ	— τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.
Βαλερὸ Παῦλος	— Γάλλος ποιητῆς (1871 - 1945).
βατσέλα	— εἶδος ἰστιοφόρου.
βόλισμα, τὸ	— τὸ βᾶθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὅποιον εὐρίσκουμεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικοῦ ὄργάνου.
Βούρσιαν	— Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέ- σας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Πε- ριηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

- Γάδειρα, τὰ — πόλις τῆς Ἰσπανίας.
 Γαλιλέι, ὁ — Ἰταλὸς ἀστρονόμος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564-1642).
 Γίλβερτ Γουσταῖος — Γερμανὸς ἱστορικός καὶ φιλόλογος (1843-1899).
 γλῶσσα, ἡ — ἡ δόξα.
 γούμνα, ἡ — τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

- δειλαῖος — δυστυχής.
 δικαστήριον παρεδρεῦν — ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.
 Διόδωρος Σικελιώτης — ἀρχαῖος ἱστορικός (90-20 π.Χ.).
 Δίων Χρυσόστομος — ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.
 Δόμνος Κεῦνος — Ὀλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραῖ ἐπὶ τὴν Σμύρνην.
 Δοστογιέβσκυ — διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821-1881).

Ε

- ἐγκαλῶ — κατηγορῶ.
 ἐγκαρπον, τὸ — τὸ συμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.
 εἶκω — ὑποχωρῶ.
 εἴτουν — δηλαδὴ.
 Ἐκάτη — ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας, ἔχουσα ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλοῦτου, τιμῶν νίκης καὶ εὐπλοίας. Προστάτις τῶν ἀρτυγενῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐπαντίζετο μὲ τὴν Ἄρτεμιν. Ἐλατρεύετο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.
 ἐλειεινῶς — ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.
 ἐμνέω — ἀναπνέω.
 ἐμφιλοχωρεῖ ἢ ὄφρις — ἀγαπᾷ νὰ ἐνδιατρίβῃ τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.
 ἔξω σοφία, ἡ — ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).
 ἔξωθεν μαθήματα, τὰ — τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτρας).
 ἐπήρεια, ἡ — ἡ ἐπίδρασις.
 ἐπιήρται — (ἐπαίρομαι)· ἔχει ἀνυψωθῆ.
 ἐπιπέτομαι — ἐπικάθημαι.
 ἐπιπολή, ἡ — ἡ ἐπιφάνεια.

ἐπιστρέφω	— ἐπανορθώνω.
ἐπομβρέω	— ἐπιβρέχω.
ἐρυννότης, ἡ	— τὸ ὕχυρὸν μιᾶς θέσεως.
εὐαγέστατος	— λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.
εὐδία, ἡ	— ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.
εὐδοκίμησις, ἡ	— ἡ εὐδόκιμος, ἐπιτυχὴς μόρφωσις.
Εὐδοξος Κνίδιος	— διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409-356 π.Χ.).
Εὐμόλπος, ὁ	— ἀρχαῖος ἥρωας τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἑλληνικήν.
εὐσημος λέξις	— καλῶς ἐνοουμένη λέξις.
εὐσυμπάθητος	— ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.
ἐφινέομαι	— φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.
ἐπέστησε χηρείαν	— (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε χηρείαν.
ἐφόδιον, τὸ	— τὸ ἀπαραίτητον δι' ὁδοπορίαν.
εἶω	— ἀφήνω, παραλείπω.

Z

ζαερός	— ζωστροφία.
Ζάηξ-κος, ὁ	— ἥρωας, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικήν.
Ζίγκφρὺ γραμμὴ, ἡ	— ἡ γερμανικὴ ὀχρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύνορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939-1945).

H

ἡδίκηκός τις	ἡ μετοχὴ ἐναντιωματικῆ.
ἦκω	— φθάνω.
ἠνέγραμμεν τὴν χηρείαν	— (φέρω)· ὑποφέραμεν τὴν χηρείαν.
ἠφίει πηγὰς δακρῶν	— (ἐφίημι)· ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστώ - ῶ	— ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.
Θεαίτητος, ὁ	— ἀρχαῖος μαθηματικὸς, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.
Θεραπειά, τὰ	— προάστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.
θῆλιασμα, τὸ	— τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.
θριγκός, ὁ	— ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὁποία ἐξέχει.

I

Ἰβήρων μονή, ἡ	— μία τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
----------------	----------------------------------

ιδαλγός, ὁ	— ἰσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.
'Ιππαρχος, ὁ	— Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.
'Ιπποθόδων, ὁ	— ἥρωες ἐπώνυμος τῆς 'Ιπποθωντίδος φυλῆς ἐν 'Αττικῇ.
ιχώρ, ὁ	— ὁ αἰθέριος χυμὸς ὁ ῥέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

Κ

Καικίας, ὁ	— ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).
κακουργία, ἡ	— κακὸν ἔργον.
καλόρισμα, τὸ καλν- τιρίμι ἢ	— τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.
καλντερίμι, τὸ	— ὁ λιθόστρωτος δρόμος.
καλούμα, ἡ	— τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἢ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.
καλονμάρω	— ριπτῶ τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.
Κάντ 'Εμμανουὴλ καρσί	— μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724 - 1804). — ἀπέναντι.
Κάρστεν Οὐλριχ	— Γερμανὸς ἱστορικός, συγγραφεὺς ἱστορίας τῆς Καρχηδόνος.
Καρτέσιος Ρενάτος	— μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596 - 1650).
Καρναί, αἱ	— κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ 'Αγίου Όρους.
καταλλαγή, ἡ	— ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἢ συνδιαλλαγὴ, ἢ συμφιλίωσις.
κατάμερον, τὸ	— τὸ ἀπόμερον.
κατάστασις τοῦ βίου κανκί	— κατεύθυνσις τοῦ βίου. — ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν· ἐδῶ μεταφορικῶς : κοίλη χώρα περιλειομένη.
Κένταυροι, οἱ	— μυθολογικὰ τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.
κίδαρις, ἡ	— περσικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.
κιχώριον	— γένος φυτῶν περιλαμβάνον τὰ ραδίκια, πικραλίδες, ἀντίδια κ.τ.λ.
cloaca maxima	— ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διωχετεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριον.
Κόιντος, ὁ	— φίλος τοῦ Κικέρωνος.
κολορίστας, ὁ	— ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.
κόμπος, ὁ	— ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.
κομπωδεστέρα	— περισσώτερον ἐπιβλητικὴ.
Κοντοβουνίσσιος, ὁ	— ὁ κάτοικος τῆς ὄρεινῆς Τριφυλλίας.
κουρταλῶ	— κρούα ἐπιμόνας.
Κραβαρίτης, ὁ	— ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.
Κρονομάχου ('Αδόλ- φος)	— μέγας Γερμανὸς Βυζαντινολόγος (1768 - 1845), καθηγητῆς Πανεπιστημίου.
κυρία λέξις	— κυριολεξία.

Κώτας — μακεδονομάχος από τη Ρούλια της Μακεδονίας.
Έκρεμάστηκε εις τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

Λ

λάδανον, τὸ — κοινὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικὸς».
Λαπίθαι, οἱ — μυθικὰ ὄντα, συγγενεῖς μὲ τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ
μὲ ἀνθρώπινον ὀλόκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς
Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.
λασκάρω — χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἄλυσον.
Λήθη, ἡ — εἷς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἄδου.
λιγὺς ἀγορητῆς — εὐγλωττος ρήτωρ.
λογοκρατία, ἡ — ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἢ διανόησις κατὰ τὸν
ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμὸς.
λογοποιῶ — συγγράφω.
λόγος γὰρ οὐδείς ἂν ἐφίκοιτο — κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀρκετὰ ἐκείνην τὴν
τοῦ χειμῶνος ἐκείνου τρικυμίαν.
λύθρος, ὁ — ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.
λυτρὸν, τὸ — τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τὸ — ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα
τῆς κεφαλῆς.
Μαζινὸ γοραμμῆ — ἡ γαλλικὴ ὀχυρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γερμανικὰ
σύνορα, τὴν ὅποιαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.
μαναφοῦσκια, τὰ — αἱ διαβολαί.
μάιος, τὸ — εἶδος τυχεροῦ παιχιδιοῦ.
Μαρόνεια, ἡ — ἀρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.
μεθοδευτής, ὁ — ὁ μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ὁ πανοῦργος.
μέλει (τινὶ τινός) — φροντίζει τις περὶ τίνος.
Μελκάρθ, ὁ — Φοινικικὸς θεὸς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἑρακλέα.
Μένανδρος, ὁ — ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητής.
μετερίζι, τὸ — τὸ πρόχωμα.
Μίλτων, ὁ — μέγας Ἄγγλος ποιητῆς (1608-1674), τοῦ ὀποίου
ἀριστούργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημά του «Ἀπο-
λεσθεὶς παράδεισος».
μιντάτι καὶ μαντάτο — ἡ εἰδήσις.
Μισίρι καὶ Μεσίρι — (ἀραβιστὶ) ἡ Αἴγυπτος.
μνέω — (παρὰ τῷ Σολομῶ)· ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια»,
λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλης ἐπιθυμίας.
Μουσεῖον, τὸ — λόφος τῶν Ἀθηναίων, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Μουσῶν.
μπαϊράκι, τὸ — ἡ σημαία.

μπαλαισιά, ἡ	— ἡ τρικυμία.
μπάρκο	— μέγα ἱστιόφορον, τοῦ ὁποίου ὁ ἱστός φέρει σταυρωτάς κεραίας.
Μπέκκ	— Γερμανὸς ἱστορικὸς συγγραφέας περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων.
Μπόστφορντ	— Ἀγγλὸς ἱστορικὸς συγγραφέας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.
μυνογάζι, τὸ	— ἡ στενὴ θάλασσις διόδος (διάκλος).
μυπουράσκα, ἡ	— ἡ θύελλα, ἡ τρικυμία.
μυρατσέρα, ἡ	— ἱστιόφορον μὲ δύο ἱστούς, λίαν ταχύ.

Ν

νεωτερικαῖς ἐπιβρίθω φαντασίαις	— παραφορτώνω μὲ φαντασίας τῆς νεότητος.
Νόιμαν	— Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος (1823-1880). Ἐγραψε μετὰ τοῦ Πάρτς φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
ντισμπάρκο	— ἀπόβασις.

Ξ

Ξενοκράτης ὁ Ἀφρο- δισιεὺς	— ἀρχαῖος ἐρμηνευτὴς τοῦ Πλάτωνος, ζήσας τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.
ξεύχομαι	— ξεστομίζω κακὸν λόγον.
ξηροποταμινὸν δάσος	— δάσος τοῦ Ἄθω.
ξυνήμι τῆς τέχνης	— ἐνοῶ τὴν τέχνην.

Ο

οἰακίζω	— πηδαλιουγῶ.
οἰκέτης	— ὑπηρέτης.
ὄντολογικὸς	— ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὄντολογίαν, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνότητά εἰς τὴν πολλότητά.
οὔβρια, τὰ	— χόρτα τῆς θαλάσσης.
οὐσία	— περιουσία.

Π

Πάνανος, ὁ	— ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.
Πανδρόσειον, τὸ	— τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος.
πανίδμων	— παντογνώστης.

- Πανούσις, ὁ* — ἐπικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἔργων του «Ἡρακλείας» καὶ «Ἴωνικά» σφύζονται ἀποσπάσματα.
- παράκλησις, ἡ* — ἡ παρηγορία.
- παρεμμένον οἰκοδόμημα* — ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.
- παρεκβολικός* — ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰς σημειώσεις (παρεκβολάς).
- πάρουθεν* — ἐμπροσθεν, πρότερον.
- Πάρτις* — Γερμανὸς γεωγράφος (1856-1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐγραψε μετὰ τοῦ Νόμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
- Παχέκο* — ζωγράφος Ἰσπανός, σύγχρονος τοῦ Γρέκο.
- Πειρίθου, ὁ* — βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸν γάμον του μετὰ τῆς Ἴπποδαμείας προεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
- Πενθεσίλεια, ἡ* — βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, σύμμαχος τῶν Τρώων, φενομένη ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.
- περιέλκω* — παρασύρω.
- περιόν, τὸ* — τὸ πλεονέκτημα.
- περπερεύομαι* — ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι.
- πλέγμα, τὸ* — τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων.
- ποδόστομα* — τεμάχιον [ξύλινον ἢ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσαρμύζεται τὸ πηδάλιον.
- πολιτικὴ λέξις* — λαϊκὴ λέξις.
- πράγματα, τὰ* — αἱ πράξεις.
- πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν ἐμῶν* — σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.
- Πρασιάς, ἡ* — λίμνη τῆς Μακεδονίας μετὰξὺ Ἀξιῶ καὶ Στρυμόνος.
- πράττω τὰ δημοσία* — πολιτεύομαι.
- πρέζα* — μικρὰ ποσότης κονιορτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.
- προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον* — ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως
- προϊσχομαι* — κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.
- προκάθισταμαι τινα* — τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.
- procuratores* — οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπραξίαν τῶν φόρων ἄρχοντες.
- προπολεμικὰ δραχμα* — αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914-1918), ὅτε τὸ δολλᾶριον ἐξηργυρώνατο μὲ πέντε δραχμάς.
- προσηγῆς* — πρῶτος, ἡπίος
- πρυμνάτσα, ἡ* — τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πρυμνήσιον).
- Πρωτοφάλης* — φίλος τοῦ Κοραΐ, πρὸς τὸν ὅποιον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς.

πτοῦμαι — δειλιάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

Ρ

- ῥαθυμίας τῶν οἰκετῶν*
ἐπιστρέφει — νὰ διαρθῶνῃς τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν.
ρασιοναλισμός, ὁ — ὀρθολογισμός. Φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.
ράχτα, τὰ — οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.
ρεζές, ὁ — ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.
ρικνός — κατὰξηρος, ζαρωμένος.
Ροδαφνοῦσα, ἡ — 1) ἡ χάρσα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφνη),
 2) θρυλικὸν πρόσωπον, ἡρωὶς ὁμωνύμου κυπριακοῦ ἐπικολυρικοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.
ροτόντα — κυκλοτερές οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καὶ περιστυλίου.
Ρούσος Δημήτριος — Φιλολόγος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγράφη πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869-1948).

Σ

- σαλβάρι, τὸ* — εἶδος πλατείας περισκελίδος.
σήθω — κοσκινίζω.
Σίλλερ Ἰωάννης — εἰς τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε (1759¹-1085).
σισανές — ραβδωτὸν τουφέκιον μὲ ἐξάγωνον κάνην.
σκουτάριος — (λατ. scutarius) ἵππεὺς ἀσπιδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.
Σοπενχάουερ — Γερμανὸς φιλόσοφος (1788-1860).
Σουΐδας, ὁ — λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.
Στήβενσον — Ἄγγλος μελετητῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
συνουσία, ἡ — ἡ συναναστροφή.
σχολή — ἀργία.
σωτρώπιον — (ἑσωτρώπιον) ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἐσωτερικῶς τῆς τρώπιδος καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς.

Τ

- Ταρίφη, ἡ* — πόλις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.
Τάσος Τουρκουάτος — εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544-1593), τοῦ ὁποῦ το ἰσπουδαιότερον ἔργον εἶναι « Ἡ ἀπελευθε-

- ρωμένη 'Ιερουσαλήμ».
- τζάκι — (λ. τουρκική, ότζάκι)· έστία, οικογένεια μεγάλη.
- τοίς εις αυτόν κε-
χηρόσιν — εις όσους χάσκουν παρατηρούντες αυτόν.
- Τολστόη Λέων — διάσημος Ρώσος φιλόσοφος και λογοτέχνης (1828-1910).
- τόν λίθον ποτί τάν
σπάργανον άγοντας — φέροντας τόν λίθον εις τό νήμα τής στάθμης (άλφάδι).
- τό πρόαγμα ήν έν χερσίν — ή άπόφασις ήρχισε νά πραγματοποιήται.
- τραμοντάνα, ή — ό βόρειος άνεμος.
- Τριτογένεια — προσωνημία τής 'Αθηνάς. Κατά παλαιόν μύθον έγεννήθη ή
θεά εκ τής λίμνης Τριτωνίδος ή εκ τινος άρκαδικής πηγής.
- τρίχαπτον, τό — (θρίξ + άπτω)· πλέγμα λεπτοφυσέτατον, δαντέλλα.
- τσαπαρία ή τσα-
πράζια, τά — άργυρά ή επίχρυσά κοσμήματα μέ διαφόρους παραστάσεις
τοπικών έθνικών ένδυμασιών.
- τυρανών — διοικώ.
- τῷ χρόνῳ φθάνω τινά — προλαμβάνω τινά ώς πρός τόν χρόνον.

Υ

- υποδόμοι τήν προ-
σβείαν — άναλαμβάνω τήν πρεσβείαν.
- υπόστασις τοῦ σηκοῦ — τό υποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.
- υποχωρῶ θεῷ — υποτάσσομαι εις τόν θεόν.
- υφίεμαι — παραμελῶ.

Φ

- φελούκα — μικρά λέμβος.
- Φίλιππος Θεσσαλο- — άρχαίος έπιγραμματοποιός ζήσας τά [τέλη τοῦ 1ου π.Χ.
νικεῖς καί τās άρχάς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.
- φιλονεικῶ άφείναι κα-
τόπιν τινά — φιλοδοξῶ νά φανῶ άνώτερός τινος.
- φονικοῦς — έρυθρός.
- φουσαίτο, τό — τό στράτευμα.
- φουσιῶμαι — άλαζονεύομαι, ύπερηφανεύομαι, φουσκώνω.

Χ

- χαροκόπι — διασκεδάσις.
- Χατζή-'Αναργύρου
'Ανάργυρος τοῦ — Σπετσιώτης ιστοριοδίφης δημοσιεύσας τά «Σπετσιώ-
'Ανδρέου τικά» εις τρεῖς τόμους (1861-1925).
- χλαπαταγή, ή — ό μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.
- χλοάζον, τό — τό πράσινον. ¶
- χλομούτσι ή χλε-
μούτσι, τό — φραγκικόν φρούριον εις τά Β.Δ. παράλια τής Πελο-
ποννήσου.
- χρυσάκτιν — έχων χρυσῆς άκτίνας.

Ψ

ψάνι, τὸ — τὸ γλωρὸ στάχυ.

Ω

ὠδῖναι « τὰς ὠδῖνας — τοὺς κατὰ τὴν γέννησίν σου πόνους.
τὰς ἐπὶ σοί »

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934.

Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δις ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἔδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐρχομάτισε πρόεδρος καὶ γεν. γραμματεὺς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Περιespoύδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τοῦ « Κλίμα τῆς Ἑλλάδος ».

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935

εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰς καὶ οικονομικὰς ἐπιστήμας εἰς Παρίσιους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οικονομικὰς ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγράμματα : « Μαθήματα δημοσίας οικονομίας », « Οικονομικὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τουρκοκρατίας », « Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οικονομίας » κ.ἄ.

ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν

ἐκεῖ τὸ 1907. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα : « Κυψελίδα », « Μαρία Δοξαπατρῆ », « Φαῦστα », « Εὐφροσύνη », « Ἀντιόπη », « Νικηφόρος Φωκᾶς », ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ « Φαῦστα ». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπὸν του τὸν μέγαν Ἕλληλον δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔθνικὴν μας παράδοσιν, ἤρσαν πολὺ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον θεατρικὸν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς του.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέ-

θανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διετέλεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσεν πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ « Ἀπομνημονεύματα » τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ « Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα » τοῦ Κασμούλη, ὡς καὶ διηγήματα : « Ἱστορίαι τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη », « Τὰ παλληκάρια τὰ παλιὰ », « Μεγάλα χρόνια », « Στὸ γῦρο τῆς ἀνέμης » καὶ ἄλλα.

ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος « Καθημερινή ». Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικὰ του ἄρθρα, τὰ ὁποῖα διακρί-

νε νευρώδες ύφος και πατριωτικός παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἔθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940-41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἐγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : « Ἡ δις Κυκλών », « Ἡ ἀπογραφή », « Τὰ κόκκινα γάντια » κ.ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1952.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὸ « Μακεδονικὸν ζήτημα » καὶ μελέτας εἰς περιοδικὰ.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφικὴ του δρᾶσις εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἐγραψε « Λογικὴν », « Ψυχολογίαν », καὶ « Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν », διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀνάλεκτα », εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον « Ρυθμοὶ ἀθανάτων » τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὀλόκληρον τὸ σφῆζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατηχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἑδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλάς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ. Ἔργα του : « Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως », « Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος », « Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα », « Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος », « Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς » κ.ἄ.

ΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὰς Καλάμας τὸ 1894. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρετήσε διαδοχικῶς, εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐδημοσίευσεν : « Ἀριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία », « Πλάτωνος Πολιτεία », « Μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων », « Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας » καὶ πολλάς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν « Ἡλιος ».

ΓΚΑΪΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΪΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1852. Ποιητὴς, ἑλληνολόγος, φιλόσοφος, ἐπιστήμων. Ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν κορυφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε ἔχουσι μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, γενομένας ὑπὸ διασῶμων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν. Ἐκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ

« Φόουστ », τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον μέρος μεταφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικαί.

ΓΥΤΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Παπειαστῆμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπῃν. Ἐπηρέτησε καθηγητῆς, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς, διευθυντῆς τοῦ Ἑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογὴν : « Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες ». Μετέφρασε τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν « Πολιτείαν » τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητα, τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΛΑΓΚΚΕΡΙ. Ἐγενήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νέας Ἰταλίας παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἐγραψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτῆς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον του « Θεῖα Κωμωδία » καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγενήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτῆς. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγνὸς ἑλληνολόγος. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικά ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον « Ἰδας » ἐδημοσίευσεν δὲ βιβλία : « Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἶμα » ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελεῖν, « Σαμοθράκην », « Ὅσοι ζωντανοί », « Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς » κ. ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Λεϊψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα « Νέα Ἡμέρα » τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν πολιτικὴν καὶ ἐπιθεωρικὴν « Κλειῶ ». Συνέγραψε φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ δίτομον : « Ἀδαμάντιος Κοραΐς ». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβροθεῖαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1888 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἓνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον « Ποιήματα ». Ἡ ποιησὶς του διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφὴν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιεῖ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμινύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὕφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητα καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872, Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα « Νέον Ἄστυ ». Διετέλεσε πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδῖνον ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἔζησε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ « Λύρα » καὶ τὰ « Δυρικά », αἱ ὁποῖαι περιέχουν εἰκοσιν ὀδὰς ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικήν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητὴς καὶ πεζογράφος ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : « Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας », « Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν », « Τὸ παιδομάζωμα » (Ἱστορικὸν δράμα), « Ὁ Ἀναδρομάρχης τῆς Ἀττικῆς », « Διηγήματα » κ.ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς του « Λύρα », « Μοῦσα θηλάζουσα », « Ἐωθινὰ μελωδία », « Ποιητικὸν ἀπάνθισμα », « Βάρβιτος », « Κλεονίκη ». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλυτέρων ἀρχαῖζόντων ποιητῶν μας.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανε εἰς τὸ Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρετήσεν εἰς ἐμπορικὰ πλοία, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρὸς μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικός διηγηματογράφος. Ἔργα του : διάφορα μεγάλα καὶ μικρὰ διηγήματα « Ἡ Λυγερή », « Ὁ Ζητιᾶνος », « Ὁ ἀρχαιολόγος », « Λόγια τῆς πλήρης », « Σπαθόγιαννος », « Φλογέρα » κ.ἄ.

ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη περὶ τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον « Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα », τὰ ὁποῖα κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἄγῶνος.

ΚΙΠΛΙΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ. Ἐγεννήθη ἐν Βομβάῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανε ἐν Λονδίῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, παραμύθια, παιδικὰ ἱστορίας καὶ ταξιδιωτικὰ ἐντυπώσεις. Ἐτιμῆθη μὲ τὸ βραβεῖον Νόμπελ.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Ἐπὶ εἰκοσαετιᾶν διετήρησεν τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Ἐμπρός» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». Ἔργα : «Ὅταν ἤμουν δάσκαλος», «Ὁ Πατούχας».

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1833. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Ἐξέδωκε ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλῆθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικά πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Ὁ Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρασίαν, ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδοῦλου Ἔθνους καὶ ἔγινεν εἰς τῶν πρωτεργατῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μὲ τὴν λογοτεχνίαν. Ἔργα του : «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονιάς», «Στιχογραφήματα», «Ἴδου ὁ ἄνθρωπος» (χαρρακτῆρες), «Στοχασμοί» κ.ά. Ἐσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους σατιρικοὺς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ὀξυδερκεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

ΛΙΜΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Κύπριος ποιητῆς, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 καὶ ἀποθανὼν ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. Ὑπηρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητῆς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. Ἐξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». Ἀπὸ τὸ 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὅποια ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Τζυπριώτικα τραούδια». Τὰ τραγούδια του αὐτὰ διακρίνει γνησία ἔμπνευσις καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΒΑΡΙΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887. Ἐσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν. Ἀπὸ τοῦ 1925 εἶναι καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε δις ὑπουργὸς τῆς παιδείας. Ἔργα του : «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτῆρ», «Ἐπόνημα εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων», «Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαίδευσις

και ανθρωπισμός» κ.ά. Έδημοσίευσεν επίσης πολλά επιστημονικά άρθρα εις τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαίδειαν.

ΜΑΒΙΑΝΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1858 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπαισε τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἠπείρου ὑπὲρ πατρίδος. Ἐσπούδασε φιλολογοῖαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ ποιήματά του ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις του ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα». Ὁ Μανβίλης ὑπῆρξε φλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωὴν.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη εἰς τὸ Λιδωρίκιον τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Ἀγῶνος προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «Ἀπομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον του εἶναι σημαντικὸν ὡς ἱστορικὴ πηγὴ καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα. Ἔργα : «Ὀρες», «Ἀσφόδελοι», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαοι», κ.ά. Ἐτιμήθη μὲ τὸ ἔθνικὸν ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1911. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἰταλίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρα Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀπεφώθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ 1875 τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα «Ὀρκος». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογὴν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξεν ὁ πρωτοεργάτης μακεδονομάχος, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἥρωας τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἐγενήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἠγωνίσθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καπετὰν Μίχης Ζέζας, καθῆρτισεν σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφρονεῦθη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κοιμηταζῆδες εἰς Σιάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1883 εἰς τὰς Ἀθήνας. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλὰς ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἐγραψεν εἰς ἕλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δράμα. Χρονογραφήματα : «Σφύριγματα», «Κουβέντες τοῦ Φορτοῦνι», κ.ά. Ἱστορικαὶ βιογραφίαι «Ὁ Ἐρὸς τοῦ Μωριά» εἰς δύο τόμους (ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας), «Ὁ ναύαρχος Μιαούλης», «Τὰ ματωμένα ράσα» κ.ά. Δράματα : «Ὁ γυῖς τοῦ Ἰσκιου», «Τὸ χυλασμένον σπῆτι», «Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαίδευται», «Ὁ Παπαφλέσσας» κ.ά.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. 'Εγεννήθη εις τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του : Διηγήματα, ἠθογραφίαι καὶ θαυμάσιαι περιγραφαί : « Ἀθηναϊκὰ σελίδες », « Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις », « Τὸ φίλημα » μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν, « Παναγία ἢ Μεγαλομάτα », « Τὸ παράπονον τοῦ μαρμάρου », « Τὸ γιατί », « Εἰς τοίχος » κ.ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. 'Εγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἔσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἑθνικοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου, διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτερα ἰδρύματα ἐπὶ τριακονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830-1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδίωμα, τὸ ὅποιον ἐκαλλιέργησε καὶ ἐνέδειξεν εἰς ἕξοχον ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλληνας. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, Κ. Παλαμᾶ, Ἰω. Πολέμη, Στ. Σεφεριάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Νόμπελ.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμινὰν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐξέδωκε διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα : « Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ » μὲ ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, « Ἡ δασκάλια μὲ τὰ χρυσᾶ μάτια » καὶ « Ἡ Παναγία ἢ Ἰοργόνα », καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων : « Τὸ πράσινο βιβλίον » καὶ « Τὸ γαλάζιον βιβλίον ».

ΜΩΡΑ ΓΙΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. 'Εγεννήθη ἐν Σκιάθῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ μοναχὸς τὸ 1929. Ἔσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενὴς τοῦ Παπαδιαμάντη κατέχεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀπολικῆς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ναυτικὴν ζωὴν, κυρίως τῆς Σκιάθου. Ἐκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον « Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα ». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους : « Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν », « Βάρδας Καλλέργης ». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτραις ἐκ γονέων Μεσολογγιῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ 1943. Ἔσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς. Διωρίσθη μετὰ τῶν πρῶτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιη-

της και πεζογράφος. Ποιητικά συλλογαί : « Τραγούδια της πατρίδος μου », « 'Ο Τάφος », « 'Η άσάλευτη ζωή », « 'Η πολιτεία και η μοναξιά », « Οί καημοί της λιμνοθάλασσας » και τὰ « Σατιρικά γυμνάσματα », « Δειλοί και σκληροί στίχοι », « 'Ο δωδεκάλογος του γύφτου » (έπικολυρικών), « 'Η φλογέρα του βασιλιά (έπικόν) κ.ά. Διηγήματα : « Θάνατος παλληκαριού », « Διηγήματα ». Δράμα : « 'Η Τρισύγενη ». Κριτικά : « Τὰ πρώτα κριτικά », « Γράμματα » κ.ά. Είναι ο καθολικότερος ποιητής μας, διότι ένεπνευσθη τὰ έργα του από την τρισχιλιετή έθνικην ιστορίαν μας, από την σύγχρονον ευρωπαϊκήν διανόησιν και από τον συναισθηματικόν βίον της συγχρόνου εποχής.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εν Αιτωλικῷ τὸ 1901. Έσπούδασε φιλολογίαν εις τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ήσυχολήθη μετὴν λογοτεχνίαν και ἔγραψε κριτικάς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα και ταξιδιωτικάς εντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἐξεδόθησαν εις 6 τόμους μετὸν γενικὸν τίτλον « Πρόσωπα και κείμενα ». Τὰ βιβλία του « Ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες » και « Σκαρβαῖος ὁ ἱερός » ἀναφέρονται εις ταξίδια του ἀνά την Ἑλλάδα και Ἀγυπτου, εἶναι δὲ ἄριστα εις τὸ εἶδος των.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1884 εις Ἀθήνας και ἀπέθανε τὸ 1955. Έσπούδασεν εις τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἵππικου τοῦ Βελγίου και μετέσχεν εις ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 και κατόπιν. Είναι ὁ νικητὴς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνοϊταλικου πολέμου (1940-1941) και τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946-1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρίς του ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρητήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου και ἴδρυσεν τὸ πολιτικὸν κόμμα « Ἑλληνικὸς Συναγερμός ». Έδημοσίευσε τὰ πολεμικά του ἀπομνημονεύματα « Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941 », εις τὰ ὅποια μετὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφανοῦς Ἑλληνικῆς νίκης.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σκιάθῳ και ἀπέθανε τὸ 1911. Έσπούδασε φιλολογίαν εις τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Έδημοσίευσεν εις ἐφημερίδας και περιοδικὰ μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « 'Η γυφτοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εις τὰ διηγηματά του μετὴν ἰδιότυπον και λυρικὴν γλῶσσάν των. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουσιν ἤθη και ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εις τὴν πατρίδα και ἀπὸ ζῶηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Έγεννήθη ἐν Καρπενσιῳ τὸ 1877 και ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Έπεδόθη εις τὴν δημοσιογραφίαν και τὴν λογοτεχνίαν. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης και μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Έγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου » — δραματοποιήσις τοῦ δημόδου ἀσματος « τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ » —, αἰσθητικὰς και κριτικὰς μελέτας. Έργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοί », « 'Η θυσία », « Ἄγιον Ὅρος », « Βυζαντικὸς ὄρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικά

τραγούδια», «Χελιδόνια», «Θεῖα δῶρα». Ἐγραψεν ἐπίσης χρονολογήματα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνικῶν θεμάτων.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Ἐγενήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικὰ. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς Ῥωμαντικῆς σχολῆς, Ἔργα του : «Στόνοι», «Χελιδόνες», «Συζύγου ἐκλογὴ» — πολιτικὴ κωμῆδια «Ἄσμα ἁσμάτων» κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἐγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815 καταγόμενος ἐκ Βυτινῆς τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητῆς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικός τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδήλων λογοτεχνικῶν χαρισμάτων.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Καλάμαις τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» εἶναι μνημειώδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων. «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικὸν του ἔργον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθη τὸ καλύτερον μέρος του εἰς δύο τόμους «Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργον του».

ΠΟΥΛΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896. Ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Μελετητῆς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτῆς Κερκύρας. Μετέφρασε τὴν «Τρικυμίαν» καὶ τὸν «Ἀμπλετ» τοῦ Σαίξπηρ τὴν «Γιάδα» καὶ «Ὀδύσειαν» τοῦ Ὀμήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ τοῦ ὁποίου ἐξέδωκε τὸ 1859 τὰ «Ἀπαντα» μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, τὰ «Προλεγόμενα», ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συψάμου.

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. Ἔγραψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικά ποιήματα : « Σκιές », « Μουσικὴς φωνές » κ.ἄ.

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σίφων τὸ 1850 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασεν φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τὸ 1899 μέχρι τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς : « Ποιήματα καλαϊὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρον » τὰ δράματα : « Ἡ κόρη τῆς Λήμνου », « Ὁ Νικηφόρος Φωκῆς », « Φαίδρα », « Ρήγας », « Ἄσωτος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκόων ». Ἡ γλῶσσα ταλαντεύεται μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

ΠΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπέθανεν τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐχρημάτισε βουλευτὴς, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λεξικά, λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμωδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν « Ἀπάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪ-ΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Ἐγεννήθη εἰς Σῦρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1904. Ἔγραψε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του ; « Ἡ πάπισσα Ἰωάννα », « Συριανὰ διηγήματα », « Τὰ εἶδωλα », κλπ. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ « Ἀπαντὰ » του εἰς 7 τόμους.

ΣΑΙΣΠΗΡ ΟΥΪΛΙΑΜ. Μέγας Ἀγγλὸς δραματικὸς ποιητὴς (1564—1616). Ἔγραψε τριάκοντὰ ἐπτὰ δραματικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων πολλὰ μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπαίχθησαν εἰς τὸ θέατρον : « Μάκβεθ », « Ἄμλετ », « Βασιλεὺς Λήρ », « Ἰούλιος Καῖσαρ », « Ὅθελλος », « Τρικυμῖα » κ.ἄ. Περιφῆμα εἶναι ἀκόμη καὶ τὰ « Σονέττα » του.

ΣΙΛΛΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759—1805). Μέγας Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δραματογράφος, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε. Ἔγραψε σπουδαῖα ἱστορικά καὶ κριτικὰ ἔργα, ἔγινεν ὁμῶς διάσημος κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς τραγωδίας του : « Γουλιέλμος Τέλλος », « Μαρία Στούαρτ », « Ἰωάννα ντ' Ἄρκ », « Λουίζα Μύλλερ » κλπ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ παρεστάθησαν ἀπὸ Ἑλληνικοῦ θιάσου.

ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1953. Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αισθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς

Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰς ποιητικὰς συλλογὰς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι : « Τραγοῦδια τῆς ὄρφανῆς », « Μεγάλῃ αὔρα », « Κυρὰ Φροσύνη », « Κολχίδες », « Μέσα ἀπὸ τὰ τείχη » κ.ἄ. Ἐγραψεν ἐπίσης τὸ δράμα « Χριστὸς ἀνέστη » καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡαῖδου « Ἔργα καὶ ἡμέραι ».

ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμώναν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του (1857) διέμεινε εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἔνωρὶς ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Ἐγραψε ποιήματα καὶ ὀλίγα πεζά. Ποιήματα : « Ὑμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν », « Ἡ φαρμακωμένη », « Ὁ Λάμπρος », « Ὁ Κρητικός », « Ὁ Πόρφυρας », « Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι » κ.ἄ. ἔκδοθέντα εἰς ἓνα τόμον « Ἀπαντα ». Πεζά : « Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφολογωτάτου » καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποιημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιησεῶς μας.

ΣΟΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σύρον καὶ ἀπέθανε τὸ 1919 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀπὸ τὸ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν ἑβδομαδιαίαν σατιρικὴν ἔφημερίδα. « Ὁ ρωμῖος ». Ἐγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά ποιήματα, κωμικὰ παίηνια, ἐμμέτρους σατιρικὰς κωμωδίας καὶ ὀλίγα λυρικά, τὰ ὅποια ἐξεδόθησαν εἰς ἕξ τόμους μὲ τὸν τίτλον « Ποιήματα ».

ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγενήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1803 καὶ ἀπέθανε τὸ 1863. Ποιητικὰ ἔργα του : « Ὁ περιπλανώμενος », « Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς », « Τὸ πανόραμα » κλπ.

ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Ἐγενήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικὰ ἔργα του : « Ἡ κιθάρα ». Δραματικά : « Ὁ ὀδοπόρος », « Μεσσίας », « Εὐθύμιος Βλαχάβας », « Ὁ ἄγνωστος ».

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Λειψίαν. Ἐπανελθὼν διωρίσθη ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσε φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε προώρως τὸ 1937.

ΤΑΙΝ ΠΗΠΟΥΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικὸς. Ἐγενήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Ἐγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ἃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του « Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι », μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ

κοινωνιολογική ανάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809—1892). Δαφνοστεφής ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας ἐπιγερασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάϋρον καὶ τὴν ὄλιγν ρομαντικὴν Ἑλληνολατρείαν τῆς ἐποχῆς του. Ἐδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ «Ὀδυσσεύς», ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.

ΤΑΣΣΟ ΤΟΥΡΚΟΥΑΤΟ. Εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐγενήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Ἐγραψεν ἐποποιίας: τὴν «Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλήμ» καὶ τὸν «Ἀμύνταν», τὴν τραγωδίαν «Τορρισιμόνδος» τὰς «Ἑπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας» καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

ΤΣΙΑΙΝΣΚΙ ΘΑΔΔΑΙΟΣ. Πολωνὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος. Ἐγενήθη τὸ 1859 παρὰ τὸ Κίεβον καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαυαρίᾳ τὸ 1944. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια Πετρούπολεως καὶ Βαρσοβίας. Τὸ 1933 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κωμωδίαν. Μεταξὺ ἄλλων ἔχει γράψει «Ἐμεῖς καὶ οἱ ἀρχαῖοι» «Ἡ θρησκεία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος», «Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰουδαϊσμός», «Ἱστορία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ». Τὸ ὅλον ἔργον του διαπνέει ἀρχαιολατρεία καὶ φιλλελληνισμός.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1857 εἰς Στενήμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὰ ἑξῆς ἔργα: «Μυκῆναι καὶ μηχαναῖκός πολιτισμός», «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου», «Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης» «Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν» κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	36
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	53
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	59
4. Διηγήσεις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	69
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασσομούλη	71
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	73
7. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος 1940-1941, Ἄλ. Παπάγου	82
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοσι τῶν εὑρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ. Ἰακ. Πολυλά	128
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	133
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγάλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσουντα	140
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	143
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	156
13. Ὁ Πλάτων πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	168
14. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου	178
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἄλ. Μωραϊτίδου	180
16. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα,	184
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	199
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	200
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῦδου	201
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Δασκαράτου	201
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	202
22. Παροιμίαι, Ν. Πολίτου	203
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸν	215
24. Ἦμος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	220
25. Εἰς τὸν ἱερὸν λόχον, Ἀνδ. Κάλβου	236
26. Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	245
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	251
28. Καρδάκι, Δ. Μαβίλη	251
29. Τρελλὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	254
30. Προσευχή, Π. Σούτσου	254
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἄλ. Σούτσου	255
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	256

33. Πρὸς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	258
34. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβλεγγίου	259
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	263
36. Ὑμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	265
37. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	268
38. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλ. Μαλακάση	268
39. Βράδου σ' ἓνα χωριό, Λ. Πορφύρα	270
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	271
41. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	273
42. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	275
43. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	276
44. Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη	278
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἀν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	290
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγ. τοῦ Θεολόγου	291
47. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιφαιῖαι, Ἰω. Χρυσοστόμου	293
48. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	296
49. Ἐκδόσεις ἀκριβῆς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, Ἰω. Δαμασκηνοῦ	299
50. Μυριόβιβλον ἢ βιβλιοθήκη, Φωτίου	301
51. Ἐπιστολὴ, Φωτίου	302
52. Παρακροαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	302
53. Περὶ ἀρετῶν, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	306
54. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμά- των, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	307
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλου τοῦ ποιήσαντος)	309
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ	310
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότας, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσήφ, ὑμνογράφου	312
58. Ὀδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροῦδου	322
59. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίκσπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου	345

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Ὁ λόγος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ Πανεπι- στήμιον Ἀθηνῶν	11
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Πνύκα	18
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	56
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	64
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	77
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ν. Πολίτου	88
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	95
8. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	100

9. Τὸ Πάσχα, Ἰ. Παπαδιαμάντη	119
10. Ἐλληνίδες, Γ. Βλάχου	122
11. Τελετή, Γ. Βλάχου	123
12. Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	138
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	146
14. Φαινόμενα παρακολουθούντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	148
15. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικῆς κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	151
16. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	163
17. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	174
18. Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	204
19. Οἱ Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	220
20. Ὁ ὠκεανός, Ἰ. Ἀνδ. Κάλβου	237
21. Ὁ ἔρκος, Γερ. Μαρκαρά	248
22. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη	252
23. Τὸ τραγούδι τοῦ σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	262
24. Ἐστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη	268
25. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	270
26. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα	271
27. Εἶμασθην ἰσχυεῖνοι πού ἴμασθην, Δ. Λιμπέρτη	273
28. Νά ἴσθην νὰ θωρούσατε, Δ. Λιμπέρτη	274
29. Ἡ ζωγραφία μου, Γ. Σουρή	276
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρή	277
31. Ἡ κόλασις τοῦ Δάντη, μετάφρασις Ἰ. Ἀλ. Ραγκαβῆ	316
32. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	320
33. Ἐλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἰ. Π. Ταῖν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	327
34. Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	329
35. Μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, Θεοδ. Τσιλίνσκυ, μετάφρασις Ἰω. Συκουτρῆ	342
36. Ἄν. . . , Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	363

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά	23
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἰω. Δραγούμη	105
3. Πολιτικὰ παρανήσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἰ. Ἀδ. Κοραῆ	108
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	113
5. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐν Μακεδονίᾳ,	126
6. Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλὴμ, Τουρκιάτου, μετάφρασις Ἰουλ. Τυπάλδου	318
7. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα	336
8. Ὁδυσσεύς, Τένυσσον, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	365

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	11
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Πνύκα	18
3. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά,	23
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυνθινοῦ.....	26

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	36
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	53
3. Νανάγια, Ἀνδ. Καραβίτσα	56
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	59
Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσίς) 59. Τὸ πετροκάραβο (Πόρος) 59. Ὁ δράκοντας τοῦ Μ. Σπηλαίου (Καλάβρυτα) 60. Διονύσιος (Κοκκίνου τοῦ δήμου Ἀκραϊφνίου τῶν Θηβῶν) 62.	

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	64
Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ 64. Μάχη τῆς Σφακτηρίας 65. Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης 67. Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐϋδεκ 68.	
2. Διηγήσεις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	69
Ὁ Κολοκοτρώνης κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ 69. Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτώσει τοῦ Μεσολογγίου 70.	
3. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη	71
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	73
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	77
6. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος 1940-41, Ἀλ. Παπάγου.....	82
Αἱ μεγάλαι δυσσχέριαι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ 82. Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν 83.....	

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων, Ν. Πολίτου...	88
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	95
3. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	100
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰω. Δραγούμη	105
5. Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ.....	108
Πραγματικὴ ἐλευθερία 110. Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν 111.	
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	113
7. Τὸ Πάσχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη.....	119
8. Ἑλληγίδες, Γ. Βλάχου	122
9. Ἡ τελετὴ, Γ. Βλάχου	123
10. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας,	126

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσι τῶν εὕρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	128
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	133
3. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	138
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσοῦντα	140
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου.....	143

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	146
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	148
3. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικῆ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου.	151
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρέαδου.....	156
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	163
6. Ὁ Πλάτων πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη.....	168
7. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	174

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	178
2. Ὁ Ἀθωνας, Ἀλ. Μωραϊτίδου	180
3. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	184
4. Πρὸς τὴν Μακεδονίαν, Ι.Μ. Παναγιωτοπούλου	191

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	199
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	200
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῖδου	201
4. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	201
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	202
6. Παροιμιαί, Ν. Πολίτου	203

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ἽΟ ἐπικήδειος, Ἵω. Κονδυλάκη	204
------------------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη, δημοτικόν	213
2. Τῆς Δέσπρας, δημοτικόν	214
3. Μεσολόγγι, δημοτικόν	214

Β'. ΠΑΡΑΛΛΑΓΑΙ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικόν	215
-------------------------------------	-----

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια	218
------------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	220
2. Ἐλευθεροὶ πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	229
3. Εἰς τὸν ἱερὸν λόχον, Ἀνδ. Κάλβου	236
4. Ὁ ὠκεανός, Ἀνδ. Κάλβου	237
5. Διονύσου πλοῦς, Ἀλ. Ραγκαβῆ	241
6. Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	245
7. Ὁ ἄρκος, Γερ. Μαρκορά	248

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἵακ. Πολυλά	251
-------------------------------------	-----

2. Καρδάκι, Α. Μαβίλη	251
3. Πατρίδα, Α. Μαβίλη	252
4. Τρελλή χαρά, Ίω. Γρυπάρη	254
5. Προσευχή, Π. Σούτσου	254
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἼΑ. Σούτσου	255
7. Εἰς ἓν ἄστρον, ἼΑ. Καρασούτσα	256
8. Πρὸς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	258
9. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἸΑ. Προβελεγγίου	259
10. Τὸ τραγοῦδι τοῦ σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	262
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	263
12. Ὕμνος τῶν αἰῶνων, Κ. Παλαμᾶ	265
13. Χειμᾶρα, Κ. Παλαμᾶ	266
14. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλ. Μαλακάση	268
15. Ἐστιάδες, Ίω. Γρυπάρη	268
16. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	270
17. Βράδῳ σ' ἓνα χωριό, Α. Πορφύρα	270
18. Τὸ θέατρο, Α. Πορφύρα	271
19. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	271
20. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	273
21. Εἰμαστην τελεῖνοι πού ἴμαστην, Δ. Λιμπέρτη	273
22. Νά ἴτου νά θεωρούσατε, Δ. Λιμπέρτη	274

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	275
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	276
3. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ	276
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	277

V. ΕΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φάυστα, Δ. Βερναρδάκη	278
-----------------------------	-----

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	290
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγ. τοῦ Θεολόγου	291
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιδάει, Ίω. Χρυσοστόμου	293
4. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	296

5. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως	299
6. Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου	301
7. Ἐπιστολή, Φωτίου	302
8. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	302
9. Περί ἀρετῶν, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	306
10. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πρα- γμάτων, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	307
11. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλου τοῦ ποιήσαντος)	309
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ	310
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὁκτω- βρίου 26, Ἰωσήφ, ὕμνογράφου	312

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἡ Κόλασις τοῦ Δάντη, μετάφρ. Ἀλ. Ραγκαβῆ	315
2. Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ, Τουρκουάτου, μετάφρ. Ἰουλ. Τυπάλδου	318

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρ. Κωστῆ Παλαμᾶ	320
2. Ὁδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. Ε. Ροῦδου	322
3. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἴππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου	327

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, Γκαίτε, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου	329
2. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα	336

IV. ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, Θεόδ. Τσιλίνσκυ, μετάφρ. Ἰω. Συκουτρῆ	342
---	-----

V. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἰούλιος Καίσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου	345
---	-----

2. "Αν....., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη.....	363
3. 'Οδυσσέας, Τέννυσον, μετάφρ. Μ. Σιγούρου	365
Λεξιλόγιον	370
Βιογραφίαι συγγραφέων	382
Πίναξ περιεχομένων κατά συλλογάς	393
Πίναξ περιεχομένων	397

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/28 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α 108).

02400020105

ΕΚΔΟΣΙΣ Α΄, ΣΕΙΡΑ Α΄, 1956 (X) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 30.000

Ἐκτύπωσις — βιβλιοδεσία Γ. Σ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΥΙΟΣ, Γαμβέττα 7

Σοφία

2m